

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ERGENLERİN SAHİP OLDUKLARI DEĞERLER İLE SUÇA KARŞI
TUTUMLARI VE BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ ARASINDAKİ YORDAYICI
İLİŞKİLER

Seda KIYAK

Danışman
Prof. Dr.Bülent DİLMAÇ

İkinci Danışman
Dr. Tolga SEKİ

Konya 2021

ÖN SÖZ

Yüksek lisans dönemimde karşılaştığım problemlere çözüm bulmama yardımcı olan, bana zaman ayıran, yol gösteren ve beni destekleyen, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum danışmanım Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yardımlarını esirgemeyen, değerli katkıları ve önerileri ile tez çalışmamın tamamlanmasında emeği olan ikinci danışmanım Dr. Tolga SEKİ hocama teşekkür ederim.

Yapıcı eleştirileri ve düzeltmeleri ile araştırmama katkı sağlayan değerli jüri üyeleri Doç. Dr. H. İrem ÖZTEKE KOZAN ve Dr. Öğr. Üyesi Kasım KARATAŞ hocalarıma katkıları için teşekkür ederim. Araştırma için zaman ayıran ve yardımcı olan okul idarelerine, okul psikolojik danışmanlarına ve çalışma grubunu oluşturan lise öğrencilerine teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak sadece yüksek lisans sürecinde değil hayatım boyunca her alanda yanımda olan, bugünlere gelmemi sağlayan, sevgilerini ve desteklerini benimle paylaşan annem Ayşe KIYAK'a, babam Yılmaz KIYAK'a ve kardeşim Selin KIYAK'a çok teşekkür ederim.

Seda KIYAK
KONYA- 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU.....	V
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ.....	Vi
ÖZET	Vii
ABSTRACT.....	Viii
1 GİRİŞ	1
1.1 Problem Durumu.....	1
1.2 Araştırmanın Amacı.....	5
1.3 Araştırmanın Önemi.....	5
1.4 Sayıtlar	6
1.5 Sınırlılıklar	7
1.6 Tanımlar	7
2 ALAN YAZIN	8
2.1 Değer.....	8
2.1.1 Değer kavramı ve özellikleri.....	8
2.1.2 Değer kavramının diğer bilim dalları ile ilişkisi	12
2.1.3 Değerlerin oluşumu.....	18
2.1.4 Değerlerin işlevleri.....	19
2.1.5 Değerlerin sınıflandırılması	20
2.1.6 Değer ile ilgili yapılan araştırmalar	23
2.2 Suç.....	32
2.2.1 Suç ve çocuk suçluluğu.....	32
2.2.2 Suç kuramları	35
2.2.3 Suç türleri.....	44
2.2.4 Suç davranışını etkileyen faktörler	46
2.2.5 Türkiye’de ve dünyada çocuk suçluluğu	59
2.2.6 Suç ile ilgili yapılan araştırmalar	62
2.3 Başa Çıkma Stratejileri	66
2.3.1 Başa çıkma ve başa çıkma stratejileri	66
2.3.2 Başa çıkma stratejilerin sınıflandırılması.....	71
2.3.3 Ergenlik dönemi ve başa çıkma	76
2.3.4 Başa çıkma stratejileri ile ilgili yapılan araştırmalar	77
3 YÖNTEM	87
3.1 Araştırmanın Modeli.....	87
3.2 Araştırmanın Çalışma Grubu	87

3.3 Veri Toplama Araçları	87
3.3.1 İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ):	87
3.3.2 Suça Karşı Tutumlar Ölçeği (SKTÖ)	88
3.3.3 Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği (EBCÖ)	88
3.4 Verilerin Toplanması	89
3.5 Verilerin Analizi	89
4 BULGULAR.....	91
5 TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	94
5.1 Tartışma	94
5.2 Sonuç.....	97
5.3 Öneriler	97
5.3.1 Araştırmacılara Yönelik Öneriler	97
5.3.2 Uygulayıcılara Yönelik Öneriler.....	98
KAYNAKÇA.....	99
EKLER.....	132

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Suça Karşı Tutumları ve Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler başlıklı tez çalışmamın İç Kapak, Özetler, Ekler ve Ana Bölümlerden (Giriş, Alan Yazın, Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuçlar ve Öneriler) oluşan toplam **106** sayfalık kısmına ilişkin, **24/06/2021** tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%17** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez kabul sayfası hariç,
2. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç,
3. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç,
4. Önsöz hariç,
5. İçindekiler hariç,
6. Simgeler ve kısaltmalar hariç,
7. Kaynakça hariç
8. Özgeçmiş hariç,
9. Alıntılar dâhil,
10. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

25/06/2021

Seda KIYAK

Prof. Dr.Bülent DİLMAÇ

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynakça listesine eklendiğini beyan ederim.

[25/06/2021]

Seda KIYAK

ÖZET

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

ERGENLERİN SAHİP OLDUKLARI DEĞERLER İLE SUÇA KARŞI TUTUMLARI VE BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ ARASINDAKİ YORDAYICI İLİŞKİLER

Seda KIYAK

Bu araştırmanın amacı ergenlerin sahip oldukları değerler ile suça karşı tutumları ve başa çıkma stratejileri arasındaki yordayıcı ilişkileri tespit etmektir. Araştırılan değişkenlere ilişkin kuramsal bilgiler alan yazın bölümünde sunulmuştur.

Araştırmanın yöntemi genel tarama modelinin bir alt türü olan ilişkisel tarama modelidir. Araştırmanın çalışma grubunu Konya ili Meram, Selçuklu ve Karatay merkez ilçelerinde devlet ortaöğretim kurumlarında 9-10-11 ve 12.sınıfa devam eden gönüllü 800 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Yaşları 13-19 arasında değişen katılımcıların 385'i kadın ve 415'i erkektir. Toplanan verilerin bir kısmı boş bırakma, eksik veri gibi nedenlerden dolayı elenmiş ve kalan 778 veri ile araştırmaya devam edilmiştir. Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla katılımcılara "Kişisel Bilgi Formu", Dilmaç (2007) tarafından ergen bireylerin değerlerini ölçmek geliştirilen "İnsani Değerler Ölçeği", ergen bireylerin suça karşı olan tutumlarını ölçmek amacıyla, Loeber ve ark. (1998) tarafından geliştirilen ve Özdemir vd. (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan "Suça Karşı Tutumlar Ölçeği" ve ergen bireylerin başa çıkma stratejilerini ölçmek amacıyla, Spirito, Stark ve Williams (1988) tarafından geliştirilen ve Bedel, Işık ve Hamarta (2014) tarafından uyarlama çalışması yapılan "Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği" uygulanmıştır. Yapılan uygulama 5-10 dakika arası sürmüştür. Tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon değerlerinin hesaplanması için SPSS paket programı kullanılmıştır. Araştırmada yapısal eşitlik modeline göre değişkenler arası etki incelenmiş ve veriler AMOS programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, ergenlerin sahip oldukları değerlerin onların suça karşı tutumlarını pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir ($\beta = .48, p < .01$). Başka bir deyişle ergenlerin sahip oldukları değerler arttıkça onların suça karşı olan olumsuz tutumları da artmaktadır. Çalışmanın bir diğer sonucu ergenlerin sahip oldukları değerler ile başa çıkma stratejileri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığıdır. Araştırmadan elde edilen veriler incelendiğinde ergenlerin sahip oldukları değerlerin onların aktif başa çıkma ($\beta = .80, p < .01$) ve kaçınan başa çıkma ($\beta = .32, p < .01$) stratejilerini pozitif yönde yordadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle ergenlerin sahip oldukları değerler arttıkça kullandıkları aktif ve kaçınan başa çıkma stratejileri de artış göstermektedir. Ayrıca ergenlerin sahip oldukları değerlerin onların olumsuz başa çıkma ($\beta = -.49, p < .01$) stratejilerini kullanımlarını negatif yönde etkilediği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, ergenlerin sahip oldukları değerler artış gösterdikçe onların kullandıkları olumsuz başa çıkma stratejileri azalmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar ilgili alan yazın ışığında tartışılmış ve öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Başa çıkma stratejileri, değerler, suça karşı tutum

ABSTRACT

Department of Educational Sciences
Psychological Counseling and Guidance Program
Master Thesis

PREDICTOR RELATIONS BETWEEN VALUES, ATTITUDES TOWARDS CRIME AND COPING STRATEGIES OF ADOLESCENTS

Seda KIYAK

The aim of this research is to reveal predictive relationships between values, attitudes towards crime and coping strategies in adolescents. In the literature section is the theoretical information about the investigated variables presented.

This research was carried out in accordance with correlational model which is a subpattern model of the general survey model. The sample of the research consist of the 800 volunteer students who were studying 9-10-11 and 12th grade at public high schools in Meram, Selçuklu and Karatay which are the central districts of Konya. The participants' age range was 13-19, and their gender distribution was 385 woman adolescents and 415 man adolescents. Due to some participants left blank the questions, some of the collected data was eliminated, and the research continued with 778 students remaining. As the data collection tool in the research were used, Personal Information Form which was developed by researcher, "Human Values Scale" developed by Dilmaç (2007), "Attitudes Towards Crime Scale" which was developed by Loeber et al (1998) and was adapted to Turkish by Özdemir et al (2011), and "Coping Scale for Adolescents" which was developed by Spirito, Stark and Williams (1988) and was adapted to Turkish by Bedel, Işık and Hamarta (2014). Implementations took approximately 5-10 minutes. SPSS program was used for calculate the descriptive statistics and correlation values of the data. For the analysis of data AMOS program was used for structural equation modeling.

According to the findings obtained from the research; it is observed that, when the predictive relationships between owned values in adolescents and attitudes towards crime are investigated, a positive and significant relationship is found ($\beta = .48, p < .01$). In other words, as the values of adolescents increases, their negative attitudes towards crime also increases. Additionally, it is determined that there is a positive and significant relationship between the owned values and the active coping strategies ($\beta = .80, p < .01$) and avoidance coping strategies ($\beta = .32, p < .01$). To put it in different way, active coping strategies and avoidance coping strategies would increase with the increase in owned values. Another result of the study is that there is a negative and significant relationship between the owned values and the negative coping strategies ($\beta = -.49, p < .01$). In other words, as the values of adolescents increase, their negative coping strategies reduce. The results obtained from the research were discussed in the light of the related literature, and suggestions were developed.

Keywords: Attitudes towards crime, coping strategies, values

BÖLÜM 1

1 GİRİŞ

Bu bölümde problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, sayıtlar, sınırlılıklar ve tanımlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.1 Problem Durumu

Değerler tarih boyunca üzerinde durulan bir kavram olmuştur. Sosyal hayatın var olması ile birlikte çeşitli bilim alanlarında çalışan araştırmacılar tarafından değerler ile ilgili birçok fikir beyan edilmiştir (Atay, 2003). Sosyal yapıyı meydana getiren temel kurumların hepsi kendisine ait değer kavramlarını içermektedir. Örnek olarak değerler psikoloji bilimine göre tutum ve davranışların belirleyicisi iken sosyolojik açıdan toplumun kendine özgü temel normatif standartlarını oluşturan yapılar olarak ifade edilebilmektedir. Felsefi perspektiften değerler idealleri betimlerken antropologlar değerleri kültürün özü olarak nitelerler. Söz konusu bilim dalları birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacağı gibi bu alanların kendi değer kavramlarını da bağımsız düşünmek mümkün olmayacaktır. Değer kavramının bu şekilde birden fazla disiplin içerisinde kendine yer edinmesi karmaşık ve çok yönlü bir yapıya sahip olmasına olanak sağlamıştır (Özensel, 2003; Sağnak, 2004).

Değerler, insanların davranışlarına yön veren inançlar bütünüdür (Ulusoy ve Dilmaç, 2020). Amerikan Psikoloji Derneği (APA, 2020) tarafından ise değerler, bireyin veya toplumun iyi, beğenilen ya da önemli olduğuna dair bir rehber olarak kabul ettiği ahlâki, toplumsal ve estetik ilkeler bütünü biçiminde tanımlanmıştır. Aynı zamanda değerler bir toplumu meydana getiren kişilere nelerin mühim olduğu, nelerin seçilmesi gerektiği kısaca nasıl yaşanması gerektiği hakkında yol gösterir (Akbaş, 2008). Dökmen (2004) bu kavramı kişilerin kendileri ve başkaları için anlamlı gördükleri davranışlar, eylemler ve bu davranışları meydana getiren şemalar olarak ifade etmiştir.

Değerler toplumsal hayatı düzenler, bireyler arasındaki bağlılığı artırır, insanlara nerede nasıl davranılacağı hususunda ipuçları vererek benzerliği sağlar ve diğer insanların nasıl bir davranış sergileyeceğinin tahmin edilmesine yardımcı olur (Fındıklı, 2012). Değerler toplumsal hayatı biçimlendirir ve toplumsal düzenin devamlılığını

sağlar (Aydın, 2011; Canatan, 2004). Kumbasar (2011) değerlerin bireye nasıl davranması gerektiği noktasında rehberlik ettiğini ifade etmiştir.

Bireylerin sahip oldukları değerler onların davranışlarına doğrudan veya dolaylı olarak yön vermektedir (Boydak-Özan, 2009). Bu sayede, kişinin değer sistemi analiz edilerek suç işlemiş bir kimseyi suça sürükleyen yapıları daha anlaşılır bir hale getirmek mümkündür (Uzun, 2015). Suç, bir toplumda sosyal ve kültürel değerlerden sapma ve toplumsal davranış kurallarının ihlali olarak ifade edilebilmektedir (Fındıklı, 2012). Bir bireyin kişilik yapısı, duyguları, düşünceleri, iradesi ve tercihleri onun suça yönelmesini etkileyen etmenler arasındadır. Bu noktada insanın duygu ve düşüncelerin eğitilmesi ve toplumda erdemli bir kimse olarak yer almasını sağlayacak değerlerin kazandırılması gerekmektedir. İnsan kendisini suç işlemekten alıkoyan değerlerden ve ilkelerden yoksun olduğunda daha fazla suça yönelecektir (Bayraktutar, 2012).

Suç, geçmişten günümüze hukuk, psikoloji, sosyoloji, teoloji, biyoloji gibi birçok bilimin üzerinde çalıştığı, farklı bakış açılarıyla incelenebilecek insan davranışlarını ve toplumsal olguları ifade eden bir kavramdır (Fathi, 2016; Kaya, 2018). Bu durum farklı branşlarda farklı tanımlamalar yapılmasını gerekli kılmıştır. Ancak Güçlü ve Akbaş (2019) bu tanımların genel olarak üzerinde birleştiği noktayı, suçun evrensel ve topluluklara özgü bir olgu olduğu, hukuki bir yapısının bulunduğu ve toplumsal sebep ve sonuçları itibarıyla sosyolojik olduğu biçiminde belirtmiştir. Ayrıca suçu, bu davranışı gerçekleştiren kişinin 18 yaşından büyük veya küçük olmasına göre değerlendirmek mümkündür. Burt (1969) bu sınıflandırmanın en güçlü nedenini, çocuk suçluları incelemenin ve onları geri kazanmanın daha kolay olması biçiminde ifade etmiştir.

Çocuk suçluluğu, artış oranları ve ciddiyeti göz önüne alındığında önemli bir toplumsal problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Suçlu davranış, suçun mağdurları ve toplum için olduğu kadar ergenler ve aileleri için de büyük olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Smith ve Stern, 1997). Bu durum suç davranışını saptamanın ve önlemenin önemini ortaya koymaktadır. Şensoy (1949) birçok suçlunun suç işlemeye küçük yaşlarda başladıklarını ve zaman içerisinde elde ettikleri tecrübeler ile suç davranışlarını artırdıklarını ifade etmiştir. Yapılan bir araştırmada cezaevinde bulunan çoğu erkeğin 13 yaşından önce suç işlemiş olduğu belirtilmiştir (Kvaraceus, 1964).

Türk Ceza Kanunu'na (2004) göre 18 yaşın altındaki bireyler çocuk olarak değerlendirilmektedir. Gelişim psikolojisinde ergenlik döneminde kabul edilen bireyler hukuk sisteminde çocuk olarak tanımlanmaktadır. Gelişim psikolojisinde ergenlik döneminin çocukluktan ayrılmasının sebebi bu dönemde meydana gelen hızlı fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal değişimlerdir. Gelişim alanlarında yaşanan bu hızlı değişimler yeni uyum problemlerine de neden olmaktadır. Bu yüzden ergenlik dönemindeki bireyler riskli davranışlara daha çok yönelebilmekte ve bu davranışların sonuçlarına daha çok maruz kalabilmektedir (Kayma-Güneş ve Gökler, 2017). Ergenlerin suça yönelme sebepleri yaşanan hızlı değişimlerin yanı sıra kalıtımsal sebepler, zekâ potansiyelinin sınırlılığı da olabileceği gibi, çocukluk dönemine uzanan yanlış eğitim ve yeterli olmayan sevgi kökenli de olabilir. Diğer yandan, değişen değer yargıları, ahlâk kurallarının oluşturduğu karışıklık, hızlı ve düzensiz kentleşme, endüstrileşme, göçler, ekonomik sorunlar gibi sosyo-ekonomik nedenler de ergeni suça yönlendirebilir (Yavuzer, 2006). Yörükoğlu (1996), çocukları ve ergenleri suça yönelten etkenleri bireyin yapısı, bireyin aile yapısı ve bireyin içinde yaşadığı sosyal ortam olmak üzere üç kategoride incelemiştir.

Ergenlerin sağlıklı bir gelişim dönemi geçirmek ve refahlarını sağlamak için potansiyel tehdit olabilecek stres durumları ile başa çıkmaları gerekmektedir. Bireyin yaşadığı stres faktörleri duygusal sıkıntıya, sağlığı riske atabilecek davranışlara, fiziksel sağlık sorunlarına veya antisosyal davranışlara neden olabilir (Krapic, Hudek-Knezevic ve Kardum, 2015). Yapılan araştırmalarda fazla miktarda veya ağır suçlar işleyen çocukların ciddi aile, okul ya da sosyal problemlere sahip olduğuna ulaşılmıştır (Öztürk-Çopur, Ulutaşdemir ve Balsak, 2015). Ergen karşılaştığı problemler için etkili çözüm yolları izlemediği takdirde kullanılan başa çıkma yöntemlerinin kendisi de kişi için bir gerilim kaynağına dönüşebilmektedir. Bazı ergenler problemlerinden uzaklaşmak için alkol ve madde kullanımına yönelmektedirler. Böyle bir durumda bu davranış, var olan sorunu çözmeyeceği gibi daha büyük sorunlara da yol açabilmektedir (Basut, 2006). Basut ve Erden (2005) yapılan ilgili araştırmaları incelediklerinde, araştırmaların suça eğilim gösteren ergenlerin karşılaştıkları stres faktörlerine yönelik uygun başa çıkma stratejileri kullanmadıklarını veya kullanamadıklarını ortaya koyduğunu ifade etmiştir.

Başa çıkma stratejileri, bireyler tarafından zor veya imkânlarını aşan durumlar olarak değerlendirilen iç ve/veya dış talepleri yönetmek için devamlı olarak değiştirilen bilişsel ve davranışsal çabaların tümüdür (Lazarus ve Folkman, 1984). Başa çıkma davranışı, bilişi, algıyı, bireyi, çevreyi ve birey-çevre arasındaki ilişkiyi içeren çok boyutlu bir kavramdır (Folkman ve Moskowitz, 2004; Pearlin ve Schooler, 1978). Aynı zamanda başa çıkma tehdit, değerlendirme ve tepki arasındaki bir işlemdir. Bu üç faktör etkileşime girdikçe ve değiştikçe birey tarafından gösterilen başa çıkma davranışı da zaman içerisinde değişime uğrayacaktır (Tamres, Janicki ve Helgeson, 2002). Chen, Peng, Xu ve O'Brien (2018) yaşlı ve genç bireylerin başa çıkma stratejileri kullanımlarında farklılık gösterdiklerini, gençlerin daha fazla problem odaklı stratejiler kullandıklarını ifade etmiştir. Fiz Perez ve Laudadio (2008) genellikle dayanıklılığı yüksek olan ergenlerin daha fazla problem çözmeye yönelik stratejiler kullanırken, dayanıklılığı düşük olan ergenlerin daha fazla kaçınma stratejileri kullandıklarını belirtmiştir. Öngen (2002) ise yaptığı çalışmada ergenlerin problemleriyle başa çıkmak için en çok kullandıkları stratejinin aile ile çözüme olduğunu bulgulamıştır.

Alanyazın incelendiğinde bireylerin sahip oldukları değerlerin onların davranışlarını, duygularını ve düşüncelerini etkilediği görülmektedir. Yaşamda bu derece etkili olan değerlerin bireylerin suça karşı tutumunu ve başa çıkma davranışlarını da etkileyeceği düşünülmektedir. Suça karşı sahip olunan tutumun suç davranışını yordadığı Polat (2007) tarafından yapılan araştırmada bulgulanmıştır. Bu doğrultuda değerlerin dolaylı olarak suç davranışı ile ilişkili olacağını ifade etmek mümkündür. Bu durum suç davranışını önleme bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca çalışmada sahip olunan değerler ile kullanılan başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. İnsanlar yaşamlarında başa çıkma davranışı gerektiren birçok problem ile karşılaşmaktadırlar. Böyle durumlarda uygun başa çıkma stratejilerini kullanmak kişilerin her yönden sağlıklı bir yaşam sürmesi için önemlidir. Bu bağlamda, bireylerin hayat kalitesini etkileyen faktörlerden biri olduğu görülen başa çıkma stratejilerinin değerler tarafından yordama düzeyinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan alan yazın taraması göz önüne alındığında bu kavramların birbirleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Ancak bu kavramların ayrı ayrı araştırmalarda çalışılmasına rağmen birbiriyle olan ilişkisini ele alan bir çalışmanın bulunmadığı saptanmıştır. Bu noktadan hareketle, değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konulması ve sahip olunan

değerlerin suça karşı tutum ve başa çıkma stratejileri üzerindeki etkisi incelenerek bu doğrultuda uygulayıcılara ve araştırmacılara önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmanın problem cümlesi “Ergenlerin sahip oldukları değerler ile suça karşı tutumları ve başa çıkma stratejileri arasında yordayıcı ilişkiler var mıdır?” olarak belirlenmiştir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada ergenlerin sahip oldukları değerler ile suça karşı tutumları ve başa çıkma stratejileri arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymak amaçlanmıştır.

1.3 Araştırmanın Önemi

İnsan davranışlarının oluşmasında sahip olunan değer sistemi oldukça önemli bir role sahiptir. Bireyler değerleri sosyal hayatlarında kazanırlar. Kazanılan bu değerler, kişilerin davranışlarını, tutumlarını ve tercihlerini belirlemeleri hususunda yol göstericidir (Göldağ, 2015). Bireyler, sahip oldukları değerler doğrultusunda düşünüp davranmaktadırlar. Dolayısıyla suç işleme davranışının da sahip olunan değerlerden etkilenmesi beklenmektedir. Uzun (2015) kişinin sahip olduğu değer sisteminin çözümlenmesinin onu suça iten yapıları daha anlaşılır kılmak için önemli bir adım olacağını belirtmiştir.

Suç davranışı, eylemi gerçekleştiren kişinin 18 yaşından büyük veya küçük olmasına göre sınıflandırılabilir. 18 yaşının altındaki suçlular çocuk suçlu veya suça sürüklenen çocuk kavramları ile ifade edilmektedir. Ülkemizde güvenlik birimine suça sürüklenme ile gelen ya da getirilen çocuk sayısı 168.250'dir. İstatistikler yaş aralığına göre incelendiğinde en fazla çocuğun olduğu aralık %62,5'lük bir oran ile 15-17 yaş arasındadır (TÜİK, 2019). Bu yaş aralığı araştırmanın çalışma grubunu oluşturan ergen bireylere karşılık gelmektedir. Ayrıca Yavuzer (2006) ileri yaşlarda suç işleyen bireylerin büyük bir çoğunluğunun çocukluk ve ergenlik dönemlerinde de suç işlemiş olduklarını ifade etmiştir. Bu durum, çocukları topluma geri kazandırarak potansiyel yetişkin suçluları ve olası daha büyük suçları önleme bakımından çocuk suçluluğunu ve önleme çalışmalarının önemini artırmıştır. Sahip olunan suça karşı tutum puanları da suçluluğu yordama ve önleme açısından önem taşıyan bir kavramdır. Polat'ın (2007) yaptığı araştırmada suça yönelen ergen bireylerin suça karşı tutum puanları suça yönelmeyen akranlarına oranla anlamlı düzeyde farklı bulunmuştur. Şenol ve Dinç (2014), çocuk suçluluğunu önlemek için gereken iki temel unsurdan birinin çocuğa

toplumsal ve ahlâki değerleri aşlamak olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda değerler eğitimi verilen kişilerin insan haklarına daha duyarlı, sorumluluk sahibi ve iş birliğine daha yatkın olacağı düşünülmektedir. Bu niteliklere sahip olan kişilerin sahip olmayan kişilere oranla daha az suça yönelim göstermesi beklenmektedir. Ayrıca kişiliğin biçimlendiği bir dönem olan ergenlik döneminde verilen değerler eğitiminin, bireylerde daha sağlıklı bir yetişkinliğe geçiş süreci yaşamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bireyler ergenlik döneminde içinde buldukları gelişim evresi nedeniyle duygusal açıdan yük hissedebilirler. Bu yüklerle başa çıkmak için gerekli becerilere sahip olmayan ergenler depresyona daha yatkın olup utanç, kaygı, öfke ve duygusal boşluk yaşayabilirler (Rosenblum ve Lewis, 2006). Bu dönemde farklı savunmalar, yeni başa çıkma stilleri deneyebilirler. Şiddet, yalan, suç gibi davranışlar gelişmemiş başa çıkma becerilerinin onlara sunduğu çözümler olabilir. Bazen de başa çıkma davranışının kendisi kişiyi suça götürebilmektedir. Çocukluk döneminde etkin başa çıkma stratejileri geliştiremeyen bireyler daha çok işlevsel olmayan tutumları kullanmakta ve bu tutumları geleceğine taşımaktadır. Birey problemlerinden kaçmak için alkol ve madde kullanımını bir çözüm olarak görebilmektedir ve bu durum ardından daha büyük problemleri ve suç davranışlarını getirebilmektedir (Altıntaş, 2011).

Kayma-Güneş ve Gökler (2017) çocukluk ve ergenlik döneminde gösterilen suç davranışlarına yönelik yapılan etkili müdahalelerin, o bireyler yetişkin olduklarında yeniden suç işlemelerini önleyebilecek nitelikte olduğunu ifade etmiştir. Madaan ve Kumaran (2015) ise ergenlerin sahip oldukları değerlerin karşılaştıkları stres durumları ile başa çıkmalarına ve yetişkinliğe daha kolay bir geçiş yapmalarına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Bu güçlü etki göz önüne alınarak bu çalışmada çalışma grubu olarak ergenler seçilmiştir. Aynı zamanda çalışmanın; değerlerin suça karşı tutum üzerindeki etkisi incelenerek ergenlerde suça karşı olumsuz tutumlar geliştirmeye ve dolaylı olarak suç davranışını önlemeye, değerlerin başa çıkma stratejileri ile olan ilişkisi incelenerek ise uygun başa çıkma stratejilerinin kullanımının teşvik edilmesine yönelik çalışmalara ve faaliyetlere ışık tutacağı düşünülmektedir.

1.4 Sayıtlar

1. Çalışma grubunun ölçme araçlarını içtenlikle ve doğru olarak yanıtladıkları varsayılmıştır.

1.5 Sınırlılıklar

1. Araştırmanın çalışma grubu Konya ilindeki lise öğrencileri ile sınırlı kalmıştır.
2. Araştırmada ölçülecek olan ergenlerin sahip olduğu değerler İnsani Değerler Ölçeği'nin, suça karşı tutumlar Suça Karşı Tutumlar Ölçeği'nin, başa çıkma stratejileri ise Ergenler için Başa Çıkma Ölçeği'nin ölçtüğü niteliklerle sınırlı kalmıştır.

1.6 Tanımlar

Değer: İnsanların davranışlarına yön veren inançlar bütünüdür (Ulusoy ve Dilmaç, 2020).

Suç: Kanunda açık bir şekilde belirtilen, yapılması ya da yapılmaması durumunda karşılığında cezai bir yaptırım öngörülen her türlü davranıştır (Güçlü ve Akbaş, 2019).

Baş Çıkma Stratejileri: İnsanların duygusal açıdan acı verici olan tecrübelerin üstesinden gelmek için kullandıkları çeşitli temel seçeneklerdir (Jacob, van Genderen ve Seebauer, 2020).

BÖLÜM 2

2 ALAN YAZIN

Araştırmanın bu bölümünde “değer”, “suç” ve “başta çıkma stratejileri” ile ilgili kuramsal bilgilere ve bu kavramlar ile ilgili yapılmış araştırmalara yer verilmiştir.

2.1 Değer

2.1.1 Değer kavramı ve özellikleri

Değer kavramı sosyal bilimlerin temel problemlerinden birisidir. Yaklaşık son yüzyıldır sosyal bilim dallarında bu konu üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Değerler felsefe, psikoloji ve sosyoloji bilim alanları başta olmak üzere, matematik, ekonomi, dini bilimler ve tarih gibi çeşitli bilim alanlarında kullanılmaktadır. İnsan davranışlarını ele alıp yorumluyor olması, değerleri sosyal bilimler bakımından bu kadar kıymetli kılmıştır (Bacanlı, 2002; Ulusoy ve Dilmaç, 2020).

Değer kavramı ile ilgili bugüne kadar pek çok açıdan çok sayıda araştırmalar yapılmasına karşın değerlerin tam olarak ne içerdiğine dair henüz bir fikir birliğine varılamamıştır. Değer kavramı çok farklı disiplinlere girmiş olduğundan hakkında ortak bir tanımın yapılması da aynı oranda güçleşmektedir. Her bilim dalı bu kavramla ilgili kendini ilgilendiren boyutunu seçip incelemiş diğer kısımları ise göz ardı etmiştir. Bu nedenle genel kabul görebilecek bir tanım üstünde bir fikir birliği sağlanamamıştır (Dilmaç, 2007). Değerler incelenirken genellikle mantıksal ve kesin tanımlamalar yerine betimsel tanımlamalar yapılmaktadır. Bu durum türlü karışıklıklara sebep olabilmektedir. Betimsel açıdan bakıldığında, bireye ve gruba faydalı, birey ve grup tarafından arzu edilir ve beğenilir durumda olan her şeyin bir değere sahip olduğu ileri sürülebilmektedir (Fichter, 1990).

Sosyal bilimlerde değer kavramı Latince "değerli olmak" ya da "güçlü olmak" anlamlarına gelen "valere" sözcüğünden türemiştir (Kahle ve Turner, 1983; akt. Bilgin, 1995). Değerler, bir toplum veya bir inanç ve ideoloji içinde ya da insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik ya da ilahi kaynağa sahip her türlü davranış, düşünüş, duyuş, kural ve kıymetlerdir (Çelikkaya, 1998). Değerler; insan hayatına önem veren ve kültürü ve toplumu anlamlandıran yargılardır (Fichter, 1990; Quisumbing ve Leo, 2005). Bozkurt'a (2019) göre değerler,

bireyin hayatına tesir eden, toplum içerisinde uyumlu bir biçimde yaşamasını sağlayan ve davranışlarına yön veren ortak düşüncelerdir.

Değerler, insanı insan yapan niteliklere sahip ve insanı öteki canlılardan ayıran temel nitelikleri içerisinde barındıran inançlar bütünüdür (Dilmaç, 2007). Değerler ne olduğundan daha çok ne olması gerektiğini ifade eden etik ilkeler ve ideallerdir (Bruce ve Yearley, 2006). Yeşil ve Aydın (2007) değerleri bireyin çevresinde olup biten durumları tanımak ve anlamak için kullandığı temel kriterler olarak tanımlamıştır. Değerler, insanı insan ve milleti millet yapan aynı zamanda toplumlara bir kişilik ve şahsiyet kazandıran ahlâki ve manevi erdemlerdir (Fındıklı, 2012). Schwartz (1992) değerleri kişilerin eylemlerini seçmek, doğrulamak ve kendisini de dâhil ederek insanları ve olayları değerlendirmek için kullandıkları kriterler olarak tanımlarken Yapıcı ve Zengin (2003) ise değerleri paylaşılmış ve genelleşmiş tutumlar olarak ifade etmiştir.

Değerler, davranışa rehberlik eden, karar vermede ve inançların değerlendirilmesinde referans noktası olarak alınan ilke ve standartlardır (Halstead, 1996). Aynı zamanda insanların seçim yapabildiği ve yaptıkları seçimlerde neye inanacaklarını ve ne yapacaklarını düşündükleri yapılarıdır (Veugelers, 2000). Erdem (2003) değerleri belli bir durumu başka bir duruma tercih etme yönelimi olarak ifade ederken Akbaş (2004) ise bireyin çevresiyle karşılıklı etkileşimi sonucunda özümlediği standartları değer olarak açıklamış ve bu standartların bireyin davranışlarını da yönlendirdiğini belirtmiştir.

Değerler bir şeyin önem ölçüsünü gösteren, onu anlamlı, istenir, yararlı ya da ilgi konusu haline getiren özelliklerdir (Cevizci, 2012). Doğan (2000), değerleri bir kişi veya bir topluluk tarafından ideal kabul edilen var olma veya hareket etme biçimi olarak ifade etmiş Tan (1981) ise belli durum ve şartlara bağlı olmadan istenilen, faydalı görülen ve beğenilen şeyleri gösteren ölçütler biçiminde tanımlamıştır. Demirutku (2007) tarafından kalıcı inançlar, bilişsel standartlar veya kişisel/sosyal tercihlerin zihinsel temsili şeklinde tanımlanan değerler, Rohan (2000) tarafından mümkün olan en iyi hayatı sağlayacak, insanların, eylemlerin ve etkinliklerin kapasitesi hakkındaki yargılardan oluşturulan örtük bir ilke olarak görülmüştür. Güngör (1993) ise değeri bir şeyin arzu edilebilir ya da edilemez olduğu hakkındaki inanç olarak tanımlamıştır.

Değerler nesne ve olguların bireysel ve öznel olarak önem taşıyan niteliğidir (Hançerlioğlu, 2013). Esmer (1999) değerleri, iyiyi kötüyü, doğruyu yanlış belirleyen soyut düşünce ve idealler olarak betimlerken Budak (2009) belli bir toplumda, neyin iyi neyin kötü, doğru ya da yanlış, arzu edilir veya edilmez olduğu konusundaki ortak görüşler ve standartlar olarak kavramsallaştırmıştır. Bolay'a (2007a) göre ise değer, insanların önemseydiği ve ulaşmak için peşinden koştuğu, elde etmeyi çok istediği öğelerdir. Bunlar arasında mal, mülk, sağlık, mutluluk, huzur, özgürlük gibi hem maddi hem manevi kavramlar olabilmektedir.

Aydın (2003), değerlere ilişkin söylemleri şu şekilde özetlemiştir:

- İnanışlar içeren ve aşkınlıklar taşıyan olgulardır.
- Bireylerin yaptıkları davranışlarını rasyonelleştirip içselleştirmelerine olanak sağlamaktadır.
- Çoğunlukla ilgi gösterilen ve istenilen şeylerdir.
- Her alanla ilgilidir ancak her alanın kendisine has değerleri mevcuttur.
- Farklı kaynak ve içeriklere sahip olmalarına rağmen bir şekilde sosyaldir.

Din adamları, filozoflar, günümüzde farklı alanlarda çalışan araştırmacılar ve yazarlar değer konusunda fikirler öne atmışlar, değerlerin yaşamdaki önemini vurgulayarak doğruluğuna inandıkları erdemleri tanımlamaya çalışmışlar ve bu erdemlerin toplum tarafından benimsenmesi için çaba göstermişlerdir (Uncu, 2008). Birey için anlamlı olan toplumsal değerler, hemen herkes için ortak değerlerdir. Bu nedenle, aynı şeylerin toplumdaki herkes tarafından aynı şekilde değerlendirilebileceği kabul edilebilir (İnceoğlu, 2011). Değerler hem insanın tarih ve kültür varlığı olarak kendini gerçekleştirme hem de kendisinin ne olduğunu bilmesi ve bunu sorgulaması açısından oldukça önemlidir. Değerler eylem ve bilme bakımlarından insan varoluşunun temelinde yer almaktadır (Günay, 2002). Aynı zamanda değerlerimiz temel insani niteliklerimizi oluşturur. Yaşamımızın rutin akışında ve karşılaştığımız problemler ile başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan gücün kaynağı da yine sahip olduğumuz değerlerdir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018). Değerler aranan şeylerin kendisi değildir ancak aranan şeyleri önemli kılar ve amaç ve nesnelere yolunu gösteren kurallar ve kriterler olarak kullanılır (Fichter, 1990).

Sosyal yapıyı meydana getiren aile, din, ekonomi, siyaset, hukuk, eğitim gibi temel kurumların hepsi kendine özgü değerlere sahiptir. Fakat bu kurumların işleyişini birbirinden bağımsız ele alamadığımız gibi sahip oldukları değerlerini de birbirinden bağımsız düşünmek olası değildir (Özensel, 2003). Değerler davranışlara dolaylı veya dolaysız şekilde yön vermektedir (Boydak-Özan, 2009). Bu sayede, kişilerin ve grupların değerleri hakkında bilgi edinerek onların davranışlarını ve tutumlarını tahmin etmek mümkün olmaktadır (Dilmaç, 1999).

Değerlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Arpacı, 2013; Fichter, 1990; Günay, 2002; Schwartz, 2012):

- Değerler insanlar tarafından oluşturulmakta ve gerçekleştirilmektedir.
- Değerler özgül eylemleri ve durumları aşmakta ve toplum veya bireyler tarafından benimsenmiş birleştirici yapılar olarak görev yapmaktadır. Çoğu insan değerler üstünde ortak bir kaniya varmıştır. Bu nedenle değerler bir kişinin yargısına bağlı olarak düşünülemez. Değerler kişiler arası fikir birliği ve uzlaşma gerektirmektedir. Dolayısıyla kavramsal açıdan diğer değerli nesnelere soyutlanabilmektedir. Kişiler değerleri ciddiye almakta ve söz konusu değerleri ortak refahı korumak ve toplumsal ihtiyaçları karşılamak ile birlikte görmektedir.
- Değerler kendi aralarında önem sırasına göre sıralanmıştır. İnsanların değerleri, onları birey olarak nitelendiren düzenli bir sistem oluşturmaktadır.
- Değerler toplumun sosyal gereksinimlerini giderdiğine ve bireyler için iyi olduğuna inanılan kriterlerdir.
- Değerler normları içermektedir. Bu iki kavramın farkı değerlerin normlardan daha genel ve soyut olmasıdır.
- Değerler, birey için önemli ve içinde bulunulan durumla ilgili olduklarında davranışı etkilemektedir. Aynı zamanda bireyin bilincinde bulunmaktadır. Davranışların, kişilerin ve olayların seçiminde, değerlendirilmesinde, güdülenmesinde standart ve kriter olarak görev yapmaktadırlar. İnsanlar karşılaştıkları bir durumda neye değer verdiğine dayanarak o davranışta bulunmaya veya davranıştan kaçınmaya karar vermektedir.

- Değerler yalnızca bilinci değil etkin hale getirildiklerinde duygu ve heyecanları da ilgilendiren inançlardır. Kişiler yüce değerler için fedakârlıkta bulunur, dövüşür ve hatta ölürlür.

Değerler bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Değerlerin bilişsel boyutu, değerleri fark etmeyi, anlamayı ve nerede nasıl kullanacağını bilmeyi ifade eder. Değerlerin duyuşsal boyutunda olumlu-olumsuz, iyi-kötü gibi yargılar ve duygusal tepkiler vardır. Psikomotor boyutu ise bilişsel ve duyuşsal açıdan meydana gelen öğrenmelerin kişilerin davranışlarına yön vermesini içerir. Değerlerin davranışa dönüşebilmesi için bilişsel ve duyuşsal boyutlarının tamamlanması gerekmektedir (Akbaş, 2004). Hechter (1993), değer ile ilgili çalışmalar yapılırken araştırmacıların dört temel engel ile karşılaştıklarını belirtmiştir.

1. Değerler birçok biçimde olabilir ancak gözlemlenmemektedir.
2. Mevcut geleneksel kuramlar değerlerin davranışları nasıl şekillendirdiğini anlamak için yetersiz kalmaktadır.
3. Değerler, onları oluşturan süreçler bilinmediğinde, davranışı açıklamada yeterli olmamaktadır.
4. Değerlerin ölçülmesi ile ilgili problemler bulunmaktadır.

2.1.2 Değer kavramının diğer bilim dalları ile ilişkisi

Psikoloji ve Değerler

Psikoloji değer problemini diğer bilimlerden daha farklı biçimde inceleyen bir bilim dalıdır. Psikolojik açıdan değer öncelikle bir uyarılma problemidir. Her birey için yerleşmiş sosyal değerler bir uyarıdır ve kişinin kalıtsal gelişimi esnasında dışsaldır. Öğrenme yoluyla duygusal yaşamın merkezi araçlarına dönüşürler. Değerlerin içselleştirilmesi; etraftaki duygusallık yüklü objeler, davranışlar ve durumlara karşı tavır alış sürecinin gelişimini içerir. Psikolojide değerın önemi onun nesnel bir temele dayanmasında veya dayanmamasında değil, insan davranışlarına rehberlik etmesindedir. Bu açıdan psikologlar değeri yalnızca bir inanç olarak görmektedir. Ancak bireylerin değerleri yerine nesnelere değerlerinden söz eden, yani tüm nesnelere bir değere sahip olduğunu söyleyen psikologlar da vardır. Özellikle ahlâkî davranış hususunda değer, bir kişinin diğer insanları, insanların özelliklerini, isteklerini, niyetlerini ve davranışlarını

değerlendirirken başvurduğu bir ölçüt demektir. Ahlâk, sosyal psikolojinin temel konularından bir tanesidir (Güngör, 2000; Şerif, 1985).

Psikoloji biliminde değer ve ahlâk kavramları genel olarak ayrı ayrı incelenmektedir. Ancak bu iki kavramın birbirine anlamsal açıdan yakın olduğu bilinmektedir. Bireyin değerler gelişimi ahlâkının gelişiminden ayrı düşünülemez. Kapsamı yönünden ahlâk, herkesin kendine özgü bir bileşimi olması açısından değer ile benzerlik gösterse de daha sosyal ve normatiftir. Değer ise sosyal bir taraf da içermekle birlikte kişiye özgü bileşimi daha ağır basan bir kavramdır (Çalışkur, 2008). Değerler, kendimizi diğer insanlara tanıtmada, kendimizin ve başkalarının davranışlarını yargılamada kullanılırken ahlâk, toplumun geleneklerinin, değer yargılarının, norm ve kurallarının oluşturduğu sistem bütününcü incelemektedir. Söz konusu sistem bütününcü bireyin ve toplumun doğru ve yanlış davranışlarını belirler ve yönlendirir (Özen, 2018). Psikoloji ve ahlâk bilimi birbirlerinden yakın bir tarihte ayrılmıştır. Geçmişte psikologlar ve filozoflar aynı zamanda ahlâk düşünürleriydi. Onlar insan yaşamının doğasını, değerlerini ve normlarını anlamının birbirine bağımlı olduğuna inanmaktaydı (Fromm, 2013).

Maslow (1982) bazı değerlerin sağlıklı olan tüm insanlar için ortak olurken bazı değerlerin ise bütün insanlar için değil belirli bireyler için ortak olduğunu ifade etmiştir. İhtiyaçlar hiyerarşisindeki temel gereksinimler tüm insanlarda paylaşılan ve kabul gören değerlerdir. Ancak kendine özgü gereksinimler kendine özgü değerler meydana getirir. Şerif (1985) de Maslow'un (1982) bu yargısına benzer görüşler ortaya koymuştur. Şerif'e (1985) göre, duygusal gerilim taşıyan bir durumun gerektirdiği davranışı yerine getirmek doyumu sağlarken yerine getirmemek ise doyumsuzluğun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yiyecek, giyecek, barınak gibi temel ihtiyaçlar insanlar için en değerli şeylerdir. Örnek olarak, bir kişi karnını tam olarak doyurduktan sonra yeniden açlık hissedene kadar yemek yemek kişi için çok önemli bir yere sahip olmayacaktır. Gerilim durumunda iken istek duyulan şeylere kişi doyum durumunda ilgisiz kalabilmektedir. Temel ihtiyaçlar ile birlikte bayrak, onur ya da yüceltilen bir şeye verilen değerler de mevcuttur ve bu değerler öğrenilmektedir. Bunlar doğrudan psikolojik doyum sağlamaz ve sahip oldukları değerler de buna bağılı değildir. Bu değerler insanlarda kalıcı tutumlar oluşturmada ve sona ermeyecek bağılılık

beklemektedir. Bir yemeği tükettikten sonra o yemeğe karşı ilgisiz olmak mümkündür ancak şartlar ne olursa olsun bayrağa saygı göstermek gerekmektedir.

Sosyoloji ve Değerler

Sosyoloji, beşeri toplumun sistemli bir biçimde incelenmesi ile ilgilenen kurallı bir toplum bilimidir (Tezcan, 1985). Sosyoloji biliminin tarihine bakıldığında, değerler konusu sosyologlar tarafından oldukça fazla tartışma konusu olmuş ancak sosyologlar değerleri incelemekten pozitivist sosyoloji okullarının etkisiyle uzun süre kaçınmıştır. Bunun nedeni, değerlerin hiçbir sosyal gerçekliğinin bulunmaması ve bilimsel olarak ele alınamayacağı düşüncesidir. Ancak son dönemlerde bu kanı değişmiş ve toplumsal değer çalışmaları sosyoloji için önemli bir alan olmuştur (Özensel, 2004). Sosyolojik anlamda değer, bir sosyal grubun ya da toplumun kendi varlığını, birliğini, işleyişini ve devamını sağlamak ve sürdürmek amacıyla üyelerinin geneli tarafından doğru ve gerekli görülen, onların ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarımı yansıtan genelleştirilmiş temel ahlâki ilke ya da inançlardır (Kızılcelik ve Erjem, 1992).

Değerlerin sosyolojide özel bir yeri vardır. Çünkü değerler bir toplumun kültüründe yer alan önemli bir unsurdur ve insanların toplumsal uyumunda önemli bir rol oynar. Sosyoloji açısından değerler, toplumun bireylerince paylaşılmış ve bu konuda fikir birliğine varılmış davranış kalıplarıdır (Bruce ve Yearley, 2006). Kişisel görüşler bu noktada etkili veya geçerli sayılmamaktadır (Bolay, 2007a). Değerler sosyologlar için insanlar ile ilgili olmasının dışında hiçbir anlam ifade etmez (Fichter, 1990). Sosyoloji, değerlerin içerik kısmı ile değil bir toplumun bireylerinin paylaştığı ölçüler olma ve davranışları yönlendirme niteliklerinden oluşan problemlerle ilgilenmektedir (Tan, 1981). Ayrıca sosyologlara göre gerçek değerler yalnızca belirli bir toplumun değerleridir ve değerler bir topluluğa mahsustur (Doğan, 2000). Değerlerin toplumsal ağırlığı zamanla değişebilmektedir. Bir dönem toplumda ulaşılmak istenen ideal standardı gösteren bir değer, başka bir dönemde aşınıp ağırlığını kaybedebilmektedir (Zencirkıran, 2017).

Toplumsal değerler, bir toplumun bireylerince paylaşılan, toplumun iyiliği ve ihtiyaçlarının karşılanması yönünden faydalı bulunan ve duygular ile ilişkili olan iyi, doğru, güzel ölçülerdir (Tan, 1981). Güney'e (2013) göre ise, bir toplumun ya da bir grubun mevcudiyetini, bütünlüğünü ve işleyişini sürdürebilmek amacıyla çoğunluk tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ve çoğunluğun ortak amaç, fikir ve

menfaatlerini ifade eden genelleştirilmiş, temel, ahlâki öğretiler ya da inançlardır. Kimi toplumsal değerler yaygın iken kimileri yaygın değildir. Bazıları sürekli iken bazıları geçicidir. Evrensel ve süreklilik özelliklerine sahip toplumsal değerler, yerleşmiş olan bir kurum, kuruluş, gelenek veya yasayla birlikte olur (Köknel, 2007).

Sosyoloji bilimi açısından değer ile ilgili problemler ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki, toplum kısmen değerler vasıtasıyla kurulduğu için sosyolojinin incelenmesi bir bakıma değerlerin incelenmesidir. İkincisi ise sosyologların içinde buldukları toplumun bir üyesi oldukları ve muhtemelen onlar da değerlere sahip oldukları için, sosyolojik araştırmaların değer konuları ile ilişki içerisinde olmalarıdır (Marshall, 1999). Değer sosyologlarının kayda değer bir çoğunluğu aşağıdaki konular üzerinde fikir birliği sağlamışlardır (Korkmaz, 2013):

- Toplumsal davranışlar bir hedefe yöneliktir yani amaçlıdır.
- Değerler istek duyulan, önem verilen şeylerdir.
- Değerler araçların seçimine etki eder ve bu nedenle insan davranışlarına da yön vermektedir.
- Değerler daima kendi aralarında uyumlu olmayabilir.
- Bir toplumda bazı değerler temel değerler haline gelip toplumu biçimlendirebilir veya kendine has bir kişilik kazandırabilir.
- Temel değerler kalıcı olma ve kişiler arasında paylaşılma yönelimindedir. Dolayısıyla söz konusu topluma kararlılık ve bütünleşme sağlamaktadır.

Bir toplumun yapısının çözümlenebilmesi, o toplumun kurumlarının, süreçlerinin ve rollerinin bilinmesine bağlıdır. Söz konusu kurum, süreç ve rollerin toplumsal aktörler tarafından anlamlandırılması da değerler ile olası olmaktadır. Toplumsal kuralların insanların nerede ve nasıl davranacağını belirlemede önemli bir gücü olduğu bilinmektedir. Böylelikle, bir toplumun yapısının çözümüne katkıda bulunacak en önemli ögenin o toplumun değer yargıları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu sayede toplumun yapı ve fonksiyonlarına ilişkin geleceğe dönük projeksiyonlar yapılabilmesi de mümkün olacaktır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, değer araştırmalarının sosyoloji açısından önemli bir konumu olduğu açıkça görülmektedir (Özensel, 2003; Sakallı, 2001).

Felsefe ve Değerler

Felsefenin ilgilendiği üç temel problem alanı vardır. Bunlar, varlık ile ilgilenen ontoloji, bilgi ile ilgilenen epistemoloji ve ahlâk ve değerler ile ilgilenen aksiyolojidir. Felsefe, değer araştırmalarının temel sorunsallarını oluşturan genel sorular sorarak değerlerin tabiatını, nesnel bir değer ölçütünün mümkün olup olamayacağını, varlık ve bilgi ile ilişkisini, değerlerin kaynağını ve sürdürülebilirlik şartlarını sorgulayarak tümel cevaplar vermeye çalışır. Ayrıca aksiyoloji, etik ve estetik ile ilgili sorularla neyin iyi, güzel ve faydalı olduğunu inceler. Bu incelemeler içerisinde değer, erdem, vicdan gibi kavramlar çevresinde insanların davranışlarına anlam yüklenmeye çalışılır (Tokdemir, 2007; Topdemir, 2016).

Değerler felsefe alanında insanın insanla, objelerle, canlı veya cansız varlıklar ile bağlantısında, ilişkilerinde, duygularında ve düşünce sürecinde algılanan, duyumsanan durumdur (Köknel, 2007). Değer kavramı felsefe tarihi boyunca öznelci ve nesnelci bakış açılarından çok farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Nesnelci değer tanımlarında, değerlerin bir gerçekliklerinin olduğundan hareket edilir. Bu gerçeklik ideal, mutlak ve kutsal özellikte olabilmektedir. Değerlerin varlığı kişilerin onları hissetmesine ya da bilmesine bağlı değildir. Değerleri nesnel açıdan değerlendiren filozoflar aklın değer bilgisini tek başına sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Öznelci tanımlar ise, birey ya da toplum tarafından yapılmalarına göre iki gruba ayrılmıştır. Birey açısından değer, a) uğruna gayret gösterilmesi, gerçekleştirilmesi gereken; b) genel olarak benimsenen, önem gösterilen, üstün tutulan; c) obje, olgu ve olayların kendisinde bulunmayan ancak insanlar tarafından bunlara bireysel ve öznel olarak atfedilen özelliktir. Toplum açısından değer, a) bir grubun ya da toplumun tümünün kendi varlığını, birliğini ve devamlılığını sağlamak ve devam ettirmek amacıyla üyelerinin çoğunluğunca uygun ve gerekli oldukları kabul edilen, yine üyelerin ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatlerini yansıtan, genelleştirilmiş prensipler ve inançlardır; b) grupların ya da toplumların istenileni ve istenilmeyeni, hoşça gideni ve gitmeyeni, doğru olanı ve olmayanı belirleyen temel standartlarıdır. Değerleri öznel açıdan değerlendiren filozoflar ise değer için tecrübenin tek başına yeterli olacağını ileri sürerek aklın değerleri bilmede yeterli olacağı savını reddetmişlerdir (Özlem, 2002; Shook, 2002).

Çağdaş felsefecilerden biri olan Nietzsche, değeri "Bir canlı varlığın kendi ben'inin ve varlık şartlarının gerektirdiği duruma bağlı olarak ortaya koyduğu tercih" olarak yorumlamıştır. Ona göre, değerlerin temelini insanın arzulaması yani iradesi oluşturur. Bu nedenle insan dünyaya, objelere, olaylara ve olgulara belirli değerler perspektifinden bakmakta ve onları değerlendirmektedir (Yapıcıkardeşler, 2007). Çocukluk dönemi ile gelişmeye başlayan felsefi bakış ailede, okulda, toplumda kısacası çocuğun etkileşime girdiği her alanda onu edindiği bilgileri sorgulamaya iter. Kişi öğrendiği bilgiyi niçin kabul ettiğini veya niçin reddettiğini bu felsefi bakış açısı ile anlamlandırır. Bu durum değerlerin eğitimi hususundaki en önemli konulardan birisidir. Ahlâk ve değerlerin gelişigüzel öğrenilmesi yerine felsefe eğitimi ile verilmesi, öğrenilen bilgilerin özümsemesinde ve bireyin davranışlarını değerlendirmesinde önemli bir yere sahiptir (Akgül, 2013).

Değerler eğitim felsefesi içerisinde de yer almıştır. Değerlerin nitelikleri eğitim felsefesi akımları çerçevesinde özetlenebilir (Orstein ve Levin 1997; akt. Akbaba-Altun, 2003):

- İdealistler, değerleri değişmeyen ve tüm insanlara uygulanabilen ilkeler olarak ifade etmişlerdir. Onlara göre felsefe, tarih, edebiyat ve sanatla ilgili dersler değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlar.
- Realistler de idealistlere benzer biçimde, insanların teorilerini doğal, fiziki ve toplumsal kanunlara göre geliştirebileceklerini, doğa kanunlarının evrensel ve sonsuz olması nedeniyle de değerlerin bu taşlar üzerine oturtulması gerektiğini savunmuşlardır.
- Pragmatistler ise bu iki görüşe karşı çıkmışlardır. Değerlerin zamana, mekâna ve duruma bağlı olduğunu dile getirmişlerdir. Onlara göre değerler görecelidir, evren sürekli değişim gösterdiği için değerler de bu değişime uyum sağlamak durumundadır. İnsanlara kişisel veya sosyal anlamda katkı sağlayan unsurlar değerli, onlara engel koyan unsurlar ise değersizdir.
- Varoluşçular ise insanı ve onun tercihlerini vurgulayarak özgür irade ile oluşturulan değerleri savunmuşlardır.

2.1.3 Değerlerin oluşumu

Değerlerin oluşumu ile ilgili araştırmacıların belirttiği farklı düşünceler mevcuttur. Kimisi değerleri bireyin oluşturduğunu belirtirken kimisi toplumun meydana getirdiğini savunmuştur (Şimşir, 2017). Özensel (2003), değerlerin bireylerin kontrol edemeyeceği kadar çoklukta ve farklılıkta olduğunu bu nedenle bir toplumdaki değerlerin kaynağının bireylerin dışında bulunduğunu ifade etmiştir.

Değerlerin oluşum kaynağı içsel ve dışsal olmak üzere iki açıdan incelenebilir. Bireyin başkaları tarafından değerlendirilmesi ister başarı ister atfedilme ile olsun bireye dışarıdan gelir. Bu tür değerlerin kaynağı bireyin dışarısında kalır bu nedenle dışsal kaynak olarak isimlendirilir. Örneğin, toplumsal saygınlık kişiye kendinden dolayı değil iyi bir ailede olduğu için gösterilir. Bu durumun sebebi, iyi bir aileden gelmenin toplumda yüksek bir değer kriteri olmasıdır. Yeterlilik bireye dışarıdan aktarılmıştır. Ayrıca finansal başarı, çekici görünüm ve popülerlik gibi olgular dışsal faktörler arasında sayılabilmektedir. Diğer taraftan içsel olan toplumsal değer kaynakları da mevcuttur. Bireysel dokunulmazlık hakkı, sorumluluk ve şeref bireye dışarıdan aktarılmaz (Fichter, 1990; Sheldon ve Kasser, 2008).

Edebi eserlerin de toplumların değer yargılarının oluşmasında önemli bir rolü bulunmaktadır (Öztürk, 2005). Edebi eserler iyiyi, doğruyu ve toplumun sahip olduğu değerleri direkt olarak değil de sezdirerek ve estetik bir biçimde okuyucuya sunduğu için değerlerin aktarılmasında etkili bir araç olarak görülmektedir. Etkili bir değerler eğitiminin içeriğinde edebi eserlerin de yer alması gerektiği bir gerçektir (Özdemir ve İdi-Tulumcu, 2017).

Bir toplumda kişi belirli veya çeşitli sosyal rollerde ne yapması, ne yapmaması ve nelere değer vermesi gerektiğini öğrenir. Değerlerin oluşmasında ve sürekliliğinin korunmasında sosyal destek ve pekiştiriciler önem taşımaktadır. Bir değer başkaları tarafından onaylanır ve takdir edilirse kişideki etkisi yüksek olur. Ancak söz konusu toplumsal destek yitirildikçe değişmeye ya da etkisini kaybetmeye başlayacaktır (Sarı, 2005). İnsanlar değerleri oluşturmakta, korumakta, gerektiğinde yenileyebilmekte ve benimseyerek ve tekrar ederek yaşatmaktadır. Ancak bu durum insanın manevi değerlerin kaynağı olduğunu ifade etmenin aksine mutlak varlıktan aldığı temellere dayanarak değerleri oluşturup geliştirdiğini göstermektedir (Bolay, 2007b).

2.1.4 Değerlerin işlevleri

Değerler sosyal hayat içerisinde önemli niteliklere sahiptir ve bu niteliklere bağlı olarak yerine getirdiği birtakım fonksiyonları mevcuttur (Özensel, 2003). Değerler bir organizasyondaki kişileri bir arada tutan birleştirici bir kuvvet olarak görev yapan dayanışma araçlarıdır. Bu kuvvet onları ortak amaçlar doğrultusunda çalışmaya yönlendirir ve kişiler arasındaki bağlılığı artırır. Kişiler aynı değerlere sahip başka kişilere doğru çekimlenirler. Ortak değerler toplumsal dayanışmayı oluşturur ve devamlı kılar. (Balgalmış ve Baloğlu, 2004; Fichter, 1990). Değerler aynı zamanda insanlara neyin daha önemli olduğu ve diğer seçenekler arasında nasıl karar verileceği konularında yardımcı olur (Young ve Arrigo, 2019).

Değerler kişinin çevresine uyumunu sağlar, sosyal hayatını düzenler ve davranışlarına rehberlik eder (Çelik, 2016; Çengel, 2012; Köknel, 2007). Dursun (2009), değerlerin davranışları etkileme özelliklerinden dolayı onları "eylem kılavuzları" olarak nitelemiştir. Ayrıca değerler, bir toplumdaki bireylerde ortak olarak benimsedikleri için de davranışlarda benzemeye ve kalıplaşmaya yardım ederler ve toplumsal açıdan kabul edilebilir davranışın bir şemasını çizerek kişilerin hareket ve fikirlerini en iyi hangi yolda gösterebileceklerini anlamalarını sağlar. Üstelik yaşam deneyimlerine dayalı olarak geliştirilen değerlerin, kişilerin daha sonraki davranışlarını da etkileyeceği söylenebilir. Değerler aynı zamanda toplumsal kontrol ve baskı araçlarıdır. Toplum tarafından onay görmeyen davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğunu gösterir ve toplumsal utanç ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.(Fichter, 1990; Kahle, Poulos ve Sukhdial, 1988; Tan, 1981).

Değerler belirli bir duruma dair tutumların gelişmesinde, var olan tutumların devamlılığının sağlanmasında ve eyleme dönüştürülmesinde birer kriter veya standart işlevi görmeyen yanı sıra yaşamı anlayıp yorumlama noktasında da bireye yön gösterir. (Akıncı, 2005; Aydın, 2005). Kumbasar'a (2011) göre değerlerin iki temel işlevi mevcuttur. İlk işlevi bireye yaşadığı topluma uyum sağlaması için nasıl davranması gerektiği hususunda rehberlik ederek onu sosyalleştirmek iken ikinci işlev, insanları benzer görüşlerde birleştirerek toplumsal bütünlüğe hizmet etmek ve onu gelecek kuşaklara aktarmaktır. Kalkandelen (2015) ise değerlerin toplumu kendi içerisinde uyumlu bir varlık haline getirdiğini, çatışma ve kargaşaya karşı ise toplumu koruyup kontrol eden bir mekanizma görevi üstlendiğini ifade etmiştir.

Aydın'a (2011) göre değerlerin en önemli işlevi toplumsal yaşamı şekillendirmeleridir. Esasen hukuk, din, dil gibi bütün tarihsel ya da kültürel varlık olguları bir değer yapısının gerçekleşmesidir. Yani bütün tarihsel varlık alanları kendine özgü kurallara ve yapılara sahiptir ve bu yapının içerisinde bir değeri açığa çıkarmaktadır. Canatan (2004) ise değerlerin en önemli işlevinin toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Ancak var olan değerler hızla değişim gösteren döneme ve dönemin koşullarına uyum sağlayamazsa değişimi ve gelişimi engeller. Aynı zamanda bu durum toplum içinde kutuplaşmaya ve çatışmaya da sebep olabilir.

2.1.5 Değerlerin sınıflandırılması

İlgili alan yazın incelendiğinde üzerinde uzlaşa sağlanan ortak bir değer sınıflamasının olmadığı ve bu nedenle birçok kişi tarafından çeşitli sınıflandırmaların yapıldığı görülmüştür.

En iyi bilinen değer sınıflamalarından biri Rokeach'ın sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırma 40 yıldan daha uzun bir süre önce geliştirilmiş olmasına rağmen hala birçok modern çalışmanın temelini oluşturmaktadır (Tuulik, Öunapuu, Kuimet ve Titov, 2016). Rokeach (1979), değerleri araç değerler ve amaç değerler olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Amaç değerler arzu edilen nihai değerler iken araç değerler amaç değerlere ulaşmak için kullanılan davranış stilleri olarak tanımlanabilir (Yazıcı, 2006). Araç değerler ahlâki içerikli veya yeterliğe dönük olabilmektedir. Ahlâki içerikli araç değerler kişiler arasındadır ve zedelendiklerinde vicdan azabı ya da utanç hislerinin oluşmasına neden olabilir. Dürüstlük, affedicilik, sevecenlik ahlâki değerlere örnek olarak gösterilebilmektedir. Yeterliğe dönük araç değerler ise güçlü hayal gücüne sahip olmak, mantıklı olmak gibi yeterlik ya da kendini gerçekleştirilmeye dönük olanlardır. Amaç değerler, kişisel ve toplumsal değerler olarak ikiye ayrılır. Örnek olarak ahret mutluluğu ve öz saygı kişisel değerler iken barış içinde bir dünya, ulusal güvenlik ve özgürlük toplumsal değerlerdir denebilir (Şahin-Fırat ve Açıkgöz, 2012). Amaç değerler sayı bakımından araç değerlerden daha az olmakla birlikte insanlar arasında çok daha fazla yaygındır (Ayril, 1992). Filiz (1998) de benzer biçimde değerleri içrek (amaçsal/niyetsel) ve araçsal (işlevsel) olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Ona göre, içrek değerler ulaşılacak istenen hedeflerdir ve kendi başına değerlidir. Araçsal değerler

ise amaca hizmet eden ve sonuca ulaşınca bir kenara bırakılan değerler olarak ifade edilmiştir.

Schwartz (1994) ise değerleri on alt başlıkta incelemiştir.

1. Gücü: Sosyal statü, prestij, insanlar ve kaynaklar üzerinde egemenlik kurma.
2. Başarı: Toplumsal standartlara göre kişisel başarı elde etme.
3. Haz: Kişisel zevke yönelme.
4. Dürtü: Heyecan ve yenilik deneyimleme.
5. z-yönelim: Özgür düşünce ve eylemlerde bulunma, keşfetme.
6. Evrensellik: Doğa ve insanların refahı için anlayışlı ve hoşgörülü olma.
7. Yardımseverlik: Yakın sosyal çevrenin refahını koruma ve iyileştirme.
8. Gelenek: Gelenek ve göreneklere saygı duyma ve kabul etme.
9. Uyum: Toplumsal norm ve beklentileri ihlal etmeme.
10. Güvenlik: Bireyin, toplumun ve var olan ilişkilerin güvenliğini, uyumunu ve kararlılığını devam ettirme.

Dilmaç, Arıcağ ve Cesur (2014) ise değerleri dokuz gruba ayırmışlardır:

1. Sosyal değerler (yardımseverlik, tevazu, sosyal barış, iyilik, saygı, yaşama hakkı, sorumluluk, davranışlarda tutarlılık, hoşgörü, öz disiplin)
2. Kariyer değerleri (Kalite, kariyer, onur/prestij, eğitim, dış disiplin)
3. Entelektüel değerler (Beden sağlığı, ruh sağlığı, bilgi, çalışma, başarı, kişisel gelişim)
4. Manevi değerler (İbadet, din, inanç, i huzur)
5. Materyalistik değerler (Para, mal mülk, statü)
6. İnan onuru (Erdem, onur/şeref, adalet/eşitlik)
7. Romantik değerler (Aşk, eř/sevgili, haz/zevk)
8. zgrlk (Bağımsızlık, kültür, emek)
9. Fütüvvet (Cömertlik, cesaret)

Güngör (1993) değerleri siyasî, ahlâki, teorik (ilmî), iktisadî, sosyal, estetik ve dinî değerler olmak üzere yedi kategoride toplarken Fichter (1990) ise değerleri zorlayıcılık derecelerine, ortaklaşa işlevlerine ve kurumsal işlevlerine göre sınıflandırmıştır. Ayrıca bunların içinde en anlamlı sınıflandırmanın kurumsal işlevlere göre sınıflama olduğunu belirtmiştir.

Lickona (1991) değerleri ahlâki değerler ve ahlâki olmayan değerler olmak üzere iki grupta incelemiştir. Ona göre; dürüst olmak, sorumluluk sahibi olmak gibi ahlâki değerler zorunluluk taşımaktadır. İnsanlar sözlerini tutmakla, faturalarını ödemekle, çocuklarına bakmakla yükümlüdürler. Ahlâki değerler insanlara ne yapmaları gerektiğini söyler ve istenilirse bile uyulmak zorundadırlar. Lickona (1991) ayrıca ahlâki değerleri de kendi içerisinde evrensel ve evrensel olmayan biçiminde iki gruba ayırmıştır. Evrensel ahlâki değerler adil olmak, yaşama saygı duymak gibi tüm dünyadaki insanları ilgilendiren ve herkesin uyması gereken değerlerdir. Bu değerlere uyulmadığı takdirde diğer kişilerin ısrar etme ve dayatma hakkı bulunmaktadır. Evrensel olmayan ahlâki değerler ise evrensel bir yükümlülük taşımayıp bireyin kişisel olarak zorunluluk hissettiği değerlerdir. Evrensel olmayan ahlâki değerler diğer insanlara dayatılamaz. Bu değerlere ilişkin kişinin dinine özgü ibadetleri örnek olarak verilebilir. Ahlâki olmayan değerler ise mecburiyet taşımamaktadır. Onlar kişinin yapmak istediği, yapmaktan hoşlandığı değerlerdir. Örneğin kişinin klasik müzik dinlemeye veya iyi bir roman okumaya verdiği değer bu kategoride yer almaktadır. Evin ve Kafadar (2004) ise yaptıkları bir çalışmada değerleri ulusal ve evrensel olmak üzere iki grupta incelemiştir. Millet, devlet, ordu, vatan, cumhuriyet, ulusal semboller, gelenekler gibi unsurlar ulusal değerler kategorisinde iken demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, uygarlık, barış, bilimsel düşünce, sevgi gibi unsurlar evrensel değerler kategorisinde yer almıştır.

Graves (1970) tarafından yapılan bir çalışmada ise sekiz temel değer sistemi ortaya konmuştur. Bunlar, tepkili, gelenekselci, sömürücü, fedakâr, materyalist, sosyokratik, varoluşsal ve deneyimsel değer sistemleri olarak sıralanmıştır. Bolay (2007a) ise değer alanlarını, bilimsel değerler, ahlâki değerler, estetik değerler, dinî değerler, siyasî değerler, teknik değerler, hukukî ve iktisadî değerler ve hümanist değerler olarak çeşitlere ayırmıştır. Ancak bu değerlerin birbirleri içine geçmiş durumda olduklarını dolayısıyla aralarında keskin çizgilerin bulunmadığını da eklemiştir.

2.1.6 Değer ile ilgili yapılan araştırmalar

Dilmaç (1999) tarafından yapılan çalışmada İstanbul ilinde Çocuk Esirgeme Kurumu'nda kalan 36 çocuk ile çalışılmıştır. Katılımcılardan 18 kişi deney grubu 18 kişi ise kontrol grubu olmak üzere birbirine denk iki grup oluşturulmuştur. Deney grubuna haftada 3 oturum ve her oturum 1 saat olacak şekilde 13 hafta boyunca toplam 36 saat İnsani Değerler Eğitimi verilmiştir. Kontrol grubuna ise deney grubuna verilen eğitimin etkililiğini ölçmek amacıyla herhangi bir eğitim verilmemiştir. 13 haftanın sonunda verilen İnsani Değerler Eğitimi'nin çocukların ahlâki olgunluk düzeyinin gelişmesinde etkili olduğu görülmüştür. Deney grubunda bulunan çocukların ahlâki olgunluk düzeylerinin gelişmesi ile cinsiyet ve yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Sarı (2005) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının değer tercihlerini betimlemek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında Giresun Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören 110 öğrenciye Değerler, Suç Anlayışı ve Ahlâki Hüküm Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde öğrencilerin değer tercihleri daha çok önem verilenden daha az önem verilene doğru siyasi, genel ahlâk, dini, ekonomik, estetik, sosyal ve bilimsel değerler biçiminde sıralanmıştır. Araştırmada erkek öğrencilerin değerleri benimseme düzeyleri bilimsel değer alanı hariç kız öğrencilerden daha yüksek olarak bulunmuştur. Bilimsel değer alanında cinsiyete göre bir farklılık bulunamamıştır.

Mutluer (2006), bireylerin özgüveninin oluşmasında ve artmasında manevi değerlerin rolünü incelemiştir. 18-56 yaş aralığında 352 birey üzerinde gerçekleştirilen çalışmada inanç, sevi, ibadet, sabır ve şükür değerlerinin özgüveni artırdığı ve manevi değerlere sahip olan kişilerin özgüvenlerinin anlamlı derecede diğer bireylerden farklı olduğu tespit edilmiştir.

Dilmaç (2007) fen lisesinde öğrenim görmekte olan 30 öğrenci ile gerçekleştirdiği çalışmasında öğrencileri 15'er kişilik deney ve kontrol gruplarına ayırmıştır. Araştırmacı tarafından deney grubuna insani değerler eğitimi verilip verilen eğitimin öğrencilerin sahip oldukları değer düzeylerinde bir değişiklik meydana getirip getirmediği incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, verilen insani değerler eğitiminin bireylerin değer seviyelerine olumlu yönde etki ettiği ortaya konmuştur.

Dilmaç, Deniz ve Deniz (2009) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin öz anlayışları ile değer tercihleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma grubunu Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakóltesi'nde öğrenimine devam eden 543 öğrenci oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular incelendiğinde öğrencilerin öz anlayış puanları ile değerler ölçeğinin hazcılık, öz denetim, güvenlik, evrensellik, uyum, yardımseverlik ve uyarılma alt boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu ve cinsiyet değişkenine göre değerlerin alt boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Hazcılık alt boyutunda kızlar ile erkekler arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı bir fark bulunduğu; yardımseverlik, uyum, güvenlik alt boyutları ortalamalarında ise kız öğrencilerin lehine anlamlı bir farkın var olduğu bulunmuştur.

Yaman, Taflan ve olak (2009) tarafından yapılan çalışmada ilköğretim ikinci kademedede Türkçe dersinin işlendiği ders kitaplarındaki metinlerde yer alan değerler araştırılmıştır. Çalışma kapsamında 2008-2009 eğitim öğretim döneminde ders kitabı olarak kullanılan Milli Eğitim Bakanlığı ve özel yayınevleri tarafından basılan Türkçe ders kitapları Ders Kitaplarındaki Değerler Formu aracılığıyla incelenmiştir. Elde edilen verilere göre Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerde en çok sosyal değerler yer alırken en az ise dini ve iktisadi değerlerin bulunduğu, nazım türündeki metinlerde estetik değerlerin daha fazla olduğu ve altıncı sınıf kitaplarında teorik değerlerin daha yoğun olduğu belirlenmiştir.

Dilmaç, Ertekin ve Yazıcı (2009) üniversite öğrencilerinin değer tercihleri ile öğrenme stilleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırma kapsamında Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleřoęlu Eğitim Fakóltesi'nde öğrenim gören 293 öğrenci ile çalışmışlardır. Araştırma sonucunda, değerler ölçeği alt boyutları ile öğrenme stilleri alt boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu saptanmıştır.

Dilmaç ve Aydoğan (2010) tarafından yapılan çalışmada değerlerin siber zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda 300 öğrenciye Siber Zorbalık Soru Testi ile İnsani Değerler Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde çeşitli insani değerler ile siber zorbalık davranışı arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Khodarahimi, Hashim ve Mohd-Zaharim (2012) tarafından yapılan araştırma kapsamında Malezya'daki bir devlet üniversitesindeki 308 öğrenci ile çalışılmıştır. Elde

edilen veriler incelendiğinde, algılanan stres ve alt ölçeklerinin hem olumlu hem de olumsuz duygularla anlamlı düzeyde pozitif korelasyonlara sahip olduğu görülmüştür. Algılanan stres ve olumsuz yaşam sorunları, kişisel değerler ve alt ölçekleri ile anlamlı düzeyde negatif ilişkili bulunmuştur. Ayrıca algılanan sosyal destek ile kişisel değerler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulgulanmıştır.

Dilmaç, Hamarta, Yiğit, Yıldız ve Büyükyıldırım (2011) ortaöğretim öğrencilerinin işlevsel olmayan tutumları ile sahip oldukları insani değerler arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaları kapsamında 547 öğrenci ile çalışmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği'nin alt boyutları ile İnsani Değerler Ölçeği'nin alt boyutları arasında anlamlı ilişkilere rastlanmıştır. Mükemmeli tutumun hoşgörü, sorumluluk, barışçı olma, dostluk/arkadaşlık alt boyutları ile, onaylama ihtiyacının saygı, sorumluluk, hoşgörü, barışçı olma ile, bağımsız tutumun hoşgörü ve sorumluluk ile, değişken tutumun ise hoşgörü ile anlamlı bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Yıldız ve Dilmaç (2012) yaptıkları araştırmada öğretmen adaylarının sahip oldukları değerler ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma verileri Schwartz Değerler Listesi ve Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi ile elde edilmiştir. Yapılan çalışmada sırasıyla güç alt boyutu, öz denetim, evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik puanları arasında ilişki gözlemlenmiştir. Araştırmada duygusal dengesizlik ve güç arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenirken başka değişkenlerde ise negatif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Duygusal dengesizlik kişilik özelliği ile başarı, hazcılık, uyarılma ve geleneksellik alt boyutları arasında manidar bir ilişki görülmemektedir. Duygusal dengesizlik kişilik özelliği ile güç değeri arasında olumlu ilişkiler, öz denetim, evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik değerleri ile olumsuz yönde ilişkiler bulunmaktadır.

Dilmaç ve Ekşi (2012) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin sahip oldukları değerler ve özgeci davranışları, mesleki benlik saygıları bakımından incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini Konya'da görev yapan 422 öğretmen oluşturmuştur. Öğretmenlerden verileri toplamak amacıyla Değerler Listesi, Öğretmen Özgeciliği Ölçeği ve Mesleki Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonunda sahip olunan değerler ve özgeci davranış ölçeklerinin alt boyutlarının, öğretmenlerin mesleki benlik saygısının %40'ını açıkladığı saptanmıştır.

Yıldız, Dilmaç ve Deniz (2013) tarafından öğretmen adaylarının sahip olduğu değerler ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi yapılmıştır. Araştırmada veriler Schwartz Değerler Listesi ile Benlik Saygısı Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Yapılan araştırma sonuçları benlik saygılarının, sahip olduğu değerler ölçeğinin alt boyutlarıyla ilişkisi incelendiğinde aşama olarak güç, başarı, hazcılık, öz denetim, evrensellik, yardımseverlik, uyum ve güvenlik puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca araştırmada benlik saygısı puanları ile değerler ölçeğinin uyarılma ve geleneksellik alt boyutlarında manidar bir ilişki tespit edilmiştir.

Karababa, Oral ve Dilmaç (2014) tarafından yapılan ve ergenlerin sahip oldukları insani değerlerin başarı amaç yönelimlerini yordayıp yordamadığını araştıran çalışmada Denizli ilinde ortaöğretim kurumlarına devam eden 421 öğrenci ile çalışılmıştır. Katılımcılara İnsani Değerler Ölçeği ve Başarı Yönelimleri Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde ergenlerin sahip oldukları insani değerlerin öğrenme amaç yönelimini manidar biçimde yordadığı, performans yaklaşma ve performans kaçınma amaç yönelimlerini ise manidar biçimde yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dilmaç, Arıca ve Cesur (2014) çalışmalarında “Değerler Ölçeği”nin standardizasyonunu yapmışlardır. Araştırmanın örneklemini Konya şehrindeki üniversitelerde öğrenim gören veya mezun olan 616 yetişkin oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen çalışma sonucunda faktör analizleri sonucu ile dokuz boyutun alt boyutları olarak 39 değer elde etmişlerdir. Elde edilen ilk psikometrik bulgular Değerler Ölçeği’nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermiştir.

Seki ve Dilmaç (2015) tarafından yapılan çalışmada ergenlerin sahip oldukları değerler ile sosyal görünüş kaygıları ve öznel iyi oluşları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma kapsamında 600 lise öğrencisine ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda ergenlerin sahip oldukları değerlerin sosyal görünüş kaygıları ve öznel iyi oluşları üzerinde doğrudan etkisi olduğu belirlenmiştir.

Şen (2015), tesadüfi biçimde seçilmiş 570 lise öğrencisi ile yaptığı araştırmada, ergenlerin madde bağımlılığında korunmasında en önemli değişkenin değerler olduğunu ortaya koymuştur. Yine aynı araştırmada ergenlerin gelecek beklentileri ile sahip oldukları değerler arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Karababa ve Dilmaç (2015) tarafından yapılan çalışmada ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade biçimleri üzerinde insani değerlerin rolünü incelemişlerdir. Araştırma kapsamında 302 öğrenciye Ahlâki Olgunluk Ölçeği ile Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen verilere göre sahip olunan insani değerlerin ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade biçimlerini anlamlı düzeyde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Büyükyıldırım ve Dilmaç (2015) tarafından yapılan çalışmada siber mağdur olmanın insani değerler ve sosyodemografik değişkenler açısından incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 1028 öğrenci oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara göre siber kurbanlık ile sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, hoşgörü ve dürüstlük insani değerleri arasında negatif yönde istatistiksel olarak manidar bir ilişki olduğu; siber kurban olan öğrencilerin sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, hoşgörü ve dürüstlük insani değerlerine siber kurban olmayanlara oranla daha az sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca siber kurbanlık puanlarının dağılımında cinsiyet, yaş ve sınıf değişkenlerine göre manidar bir farka ulaşılmamıştır.

Göldağ (2015) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin değer algıları ile şiddet eğilimi düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma kapsamında Malatya Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören 307 öğrenciye Kişisel Bilgi Formu, Şiddet Eğilimi Ölçeği ve Portre Değerler Anketi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin güç, başarı ve uyarılım değerleri ile şiddet eğilimleri düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunurken hazcılık, öz yönelim, yardımseverlik, evrenselcilik, geleneksellik, uyma, güvenlik ve toplam değer puanları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Tosun ve Dilmaç (2015) yürüttükleri araştırmada, evli bireylerin sahip oldukları değerler ile çatışma çözme stilleri ve yılmazlık arasındaki yordayıcı ilişkileri ortaya koymak ve bu ilişkiden hareketle oluşturulan modeli test etmeyi amaçlamışlardır. Çalışma grubu 2013-2014 yılındaki evli bireyler içerisinde rastlantısal yolla seçilmiş 173 kadın, 202 erkek olmak üzere 375 evli bireyden oluşmaktadır. Araştırma sonucuna göre yılmazlığı etkileyen en önemli değişkenin değerler olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre evli bireylerin sahip oldukları değerlerin yılmazlık düzeylerine göre farklılaşacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bir diğer sonucu da çatışma çözme stillerini etkileyen ikinci en önemli değişkenin evli bireylerin sahip oldukları değerler olduğudur. Buna göre evli bireylerin kullandıkları çatışma çözme stillerinin sahip

oldukları değerlere göre farklılaştığı görülmüştür. Ayrıca çatışma çözme stillerini etkileyen ikinci en önemli değişkenin evli bireylerin yılmazlıklarının olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum evli bireylerin kullandıkları çatışma çözme stillerinin yılmazlık düzeylerine göre farklılaşacağı sonucunu vermektedir.

Deniz, Dilmaç ve Hamarta (2016) tarafından yapılan çalışmada bireylerin sahip oldukları değerlerin benlik saygılarını ve algılanan sosyal desteklerini yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Çalışma kapsamında 547 öğretmen adayına Benlik Saygısı Ölçeği, Schwartz Değerler Envanteri ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeği uygulanmıştır. Sonuçlar analiz edildiğinde öğretmen adaylarının sahip oldukları değerlerin hem benlik saygılarını hem de algılanan sosyal desteklerini yordadığı saptanmıştır.

İşler ve Dilmaç (2016) ceza infaz kurumlarındaki hükümlülerin sosyal kaygıları, affedicilikleri ve değerleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında 680 hükümlü ve tutuklu birey ile çalışmıştır. Bulgular incelendiğinde değerleri etkileyen en önemli değişkenin affetme olduğu ve değerlerin de sosyal kaygıyı etkileyen en önemli değişken olduğu görülmüştür.

Ağırkan ve Kağan (2017) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin değer yönelimleri ile psikolojik dayanıklılık seviyeleri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışma kapsamında 551 öğrenciye Kişisel Bilgi Formu, Portre Değerler Anketi ve Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği uygulanmıştır. Veriler incelendiğinde, yedi değer alt boyutunun psikolojik dayanıklılık düzeyinin yaklaşık olarak %33'ünü açıkladığı bulgulanmıştır.

Dilmaç (2017), çalışmasında ergenlerin umutsuzluk ve siber zorbalık seviyeleri ile sahip oldukları değerler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada İstanbul'da öğrenim gören 894 lise öğrencisi ile çalışılmıştır ve veriler İnsani Değerler Ölçeği, Siber Zorbalık Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırmanın sonucuna bakıldığında ergenlerin umutsuzluk düzeyleri ile siber zorbalık davranışı arasında pozitif yönde, sahip oldukları değerler arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Ek olarak, ergenlerin sahip oldukları değerlerin siber zorbalık davranışını ve umutsuzluk seviyesini etkileyen en önemli değişken olduğu görülmektedir.

Marin-Chollom (2017) tarafından yapılan çalışmada Latin kültürel değerlerin ergen ve genç yetişkin bireylerde başa çıkma ve psikolojik uyum sağlama düzeyi

arasındaki ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, kültürel değerler ile başa çıkma davranışı ve psikolojik uyum sağlama düzeyi arasında ilişki saptanmıştır.

Şimşir, Seki ve Dilmaç (2018) tarafından yapılan çalışmada ergenlerin manevi iyi oluş, algılanan sosyal destek ve sahip oldukları değerler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında 470 birey ile çalışılmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde, ergenlerin sahip oldukları değerlerin, manevi iyi oluşlarını ve algılanan sosyal desteklerini doğrudan yordadığı görülmektedir.

Karababa, Oral ve Dilmaç (2018) tarafından yapılan çalışmada ortaokul öğrencilerinin okula bağlılık düzeyleri, algılanan sosyal destek ve insani değerler açısından incelenmiştir. Bulgular incelendiğinde algılanan öğretmen sosyal desteği, algılanan arkadaş sosyal desteği ve insani değerlerin okula bağlılık düzeyinde yordayıcı etkisi olduğu görülmüştür.

Koçal (2018) tarafından yapılan çalışmada terör suçlarının ortaya çıkmasında insani gelişmişlik seviyesi ve kültürel değerlerin etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde “güç mesafesi” ve “uzun vadecilik” değer boyutları ile terör suçları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. İnsani gelişmişlik düzeyinin alt boyutlarından “eğitim” ve “gelir” ile terör suçları arasında negatif yönde ve orta seviyede anlamlı bir ilişki bulunurken “sağlık” ile ilgili negatif ancak anlamlı olmayan bir ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda terör suçlarının %15’ini kültürel değer boyutları ile insani gelişmişlik seviyesinin açıkladığı ifade edilmiştir.

Bulut ve Dilmaç (2018) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin sahip oldukları değerler ile psikolojik iyi oluşları ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre sahip olunan değerler ile hem mutluluk düzeyleri hem de psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki saptanmıştır.

Seddig ve Davidov (2018) kişiler arası şiddet davranışını insani değerler ile açıklamayı amaçladıkları araştırmasında 1810 genç birey ile çalışmıştır. Elde edilen veriler ışığında şiddet davranışı ile kendini aşma ve koruma değerleri arasında negatif bir ilişki saptanırken güç ve uyarılım değerleri arasında pozitif bir ilişki bulgulanmıştır.

A. Baş ve Dilmaç (2019) tarafından yapılan araştırmada ergenlerin sahip oldukları değerler, öznel iyi oluşları ve sosyal kaygıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini İstanbul'da ortaöğretim kurumlarına devam eden 508 öğrenci oluşturmuştur. Verileri toplamak amacıyla İnsani Değerler Ölçeği, Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği, Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ergenlerin sahip oldukları değerler ile öznel iyi oluşları arasında pozitif yönde bir ilişki bulunurken, sosyal kaygıları ile negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca ergenlerin sosyal kaygıları ile öznel iyi oluşları arasında negatif yönde bir ilişki saptanmıştır.

Kaya, İkiz ve Asıcı (2019) tarafından yapılan çalışmada ergenlerin değer yönelimlerinin, cinsiyetlerinin ve ebeveyn eğitim durumlarının saldırganlık düzeyi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma kapsamında 890 ergen birey ile çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, değer yönelimleri ile saldırganlık düzeyi arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca baba eğitim düzeyinin saldırganlığın artmasına istatistiksel açıdan anlamlı bir katkısı olduğu belirlenmiştir.

Safi ve Dilmaç (2019) tarafından yapılan çalışmada evli çiftlerin değerleri, sevgi tutumları ve affetme düzeyleri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmanın örneklemini 347 evli çift oluşturmuştur. Bulgular incelendiğinde sahip olunan değerlerin affetme düzeyini ve aşk tutumunu etkileyen en önemli değişken olduğu tespit edilmiştir.

Sălceanu (2019) tarafından yapılan çalışmada, ergenlik ve beliren yetişkinlik dönemleri arasında cinsiyet, yař, çalışma düzeyi gibi demografik değişkenlere dayalı olarak insani değerlerin farklılaşmasını ortaya koymak amaçlanmıştır. 16-25 yař aralığında bulunan 1250 katılımcıya V21 Deęerler Anketi uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda kadınların mesleki statünün resmi olarak kabulü, sosyal ilişkiler, özerklik, güvenlik ve kurallara ve zorluklara uyum değişkenlerine erkeklerden daha fazla değer verdiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca üniversite öğrencilerinin lise öğrencilerine, beliren yetişkinlerin ergenlere ve kentsel alanlarda yaşayan bireylerin kırsal alanlarda yaşayan bireylere oranla özerkliğe daha fazla değer verdiği saptanmıştır.

Yasuma, Watanabe, Matsunaga, Nishi ve Kawakami (2019) toplumu temsil etmesi amacıyla seçilmiş bir yetişkin grubunda ergenlik dönemlerindeki kişisel değerler

ve intihar eğilimi arasındaki ilişkiyi geriye dönük olarak incelemiştir. Veriler 2010 ve 2017 yıllarında yapılan araştırmalardan elde edilmiştir. Çalışmanın sonucunda aile ve arkadaşlara değer verme davranışının hem yaşam boyu hem de son bir yıl içindeki intihar düşüncesi ile anlamlı ve olumsuz bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca insani değerlere bağlılığın da son bir yıldaki intihar düşünceleri ile anlamlı ve negatif bir ilişkisi olduğu ortaya konmuştur.

Dilmaç ve Yücesoy (2019) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinde değerler, akılcı olmayan inançlar ve sosyal görünüş kaygısı arasındaki yordayıcı ilişkiler araştırılmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde üniversite öğrencilerinin sahip olduğu değerler ile hem akılcı olmayan inançlar arasında hem de sosyal görünüş kaygısı arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Z. Baş ve Dilmaç (2019) tarafından yapılan araştırmada ergen bireylerin sahip oldukları değerler, öz-şefkat ve mizah stilleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma kapsamında tesadüfi biçimde seçilen 258 kadın ve 305 erkek olmak üzere 563 lise öğrencisi ile çalışılmıştır. Çalışma sonucunda ergen bireylerin sahip oldukları değerler ile hem mizah stilleri hem de öz-şefkatleri arasında pozitif bir ilişki bulgulanmıştır.

Gökçe ve Dilmaç (2020) ergenlerin psikolojik sağlık ve umutsuzluk düzeylerini sahip oldukları değerler bakımından incelemiştir. Çalışmanın örneklemini Konya'da ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrenciler oluşturmuştur. Verileri toplamak amacıyla İnsani Değerler Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve California Yılmazlık Değerlendirme Ölçeği Lise Versiyonu'nun kullanıldığı araştırmada ergenlerin sahip oldukları değerler ile psikolojik sağlık düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkarken umutsuzluk düzeyleri arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Teke, Dilmaç ve Yavuz (2021) üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırma kapsamında 502 üniversite öğrencisi ile çalışmışlardır. Verilerin toplanmasında Değerler Ölçeği, Parasosyal Etkileşim Ölçeği, Bilişsel ve Davranışsal İlişki Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, oluşturulan modelin tüm uyum indeks değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmüş ve model kabul edilmiştir. Çalışmada parasosyal etkileşim değişkeninin, değer ile bilişsel ve davranışsal

ilişki değişkenini pozitif yordadığı bulgulanmıştır. Bilişsel ve davranışsal ilişki değişkeninin ise değer değişkenini negatif yordadığı saptanmıştır.

2.2 Suç

2.2.1 Suç ve çocuk suçluluğu

Suç evrensel bir olgudur. Suçun başlangıcının insanın var olmasına kadar dayandığını söylemek mümkündür ve içinde tutku ve toplumlar arasında karşıtlıkların neden olduğu sosyal anlaşmazlıklar, uyumsuzluklar buldukça suç da mevcudiyetini koruyacaktır. Suç kavramı tarihte toplumlar arasında önemli bir yer tutmuş ve toplumsal düzeni etkilemesinden ötürü neredeyse herkesin dikkatini çekmiştir. Tarihte ilk kez Eski Babil’de Hammurabi Hukuku’nda karşımıza çıkmıştır ve toplumsal düzen ve adaleti sağlamak için kullanan cezanın ortaya çıkmasına da aracı olmuştur. Suç, onu teşkil eden eylemlerin zamana ve mekâna göre değişiklikler göstermesi bakımından göreceli bir kavramdır. Bugün suç olarak sayılan bir davranış eskiden suç sayılmayabilirken, eskiden suç kabul edilen bir davranışın günümüzde suç olarak görülmebileceğini söylemek mümkündür. Bir davranışın toplum içinde normal veya anormal oluşu kültür tarafından belirlenir ve hukuki görüşler de kültürlerden etkilenmektedir (Bhugra, 2013; Dönmezer, 1967; Polat, 2018; Saraçoğlu,2017).

Suç, çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. Bu nedenle herkesin kabul edeceği ortak bir tanım yapmak son derece zordur (Güllü, 2014). Durkheim (1972) suçu, toplumun ortak vicdanının güçlü ve belirli durumlarına aykırı bir eylem olarak tanımlarken Bakırcıoğlu (2020) toplumda geçerli kabul edilen ortak değerlere, kurallara ve davranış kalıpları ile çelişen, bunların dışına çıkan fiiller biçiminde ifade etmiştir. Güçlü ve Akbaş (2019) ise kanunda açık bir şekilde belirtilen, yapılması ya da yapılmaması durumunda karşılığında cezai bir yaptırım öngörülen her türlü davranış olarak tanımlamıştır.

Suç, topluma zarar veren ya da tehlike içeren davranışlardır. Ancak bu davranışların neler olduğunu kanun koyucular belirlemektedir. Bir davranışın topluma zarar verdiği veya tehlikeli olduğu kararına varan kanun koyucular, söz konusu eylemleri yasaklar ve ceza yaptırımlarında bulunurlar (Dönmezer, 1967). Göver ve Şenol (2017) suçu, şiddet ya da dolandırıcılık ile kişilere ya da kurumlara maddi veya manevi açılardan zarar veren ve bu sebeple davranışı gerçekleştiren bireye cezai yaptırımlar uygulanan, toplumsal kurallara, hukuka ve ahlâk ile çelişen fiiller biçiminde

tanımlamıştır. Türk Dil Kurumu (2019) sözlüğünde ise suç kavramı için iki tanım verilmiştir. 1. Törelere, ahlâk kurallarına aykırı davranış. 2. Yasalara aykırı davranış, cürüm.

Suç, düzen ve kamusal duygulara karşı gösterilen ve toplumsal sağduyu ile çelişen davranışlardır (Fathi, 2016). Kişisel alanı aşırıp kamusal alana giren ve yasak olan kural veya kanunları çiğneyen, bu davranışlara bağlı olarak yasal yaptırımların veya cezaların uygulandığı ve kamusal bir otoritenin müdahale etmesini gerekli kılan eylemler suç olarak kabul edilmektedir (Marshall, 1999). Aydın (2014) suç kavramını zararlı veya yanlış olduğundan dolayı yasaklanan ya da cezalandırılan fiiller, işlemler ve davranışlar olarak tanımlarken Tierney (2013) ise suçu kişilerin ceza kanununu çiğneyen davranışlar sergilemesi biçiminde ifade etmiştir.

Suç ile ilgili yapılan araştırmalar genel olarak iki kavram üzerinde durur. Bunlardan ilki suçu önlemeye yönelik önlem ve erken tanı çabaları, diğeri ise suçun ortaya çıkmasındaki ilk belirtilerin çocuklukta görüldüğü varsayımı ile çocuk suçluluğu araştırmalarıdır. (Bayındır, Özel ve Köksal, 2007). Ülkemizdeki suçların yaklaşık %50'si 25 yaşın altındaki çocuklar ve gençler tarafından işlenmektedir. İleri yaşlarda suç işleyen kişilerin %90'ının çocukluk ve gençlik dönemlerinde suç işledikleri saptanmıştır (Çeber, 2012).

Çocuklar toplumsal değerleri ve kuralları henüz gerektiği kadar içselleştirememiş olabilirler. Bu nedenle onların gerçekleştirdiği suç eylemleri yetişkinlerinkinden ayrı bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır (Bakırcıoğlu, 2020). Suçluluk ile ilgili yapılan tanımlamalar çocuk suçluluğunu da kapsar fakat çocuk suçluluğu kavramı bu genel tanımlamaları yaş etkeni ile sınırlandırmaktadır (Akalin, 1999).

Çocuk suçluluğu suçluluk konusu içinde ayrı bir önem taşımaktadır. Psikolojik, fizyolojik ve bilişsel açılarından yeterli olgunluğa erişmemiş ve toplum içerisindeki rol ve görevlerini tam olarak kavrayamamış olan ergenlik dönemindeki çocukların suç işlemesi bütün toplumlarda dikkati üzerine çekmiştir (Yağbasan, 2010). Çocuk suçluluğu kavramı ilk olarak Roma İmparatorluğu döneminde, ceza sorumluluğunu kişinin ergen olması veya olmaması şeklinde iki kategoride ele alan 12 Levha Kanunları düzenlemelerinde görülmektedir (Türkiye Barolar Birliği, 2010). Çocuk suçluluğunun

resmi yasası ise 1899 yılında Illionis eyaletinde yürürlüğe girmiştir. Yapılan bu tür düzenlemeler ile birlikte çocuklar yetişkinlere göre davranışlarından daha az sorumlu olarak kabul edilmektedir. Bu durum 18 yaşın altındaki bireylerin yargılanmasında farklı prosedürleri ve süreçleri gerekli kılmaktadır (Shoemaker, 2010). Bu amacı üstlenen çocuk mahkemelerinin öncelikli amacı, yapılan çalışmalar doğrultusunda topluma yeniden kazandırılan çocukların kendilerine iyi bir gelecek kurmaları, yeniden suç davranışı göstermelerinin önlenmesi ve suçu bir hayat tarzı biçimine getirmelerinin önüne geçilmesidir (Akarca, 2017).

Çocuklar dünyaya geldiklerinde iyi veya kötü olarak nitelendirilemezler. Rousseau'ya göre bir heykeltıraşın hayal gücü ile istediği şekli verebileceği bir malzeme gibi çocuk da çevresindeki örneklere göre şekillenir. Çocuk çevresi ile etkileşime girer, değişir ve gelişir. Onun iyi veya kötü olmasını yaşantıları ve eğitimi belirler. Bu durum çocuk suçluluğunun psikolojik ve sosyolojik yönünün hukuksal yönüne göre daha baskın olduğunu gösterir (Işıқтаç, 1999; Şensoy, 1949). Örneğin çocuk suçluluğu hukuki açıdan, çocuğun ceza kanunları tarafından suç sayılan bir eylemi gerçekleştirmesi sonucunda, yargı organlarının önüne getirilmesi biçiminde tanımlanmaktadır. Bu tanım hukuki açıdan doğru gözükmemektedir fakat sosyolojik anlamda bakıldığında yeterli olmamaktadır. Çünkü bazı eylemler sosyolojik açıdan antisosyal bir davranış belirtisi iken yürürlükteki yasalarla çatışmaması nedeniyle çocuk suçluluğu konusundaki hükümlerin uygulanması mümkün olmamaktadır (Akyüz, 1969).

Çocuk suçluluğunun tanımlanması ile ilgili iki temel problem bulunmaktadır: Yaş ve suç olarak kabul edilecek davranışların neler olduğu (Kaner, 1991). Çocuk suçluluğu ile ilgili kabul edilen cezai sorumluluk yaşı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Cezai sorumluluğun ön koşulu Çocuk Mahkemelerinin Yönetimi Hakkında BM Asgari Standart Kuralları'nın 3.maddesine göre “duygusal ve zihinsel bakımdan asgari olgunluğa eriştiği yaş” olarak kabul edilmiştir (Güçlü-Yılmaz, 2015). Ülkemizde çocukların ceza sorumluluğunun başlangıcı kabul edilen asgari yaş sağlıklı bireylerde 12 olarak kabul edilmiştir. Konuşma ve işitme engelli çocuklar için ise azami yaş 15 olarak belirlenmiştir. 15 yaşını doldurmuş ve 18 yaşını doldurmamış çocuklar ile 18 yaşını doldurmuş ancak 21 yaşını doldurmamış konuşma ve işitme engelli bireylerin cezai sorumluluğunun olduğu kabul edilmiştir. Fakat bu yaş aralığındaki bireylerin yaş küçüklüğü ya da var olan engelleri sebebiyle davranışlarının kusurluluğunun diğer

kişilerden daha az olduğu düşüncesi ile cezalarında indirim yapılmaktadır (Türkiye Barolar Birliği, 2010). Suç olarak kabul edilen davranışlar hususunda ise her ülkenin o dönemki kanunları esas alınmaktadır. Bu iki faktör de zaman ve mekân değişkenlerine göre farklılık gösterdiği için evrensel bir çocuk suçluluğu tanımı mümkün olmamaktadır.

Batı alan yazında “juvenile delinquency” terimi ile açıklanan ve Türkçeye “reşit olmayanın suçluluğu” olarak çevrilen bu terim, ülkemizde “çocuk suçluluğu” biçiminde kullanılmaktadır. “Çocuk suçluluğu” terimi hem çocukluk hem de ergenlik döneminin büyük bir bölümünü kapsamaktadır (Turan, 2015). Çocuk suçluluğu hakkında yapılan neredeyse bütün çalışmaların bir ortak noktası vardır: Suç davranışı gösteren çocuk suça itilmiş çocuk olarak kabul edilir (Akalin, 1999). Bu yaklaşım çocuğu fail olmanın yanında mağdur olarak da görmektedir ve çocuğun suç davranışı göstermesi konusunda iradesi dışındaki faktörlerin etkisi altında kaldığı kabul edilmektedir. Bu sebeple suça sürüklenen çocuğun cezalandırılması değil korunması temel amaçtır. Ancak bu durum suç işleyen çocuğa bir yaptırım uygulanmaması anlamına gelmemektedir. Uygulanacak yaptırım çocuğun eylemine ve durumuna uygun ve orantılı olarak belirlenmelidir (Akarca, 2011; Bülbül ve Doğan, 2016).

Çocuk Koruma Kanunu’nda (2005) suça sürüklenen çocuk, kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk biçiminde ifade edilmiştir. APA (2020) sözlüğünde ise çocuk suçluluğu, bir yetişkin yaptığında suç kabul edilen eylemi 18 yaşından küçük birinin gerçekleştirmesi olarak ifade edilmiştir. Burt’a (1969) göre çocuk, antisosyal eğilimleri ciddileştiğinde veya resmi bir müdahale gerektirecek duruma geldiğinde suçlu olarak kabul edilmektedir.

2.2.2 Suç kuramları

Toplumlar antik dönemlerden modern çağa kadar suç işleme nedenlerine dair sayısız açıklamalar geliştirmiştir (Martin, 2005). Çok sayıda suç türünün olması, suçluluğu etkileyen çok sayıda faktörün bulunması, suç işleyen kimselerin sahip oldukları bireysel niteliklerinin farklılık göstermesi gibi sebepler suç olgusunun birden fazla açıdan açıklanmasını gerekli duruma getirmiştir (Kızmaz, 2005). Suç, toplumsal düzeni korumak amacıyla kanun koyan kimseler tarafından konulan mevcut hukuk kurallarının ihlali sonucu meydana gelen ekonomik, psikolojik, biyolojik ve sosyolojik

boyutları olan bir kavramdır (Kızılcık ve Erjem, 1992). Suçlu davranışın açıklanmasında birtakım teoriler ortaya atılmıştır. Alan yazın incelendiğinde bu teorilerin genel olarak bireysel, psikolojik, biyolojik ve sosyolojik teoriler olmak üzere dört temel başlık altında incelendiği görülmüştür.

Bireysel teoriler

Bireysel teoriler ortaya atılan ilk görüşlerdir ve suç olgusu tek bir sebeple açıklanmaya çalışılmıştır. Bu teoriler dört alt başlıkta incelenmektedir (İçli, 2019).

Klasik ekol

Klasik ekol yaklaşımı hedonistik psikoloji üzerine kurulmuştur. Hedonistik psikoloji, insanın davranışlarını zevk ve ıstıraba göre ayarladığını savunur. Bir davranışın kişiye vereceği zevk ve ıstırap denge halindedir. Bu nedenle suç işlemenin verdiği zevk, suç işleme sebebiyle alınacak ıstıraptan fazlaysa kişi suça yönelmektedir. Klasik ekole göre suçluların bireysel farkları dikkate alınmaksızın değerlendirme yapılmalıdır. İlk defa suç işleyenle sabıkalı, büyükle küçük eşit değer yönünden birbirine eşittir. Ayrıca ekol, ciddi suçlar işleyen ya da işlemeyi sürdüren çocukların, hür irade sahibi oldukları ve yaptıklarının bilincinde olduklarından tedaviden çok cezayı hak ettiklerini savunmaktadır. Bu görüşün önde gelen isimleri Beccaria ile Bentham kabul edilmektedir (Bartollas ve Schmallegger, 2017; Yavuzer, 2006).

Beccaria klasik kriminolojinin babası olarak kabul edilmektedir. Ona göre, ceza hukuku yalnızca topluma zararı olan davranışları kontrol etmek için kullanılmalıdır. Ayrıca verilen cezaların işlenen suç ile orantılı olması da çok önemlidir (Saraçoğlu, 2017). Beccaria insanların suç davranışı da dâhil olmak üzere tüm davranışlarını seçtiklerini, bu seçimlerin hazzı artırıp acıyı azaltmak üzere yapıldığını ve suçlu kimsenin cezalandırılma korkusuyla suç seçimlerini kontrol edebildiği belirtmiştir (Siegel, 2011). Bentham da Beccaria'nın düşüncelerine paralel olarak adalet sistemindeki bozukluğa, keyfiliğe, zulme ve tutarsızlığa karşı çıkmıştır. Suç olarak ifade edilen hareketlerin aslında topluma karşı işlenen fiiller olduğunu savunmuştur. Cezaların sadece cezalandırmak için verilmesinin doğru olmadığını, asıl amacının suçun önlenmesi olduğunu ifade etmiştir (Dolu, 2009).

Neoklasik ekol

19.yüzyılda ortaya çıkan neoklasik ekol adından anlaşılacağı üzere klasik ekol teorisyenlerinin çalışmalarına dayanır ve bu iki ekol da doğal olarak aynı felsefi temelden gelmektedir. Ancak neoklasik teorisyenler klasik ekol düşüncesinde büyük değişiklikler yapmamış olsalar da onların ifadelerini yeniden düzenlemiş ve rafine etmişlerdir. Bu yaklaşımın savunucuları klasiklerin verdikleri cezaları şiddetli ve gereğinden fazla genelleyici bulmuşlardır. Bu nedenle suçluların bireysel olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Klasik ekol ile neoklasik ekolün bir başka farkı ise suçluların yaşı konusudur. 19.yüzyılın başlarında yürürlükte olan kanunun cezalarının çocuklar için uygun olmadığını düşünen neoklasikçiler, yedi yaşın altındaki çocukların doğru ve yanlış ayırt edemeyecekleri gerekçesine dayanarak yasadan muaf olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde aynı sebepten dolayı zihinsel bir engelle sahip bireylerin de kanunlardan muaf tutulması gerekliliği ifade edilmiştir. Genel olarak ifade etmek gerekirse neoklasikçiler bireyin özgür iradesinin kullanılmadığı durumlarda yasal sorumluluklarının olmaması gerektiğini savunmuşlardır (Reid, 1982; Vito, Maahs ve Holmes, 2006). Ayrıca bu ekole göre suç kavramı, suçlu-mağdur-koruyucu unsurlarının zaman ve mekân kombinasyonları içerisinde bir araya gelmeleriyle oluşmaktadır. Bu nedenle bir suç önlenmek isteniyorsa bu üç temel öğeden birisi üzerine odaklanılması gerekmektedir (Dolu, 2012).

Pozitif ekol

Pozitif ekol, insan davranışının kişilerin kontrol alanı dışında kalan güçler tarafından belirlendiğini kabul etmektedir. Ekolün savunucuları deneysel araştırmaya önem vermişlerdir. Onlara göre ceza suça değil suçluya uygun olmalıdır. Bu sayede suç konusunda ilk defa suçlu kişinin bilimsel açıdan incelenmesi gündeme gelmiştir (İçli, 2019). Bu görüşe göre suçlular biyolojik ve psikolojik faktörlere bağlı olarak, karar verme yetkinlikleri zarar görmüş ya da başkalaşmış ve sosyal bilimsel yöntemler kullanılarak teşhis edilebilir kişilerdir. Pozitivizmin en temel hipotezi determinizmdir. Pozitivistler özgür iradenin ve manevi sorumluluğun yerine determinizmi koyarak kesin egemenliğini ileri sürmüşlerdir. Suçluluk da diğer pek çok kavram gibi öncül nedenler ile belirlenmiştir, kendiliğinden oluşmaz. Bu determinist bakış açısı nedeniyle pozitivizm insanların özgürce davrandığı ve mantık ve seçim yeteneğine sahip olduğu varsayımını reddeder (Bartollas ve Schmallegger, 2017; Reid, 1982; Tümerkan, 1983).

Kartografik ekol

Coğrafi ekol adı da verilen bu görüş suç toplumsal ve coğrafi koşulların zorunlu bir sonucu olarak görmektedir ve özellikle suçun coğrafi ve sosyal bölgelerdeki dağılışı ile ilgilenir (Dönmezer, 1967). Bu ekolde coğrafi faktörlerin suç davranışları üstünde etkili olduğu varsayılır. İklim, topoğraf, doğal kaynaklar ve yerleşim yerleri bu etkiyi oluşturan unsurlardır (İçli, 2019). Bu ekolü savunanlara göre toprağın verimliliği, yağmur miktarı, tabii kaynakların zenginliği bir toplumun mutluluğunu sağlarken bunlardan yoksun olan toplumlar yırtıcı ve yağmacı olacaklardır (Yavuzer, 2006). Örneğin Montequieu kutuplara gidildikçe sarhoşluğun, ekvatora gidildikçe suçların artacağını öne sürmüştür. Bir başka araştırmacı Dexter ise hava basıncı, nem ve rüzgârlar gibi meteorolojik etkenlerin suç işleme davranışı üzerinde doğrudan etkisi olduğunu iddia etmiştir (Dönmezer, 1967). İstatistiğin babası sayılan Quetelet ise cinayet suçlarının güneyde ve sıcak mevsimlerde arttığını, mala karşı işlenen suçların ise kuzeyde ve soğuk mevsimlerde fazlaştığını ifade etmiştir. Bu konuyu Ferri, yüksek derecede ısı olduğu zamanlarda fizyolojik enerjinin daha az harcandığı ve bu durumda serbest kalan enerjinin kişinin ağır suçlar işlemesini etkileyeceği şeklinde açıklamıştır (Yavuzer, 2006).

Biyolojik teoriler

Tarih boyunca insanların fiziksel nitelikleri ile biçimsel bozukluklarının kişiyi şeytani gösterdiği ileri sürülmüştür. Suç ile ilgili ilk biyolojik çalışmalar da kişinin görünüşü, yüz şekli gibi fiziksel niteliklerine bakılarak suçluluğunun tespiti alanında olmuştur. Bedenin fiziksel görünümü ile suç arasındaki ilişkileri inceleyen suçun biyolojik sebebine dair ilk araştırmalar 1500'lü yıllara dayanmaktadır. O dönemde zanlılar arasında en çirkin olanın suçlu olma ihtimalinin en yüksek olduğu kabul edilmiştir (Darçın ve Darçın, 2017; Demirbaş, 2020; İçli, 2019).

Lombroso suçluların fiziksel nitelikleri ile ayırt edilebileceğini savunan araştırmacılardan birisidir. Ona göre suç tıpkı doğum ve ölüm gibi doğal bir olaydır. Bazı hayvanların yırtıcı, bazı bitkilerin parazit olması gibi bazı insanlar da suçlu olarak doğarlar. Lombroso bu kişileri “doğuştan suçlu” olarak niteler. Onların farklı bedensel özellikleri onları suç işlemeye yöneltir ve birey kaçınılmaz olarak suç işler (Darçın ve Darçın, 2017). Lombroso (2006) doğuştan suçlu bireyler arasında hâkim olan özelliklerin geniş çene, az sakal, geniş sinüs boşlukları, kalın saç, güvenilmez bakışlar

ve büyük ve öne doğru kulaklar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca suçluların belirli bir etnik tipinin olmadığını, suçluların asimetrik yapıda olduklarını, daha kadınsı olduklarını ve eğimli alınlara ve alt çene bozukluklarına sahip olduklarını ifade etmiştir. Goring (1913) yaptığı araştırmada aynı yaş, boy, sınıf ve zekâya sahip hem suç işleyen hem de işlemeyen bireylerin fiziksel yapılarının aynı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca suçlu kimseleri damgalayan belirli fiziksel ve zihinsel özelliklerin var olduğunu savunan antropolojik suçlu tipini reddetmiştir.

Biyolojik yaklaşımın bir başka varsayımı ise genetik aktarım teorisidir. Araştırmacılar bu görüşü ispat etmek için aileler ve özellikle ikizler üzerinde çalışmalar yapmaktadır (Burkay, 2008). Ancak bu çalışmalarda ortak bir sonuca ulaşamamıştır. Lyons (1996) tarafından ikiz bireyler ile yapılan araştırmada, genetik faktörlerin çevre etkeninden bağımsız olarak bireylerin suç davranışını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Joseph (2001) ise araştırmasında, genetik temelin suçlu veya antisosyal davranışlar üzerinde etkisi olmadığını ifade etmiştir.

Psikolojik teoriler

Psikologlar, psikiyatristler ve diğer ruh sağlığı ile ilgili meslek sahipleri, suç biliminin kuramsallaştırılmasında etkin rol almışlardır. Amaçları normal dışı zihinsel durumları anlamak ve tedavi etmektir. Bu bağlamda psikologlar, toplum tarafından antisosyal, sapmış ve saldırgan gibi etiketler ile nitelendirilmiş kişiler ile yüz yüze gelirler. Psikologlar, insan davranışlarını zihinsel süreçlerin bir sonucu olarak gördüklerinden dolayı birçok suç davranışının da bazı kişilik bozukluklar ile ilişki içerisinde olduğunu kabul ederler. Onlara göre, suç bilimciler onu motive eden psikolojik süreçleri belirlemeden suçluluğu anlayamazlar (İçli, 2019). Psikolojik suç teorileri genel olarak bazı ortak ve temel hipotezler üzerinde uzlaşmıştır. Suçluluğun temel nedeni, bireyin altta yatan içsel problemlerinin bir dışı vurumudur. Bu problemler yüksek olasılıkla erken çocukluk döneminden önce gelişmeye başlamış ve bireyin karakteristik bir özelliği haline gelmiştir. Sorunu çözmek ve suçlu davranışı değiştirmek için bireye odaklanılması gerekmektedir (Shoemaker, 2010).

Psikolojik teoriler, suç işleyen ve işlemeyen bireyler arasında empati yeteneği, ahlâki gelişmişlik düzeyi, kısa süreli hazları öteleyebilme becerisi gibi özellikler bakımından anlamlı farklılıklar bulunduğunu savunmaktadır (Dolu, 2012). Sosyal psikoloji açısından suç, bireylerin resmi kurallara aykırı olan değerleri, normları ve

davranış kalıplarını benimsemeleri neticesinde kanunlara aykırı davranışlarda bulunmaları olarak ifade edilebilmektedir (Çoban, 2013). Çocuk suçluluğunu psikolojik açıdan inceleyen araştırmacılar, suçun kötü toplumsal koşulların etkileri dışında da oluşabileceğini ve kültürel standartlar ve değerlerin etkisi ile değişiklik gösterebileceğini ifade etmişlerdir (Akyüz, 1969).

Psikanalitik kurama göre ise suç, önlenmiş ve bastırılmış eğilimlerin dışavurumudur. Kişinin suç davranışına yönelmesi doyuma ulaşmamış isteklerin ve bilinçaltındaki çatışmaların uyumsuz bir biçimde açığa çıkması ile meydana gelmektedir (Eryalçın ve Duyan, 2016). Freud, kişiliğin üç parçadan oluştuğunu ifade eder: İd, ego ve süperego. Bunlardan id, temel dürtülerin deposudur. Mantık dışıdır ve dürtülere göre hareket eder, bazı şeyleri ifade etmek ve arzulanan şeyin gerçekçi olarak olası olup olmadığını, toplumsal açıdan hoş karşılanıp karşılanmayacağını veya ahlâki açıdan kabul edilir olup olmadığını dikkate almaksızın bir an önce doyuma ulaşmak ister. İd, haz ilkesi başka bir deyişle doyuma ulaşmak için girişilen kontrolsüz bir arayış tarafından yönetilir. Davranışın sonucunu düşünmeden kişiyi hemen tecrübe edilebilecek cinsel, fiziksel ve duygusal zevklere yöneltir (Gerrig ve Zimbardo, 2014). Süperego bireyi tamamen toplumun normlarına göre yaşatmaya yöneltirken ego ise id ile süperego arasındaki dengeyi kurmaktadır.

Psikanalizm, yasalara bağlı olan insanların da bilinçaltında bulunan antisosyal dürtülerin, suç işleyen kimselerde kendisine ve topluma zarar verecek eylemlere sebep olma nedenlerine odaklanmaktadır (Friedlander, 2003).Psikanalizmin kurucusu Freud, incelediği suçluluk vakalarında suç davranışının en önemli başlatıcısının “suçluluk hissi” olduğunu ve bu belirsiz hissin temelinde oedipal kompleksin yer aldığını ifade etmiştir. Ona göre suç bu duygunun rahatlatılması için bir çare olarak işlenmektedir. Freud buna “suçluluk hissi yüzünden suçlular” adını vermiştir (Kul, 2016).

Öğrenme kuramları, suç davranışını bireyin sahip olduğu bir patolojik probleme atfeden biyolojik ve psikolojik teorileri kabul etmeyerek suçun normal insanlar tarafından gerçekleştirilen bir davranış olduğunu belirtmiştir. Suç da tıpkı diğer davranışlar gibi öğrenilmektedir. Bu görüşe paralel olarak suçlu davranışın nasıl kazanıldığı, hangi koşullar altında devam ettiği ya da bırakıldığı hususları öğrenme ilkeleri ile açıklanabilmektedir (Dolu, 2012). Öğrenme kuramları içerisinde en eski olanı ve en çok bilineni klasik koşullanmadır. Klasik koşullanma, normal durumlarda

bir etki ortaya çıkarmayan uyarıcının zaman içinde diğer uyarıcılarla eşleştirilmesi sonucu söz konusu etkiyi meydana getirmesi durumudur (Barut, 2014). Bu kuram, bireylerin davranışlarının monoton ve sıradan bir bağlamda zekâdan bağımsız olarak gerçekleştiğini ifade eder. İnsanlar da bu anlamda ödüllendirildikleri ve cezalandırıldıkları durumlara göre suç davranışını öğrenmektedirler (İlhan, 2017). Bir başka öğrenme kuramı ise edimsel koşullanmadır ve en önemli temsilcisi Skinner'dır. Edimsel koşullanma, organizmanın gösterdiği bir davranışın pekiştirilerek tekrar gösterme olasılığının artırılmasıdır. Bu kuramda, davranışın sonucunda ortaya çıkan ve pozitif sonuç oluşturan davranışın tekrarlanma ihtimalini artıran uyarıcılara pekiştireç adı verilirken, davranışın sonucunda ortaya çıkan ve negatif sonuca sebebiyet vererek davranışın tekrarlanma olasılığını azaltan veya belirli bir süreliğine durduran uyarıcılara ceza ismi verilmektedir (İnan, 2014).

Bazen insanlar otorite tarafından verildiği için doğru olmadığını bildikleri davranışları sergileyebilmektedirler (İlhan, 2017). Milgram ve Zimbardo tarafından yapılan deneyler bu durumun somut örnekleri olarak gösterilebilir. Milgram, tanımadığı birisine zarar verme emri alan bir kişinin bu emre uyup uymayacağını veya ne derece uyacağını incelemiştir. Deneyin sonucunda deneklerin gelen emre %65 oranında tamamen uyduğu, kalan %35'in de karşısındaki kişiye azımsanmayacak düzeyde zarar vermeye devam ettiği görülmüştür. Zimbardo'nun deneyinde ise deneklere rastgele gardiyan ve mahkûm rolleri verilmiş ve nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Ancak 6 günün sonunda gardiyanlar sadistik eğilim sergilemeye mahkûmlar ise duygusal travma geçirmeye başladıkları için deney sonlandırılmıştır. Bu deney de kişilerin diğer insanlara rollerinin ve otoritenin etkisinde kalarak, rolünün gerektirdiğine inandığı şekilde davrandığını gösteren bir örnektir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014).

Sosyolojik teoriler

Sosyoloji biliminde suçu bireye indirgeyen yaklaşımların açıklama konusunda yeterli olmadığı ifade edilmiştir. İnsanların davranışları içinde bulunduğu çevreden, toplumdan ve sosyal gruptan ayrı düşünülemez. Çünkü insan hem çevresini etkileyen hem de çevresinden etkilenen bir varlıktır (Güçlü ve Akbaş, 2019). Çocuk ve yetişkin suçluluğunda en sistemli izah sosyolojik teoriler ile yapılmıştır. Sosyolojik teorilerin hepsi toplumsal yapı, onun değerleri, normları ve kurumlarına suç sebepleri yönünden

odaklanmışlardır. Bu teorilere göre, suçlu birey toplumsal hayatın bir ürünüdür ve asıl suçlu toplumdur (İçli, 2019).

Suçlu açıklamada önem verdiği esas etkene göre sosyolojik yaklaşımlar sosyal yapı, sosyal süreç ve sosyal çatışma teorileri olmak üzere üç alt başlıkta incelenebilir (İçli, 1993):

Sosyal yapı teorileri

Sosyolojik bir açıdan suç ve suçlu davranışlarının sebepleri açıklanmak istenildiğinde sosyal yapı faktörlerinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Hem toplumsal yapıyı bir organizmaya benzeten sosyolojik fikir akımları, hem de çevresel unsurların etkisi ve alt sınıfın bulunduğu kültürel şartları inceleyen sosyoloji teorisyenleri, suçlu davranışını zayıflayan toplumsal yapının bir ürünü olarak görmektedir (Güçlü ve Akbaş, 2019). Sosyal yapı teorileri, suçun temel nedeninin sosyoekonomik dezavantajlar olduğunu ileri sürmektedir. Bu teorilerin en temel argümanı toplumu oluşturan, düzenleyen ve sağlıklı bir biçimde devam etmesini sağlayan unsurların niteliklerini büyük değişiklikler sebebiyle kaybetmesi, yozlaşması ve fonksiyonelliğini yitirmesidir. Bunun sonucunda ise sosyal değerlerin korunamaması ve toplumsal düzenin sağlanamaması ile insanların toplumsal yapı içindeki sosyoekonomik pozisyonları değişmekte, en son evrede ise düşük sosyoekonomik düzeye sahip insanlar sorunlarıyla başa çıkabilmek için suç ve madde bağımlılığı gibi çaresiz yöntemlere başvurmaktadır. Bu dinamiği şiddetlendiren şey ise maddiyat ile özdeğeri ilişkilendiren medyadır (Akgül ve Irmak, 2016; Siegel, 2011). Sosyal yapı teorileri birbirinden bağımsız ancak birbiriyle çakışan üç alt teoriyi kapsar (Çakır ve Alkan, 2017):

Sosyal düzensizlik teorisi

Sosyal düzensizlik teorisi, suç ve şehir yapısı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve suçun şehir yapısındaki değişikliklerin neden olduğu toplumsal organizasyondaki değişimden ve düzensizlikten kaynaklandığını ileri sürmüştür (Dolu, 2012). Kendilerinden sosyal kontrol beklenen aile, okullar ve ticari kuruluşlar gibi kurumlar düzensiz alanlarda buldukları zaman işlevlerini yerine getiremezler. İşsizliğin, okul terkinin, yaşaması zor konutların, tek ebeveynli ailelerin ve düşük gelir düzeylerinin yüksek oranda olması sosyal düzensizliğin göstergeleri olarak sıralanabilmektedir. Bu

bölgelerde yaşayan bireyler çaresizlik ve çatışma hissederler ve bunun sonucunda antisosyal davranışlar geliştirirler (Siegel, 2011).

Gerilim teorisi

Bu teori, toplumsal yapı içinde sosyal kuralların ve değerlerin insanlar tarafından yeteri kadar kabullenilmemesi, kişilerin toplum tarafından yasal kabul edilen hedeflere ulaşabilecek olanaklarının bulunmaması ve gereksinimlerine ulaşamaması sebebiyle duydukları gerilim ve norm dışı eğilimlerine odaklanmaktadır (Akgül ve Irmak, 2016). Kültürün istedikleri ile yapının izin verdikleri arasındaki bütünleşme noksanlıklarının olması normların bozulmasına sebebiyet verir. Bunun nedeni artık bu normların davranışa yön vermede etkin olmamasıdır (İçli, 2019).

Alt kültür teorisi

Gerilim ve sosyal düzensizlik teorilerini birleştiren teoriye göre, gerilim ve toplumsal izolasyon nedeniyle düzensiz bölgelerde bağımsız alt sınıf kültürleri gelişir. Alt kültürlerin gelişmesinde yaş, cinsiyet, ekonomik koşullar, meslek, ideoloji ve çevresel şartlar gibi çeşitli faktörler rol oynayabilir. Bu alt kültürler, geleneksel toplumsal normlar ile çelişen kendine has değer ve inançlar sistemine sahiptir. Suç davranışı bu sisteme uyumun bir ifadesidir. (Güçlü ve Akbaş, 2019; Siegel, 2011).

Sosyal Süreç Teorileri

Bu teoriler bir toplumsallaşma süreci sırasında kişilerin niçin ve nasıl suçu ve suç işlemeyi öğrendiklerini açıklamayı amaçlamaktadır. Sosyal süreç teorileri, insanların yürüme, konuşma, bir müzik aleti çalma gibi herhangi bir davranışı öğrendikleri gibi suç davranışını da sosyal süreçler içerisinde öğrendiklerini savunur (Balcıoğlu, 2016). Yoksulluk ve sosyal düzensizlik tek başlarına suç davranışına sebep olmak için yeterli değildir. Çünkü en kötü koşullarda yaşayan insanların hiç suç işlemediği de bilinmektedir. Bu teoriye göre suç, bireyin toplum ile olan sosyal ilişkileri olarak ifade edilmektedir (Çakır ve Alkan, 2017). Sosyal süreç teorileri, suç davranışına sebep olduğu düşünülen toplumsal düzenekleri inceler ve bunları iki temel gruba ayırır (Ayan, 2011):

Sosyal öğrenme teorisi

Sosyal öğrenme teorisini savunan Bandura, birçok öğrenmenin temelinde gözlem ve diğer insanların yaptıkları davranışların olduğunu ifade etmektedir (Gültekin,

2014). Bandura, insanların doğuştan şiddete eğilimli olmadığını, daha sonra bunu öğrendiklerini savunmuştur. Bu teori, çocukların yetişkinlerin şiddet içeren davranışlarından saldırgan davranışları öğrendiğini ileri sürmektedir. Hayatın ilerleyen zamanlarında bu saldırgan davranışlar geçiciliğini yitirir ve sürekli hale gelir. Sosyal öğrenme bakımından biyolojik ya da psikolojik etkenler bireyi şiddet içeren davranışlara yöneltebilir ancak bireyin bu eğilimini etkin duruma getiren çevresel etkenlerdir (İçli, 2019).

Sosyal kontrol teorisi

Bu teoriyi savunan teorisyenler diğerlerinin aksine yalnızca suç işlemeye değil suç işlememeye de odaklanırlar. Onlara göre suç kavramının anlaşılması için suçsuzluğun da anlaşılması gerekmektedir. Çünkü bazı insanlar suç işleme imkânları olmasına rağmen bu davranışı göstermemektedir. Bu teori suç ile mücadele açısından suç davranışını anlamaktan ziyade suç işlemeyen bireylerin davranışlarından yola çıkarak suç önleme odaklı bir bakış açısı önermektedir (Balcıoğlu, 2016). Sosyal kontrolün kişisel ve sosyal olmak üzere iki temel türü bulunmaktadır. Kişisel kontrol sistemleri bireysel etmenleri içerir. Burada daha çok psikolojik etmenler yer alır ve psikolojik ölçme araçları ile belirlenebilmektedir. Sosyal kontrol değişkenleri ise aile, okul ve dini faaliyetler gibi temel toplumsal kurumlara bağlanmaları içerir. Bağlanmaların ölçülme biçimleri çeşitlidir ancak genel olarak duygusal ve davranışsal olarak kavramsallaştırılır (Ayan, 2011).

Sosyal çatışma teorileri

Çatışma kuramcıları, gruplar arasındaki çatışma ve rekabetin suç ile olan ilişkisi üzerine odaklanmaktadır (Kızmaz, 2006). Çatışma kuramcıları arasında suçu ekonomik determinizm ile açıklayan Marx'ın teorisi sayılabilir. Marx şahsi mülkiyetin suçun tek belirleyicisi olduğunu savunmuştur. Sellin ise suçu kültür çatışması savıyla açıklamaya çalışmıştır (İçli, 1993).

2.2.3 Suç türleri

Çocuk ve ergenlerin işledikleri suçlar yetişkin bireylerin suçlarından farklılık göstermektedir. Suç davranışları aileye, çevreye ve okula karşı yanlış davranışlar sergilemek ile başlamaktadır. Bu davranışlar niteliği değişerek kanunlarda suç olarak kabul edilen davranış ve eylemlere dönüşmektedir. İlk önce eve, okula ve çevreye

uyumsuzluk gösterme; geçimsizlik, yalan söyleme, okuldan ve/veya evden kaçma, hırsızlık, sürekli sinirlilik hali, söz dinlememe, başkaldırma, kurallara karşı gelme, yangın çıkarma, saldırganlık olarak beliren uyum bozuklukları giderek suç sınırının içine giren eylemlere dönüşmektedir. Çocuk ya da ergen şiddete kadar varabilen saldırgan davranışlar sergileyerek toplumsal kurallar ve kanunlar ile çatışıp türlü hırsızlıklar ve yankesicilik yapma, küfür kullanma, silah ve bıçak taşıma, yaralama, dövme ve öldürme gibi suçlar işlemektedir (Bakırcıoğlu, 2015; Çeber, 2012). Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verileri incelendiğinde çocukların karıştığı olayların %31,7'sinin yaralama, %25,6'sının hırsızlık, %8,1'inin Pasaport Kanunu'na muhalefet, %6,9'unun göçmen kaçakçılığı ve %4,6'sının ise uyuşturucu ya da uyarıcı madde kullanmak, satın almak ya da satmak olduğu geriye kalan %23,1'lik dilimin ise diğer suçlardan meydana geldiği görülmektedir (TÜİK, 2019).

Yaralama, kasıtlı olarak bir başkasının vücuduna acı vermek ya da sağlığının veya algılama yeteneğinin bozulmasına sebebiyet vermek biçiminde tanımlanabilmektedir. Yaralama suçunun mağduru yalnızca yaşayan bir insan olabilmektedir. Bireyin kendini yaralama eylemleri yaralama suçu kapsamına girmemektedir (Özbek, Doğan ve Bacaksız, 2020). Hırsızlık ise başka birinin taşınabilir mallarını onun isteği ve onayı olmadan kendi çıkarı ve yararı için alma olarak tanımlanabilir. Hırsızlık her toplum düzeninde ve her din tarafından yasaklanmış hukuki ve ahlâki bir ceza normudur. Fail söz konusu fiili kendi gereksinimleri için gerçekleştirebileceği gibi kıskançlık, para, mecburiyet, hırs, zevk, başka birine fayda sağlama, öç alma, akıl hastalığı gibi psikolojik ve sosyolojik sebepler nedeniyle de gerçekleştirebilmektedir (Kaygısız, 2017). Türkiye'de ve dünyada daha çok şehir suçu olan hırsızlık, ülkemizde işlenme sıklığı açısından cinayet ile beraber ilk sıralarda yer almaktadır (İçli, 2019). Hırsızlığın birçok türü bulunmaktadır. Bunlar arasında dükkândan mal aşırma, kredi kartı hırsızlığı, motorlu taşıt hırsızlığı, ev ve iş yeri hırsızlığı, yankesicilik, kapkaççılık, dolandırıcılık sayılabilir (Kargın ve Seyhan, 2016).

Pasaport Kanunu'na muhalefet suçu ülkeye yasadışı giriş, ülkeden yasadışı çıkış, yabancıların çalışma izinleri hakkında kanuna muhalefet gibi suçları kapsamaktadır (Altunkaynak, Örkücü ve Arslan, 2018). Göçmen kaçakçılığı, doğrudan ya da dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek amacıyla yasal olmayan yollardan bir yabancıyı ülkeye sokma, ülkede kalmasına olanak sağlama ya da Türk vatandaşı veya yabancı

yurt dışına çıkmasına imkân sağlama olarak tanımlanmıştır (Türk Ceza Kanunu, 2004). Uyuşturucu suçları ise kriminolojik açıdan iki şekilde incelenmektedir. Bunlardan ilki, yasadışı uyuşturucu kullanma diğeri ise bu uyuşturucunun yasadışı trafiğidir. Bunların yanında uyuşturucu madde ile doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirilen suç davranışları da kriminolojik açıdan uyuşturucu suçluluğu olarak değerlendirilir (Demirbaş, 2020).

2.2.4 Suç davranışını etkileyen faktörler

Suç, toplumun kurumsal düzenini bozmakta ve toplumdaki olumlu etkileşimi olumsuz biçimde etkileyen bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu problemin çözümlenmesi için öncelikle suç kavramının tanımlanması ve ardından suça sebep olan etkenlerin belirlenmesi gerekmektedir (Yıldız, Öcal ve Yıldırım, 2010). Ülkemizde suça karışan ergenlerin sayısı gün geçtikçe artış göstermektedir. Onları suça sürükleyen sebeplerin belirlenmesi suç ile ilgili bireysel ve çevresel faktörlerin ortaya koyulması ve gerekli tedbirlerin alınması açısından önemlidir (Gültekin-Akduman, Akduman ve Cantürk, 2007).

Suç davranışını etkileyen bireysel faktörler

Suç davranışını etkileyen bireysel faktörler yaş, cinsiyet ve zekâ olmak üzere üç kategoride incelenmektedir.

Yaş

Yaş ve suç arasındaki ilişki kriminolojideki en sağlam ilişkilerden biridir (Rocque, Posick ve Hoyle, 2016). Kriminologlar uzun zamandır yaş ve suç arasında güçlü bir korelasyon gözlemlemişlerdir. Yaş ve suç ilişkisi 1920'lerden beri üzerinde çalışılan bir konudur ve birçok defa suç eyleminin 17 yaşında zirve yaptığı ardından kademeli olarak azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç etnik köken, eğitim düzeyi veya ekonomik gelir gibi faktörlerden etkilenmeden defalarca kendini tekrarlamıştır (Cornelius, Lynch ve Gore, 2017).

Suç davranışlarında yaş faktörü açısından toplumlar ve sosyal gruplar arasında benzerlikler bulunmaktadır. Neredeyse bütün toplumlarda bireylerin suç oranı antisosyal eğilimlerinin ve suça gösterilen eğilimin arttığı gençlik yıllarının sonlarına doğru maksimuma ulaşmakta ve bu noktadan sonra düşmeye başlamaktadır (İçli, 1993; Uslu, 2011). Yapılan çalışmalar erken ergenlik dönemi olan 14 yaşlarında suçların

arttığını, 20'li yaşların ortalarına kadar en üst seviyeye ulaştığını daha sonra ise azalmaya başladığını ortaya koymuştur (Rocque, Posick ve Hoyle, 2016).

Dünya genelinde çocuk suçluluğu üzerine yapılan araştırmalar suçluluğun özellikle 14 yaş dolaylarında görüldüğünü ortaya koymuştur. Bu durum zorlu ergenlik dönemi ile suç arasında dinamik bir ilişkinin varlığını ispatlamaktadır (Yavuzer, 2006). Örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin 2018 yılı çocuk mahkemelerinde ele alınan davaların demografik özellikleri tablosu incelendiğinde toplam 744,500 çocuk suçlu olduğu görülmektedir. Bunların 62.600'ü 12 yaş altında, 331.600'ü 13-15 yaş aralığında, 181.700'ü 16 yaşında ve 168.600'ü 17 yaş ve üzeridir. En yüksek suçlu çocuğun olduğu yaş aralığı 13-15 olarak görülmektedir ki bu sayı %44,5'lik bir oranı karşılamaktadır (Sickmund, Sladky ve Kang, 2020).

Suç davranışının yaş olan ilişkisi hem oran hem de tür bakımından diğer demografik değişkenlere oranla daha güçlüdür (Wilson ve Herrnstein, 1998). Örneğin hırsızlık suçu küçük yaş gruplarında daha yoğunken cinayet daha büyük yaş gruplarının suçları arasında yer alır (Sözen, 1986). Yaş konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli eyaletlerinde yapılan bir araştırmada 18 yaşın altındaki çocuk suçlularda yaş grubu arttıkça suç oranının da paralel biçimde arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Huizinga, Loeber ve Thornberry, 1994). Bu bulgu ile paralel olarak ülkemizde de Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verileri incelendiğinde güvenlik birimine gelen ya da getirilen 511.247 çocuğun 256.333'ü 15-17 yaş grubunda yer almaktadır. Başka bir ifadeyle 15-17 yaş grubundaki çocuk suçlu sayısı o yıl kayıt altına alınan çocuk suçluların %50'13'ünü oluşturmaktadır. Geriye kalan çocukların 128.687'si 12-14 yaş grubunda ve 126.122'si 11 yaş grubunda yer alırken 105'inin ise yaş aralığı bilinmemektedir.

Cinsiyet

Dünya genelinde yapılan araştırmalar cinsiyet ve suç arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Erkekler kadınlara göre çok daha fazla miktarda suç işlemektedir (Dönmezer, 1967). Resmi tutuklama kayıtları da erkek ergenlerin ergen kadınlara göre daha sık ve daha ağır suçlar işlediklerini ortaya koymuştur (Bartollas ve Schmalleger, 2017). Ülkemizde 2019 yılında güvenlik birimine suça sürüklenme ile gelen veya getirilen çocuk sayısı incelendiğinde toplam 168.250 suça sürüklenen çocuk olduğu ve bu sayınının 137.780'inin erkek, 30.470'inin ise kadın olduğu görülmektedir. Başka bir

deyişle erkek çocuklar suçta sürüklenen çocukların %81,89'unu oluşturmaktadır. (TÜİK, 2019). İstatistikler ile incelenen alan yazının paralel olduğu görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 2018 yılı çocuk mahkemelerinde ele alınan davaların demografik özellikleri tablosu incelendiğinde toplam 744,500 çocuk suçlu olduğu görülmektedir. Suçluların %72.8'i diğer veriler ile paralel biçimde erkeklerden ve %27.2'si kadınlardan oluşmaktadır (Sickmund, Sladky ve Kang, 2020). Aytacı, Aytacı ve Bayram (2007) tarafından yapılan çalışmada Bursa Emniyet Müdürlüğü Olay Yeri Ekipler Amirliğine 2004 yılında getirilen 807 sanığın %8'inin kadın %92'sinin ise erkek olduğu görülmüştür.

Steffensmeier (1983), suç noktasında kadınlar ile erkeklerin iş birliği yaptığı durumlarda, genellikle erkeklerin suçu organize edip gerçekleştirdiğini kadınların ise suç ortağı olarak rol aldıklarını ifade etmiştir. Cinayet suçunda katil de maktul de genellikle genç erkeklerdir. Cinayet işleyen kadın oranı erkeklere göre düşüktür ve dünyanın farklı bölgeleri arasında bu hususta belirgin bir fark görülmemektedir (Öğün, 1996). Bu bulgu erkeklerin kadınlara oranla daha fazla suç işlemesinin bir örneği olmanın yanı sıra suçluların çoğunlukla gençler olmasını da destekler niteliktedir.

Bazı yazarlar kayıtlı kadın suçluların az olmasını kadınların fark edilmesi daha zor suçlar işlemeleriyle açıklarken bazıları ise biyolojik nedenlerle açıklamaktadır. Onlara göre kadınlar problemlerini erkeklere göre daha diplomatça çözüme yoluna gitmektedirler. Erkekler ise göreceli olarak daha ilkel davranmaktadırlar. Kadın ve erkeğin ayrı biyolojik özelliklere sahip olmasının suç işleme farklılığını meydana getirdiğini savunan bu yazarların aksine problemin biyolojik nitelikler ile değil sosyolojik koşullar ile ilgili olduğunu savunan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bu düşüncenin savunucuları ise iki cinsiyetin toplumsal durumlarını ve hareketlerini idare eden toplumsal geleneklerin ortadaki suç oranı farklılığını açıkladığını ifade ederler (Bozkurt, 2020; Dönmezer, 1967).

Zekâ

Zekâ bireyin düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri kavrama, yargılama ve sonuç çıkarma becerileri olarak açıklanırken zekâ geriliği ise çeşitli nedenlerle zihnin görevini yapmakta gösterdiği ve devamlı olan yavaşlama, duraklama ve gerileme hali olarak tanımlanabilir (TDK, 2020). Kişilerin zekâ kapasiteleri ile ilişkilendirerek

işlediği suçları kategorize etmek mümkündür. Bireylerin zekâ düzeylerine göre işledikleri suçun bilincinde olup olmama yetileri incelenerek değerlendirme yapılabilir. Ceza kanunları bu ayrımı dikkate alarak suçluların gerçekleştirdiği eylemleri kavrama becerilerini göz önünde bulundurmaktadır. Değerlendirme yapılan kişilerde zekâ geriliği veya zekâ azlığı varsa ceza indiriminde önemli bir kriter olarak görülmektedir (Uslu, 2011).

Suçluluğu zihinsel yetersizlik ile açıklayan görüşün savunucularından biri olan Goddard, bütün suçluların zekâ geriliği olduğunu, bütün zekâ geriliği bulunanların ise suçlu olduğunu ifade etmiştir. 1910-1914 yıllarında yapılan araştırmalarda suçlular arasında %50 oranında zekâca gerilik saptanmış, 1924-1928 yıllarında yapılan çalışmalarda ise bu oran %20'ye düşmüştür. Zekâ testleri geliştirildikçe ve bu testler daha büyük kitlelere uygulanıp sonuçlar eleştirel bir gözle incelendikten sonra bu görüş giderek önemini kaybetmiştir (Yavuzer, 2006). Dönmezer (1967), zekâ geriliğinin kesin olarak bir suç sebebi sayılmasının olası olmadığını, ancak zekâ durumunun suç davranışını etkileyeceği durumlar da bulunabileceğini ifade etmiştir.

Göker, Tural-Hesapçioğlu, Sarp ve Tanrıöver-Kandil (2006) tarafından 2004-2005 yıllarında KTÜ Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları polikliniğine adli makamlar tarafından gönderilen ve türlü adli konularda rapor talep edilen 181 çocuk ve ergen hakkında çeşitli nitelikleri değerlendirilerek rapor hazırlanmıştır. Bu çalışma kapsamında zekâ düzeyi değişkeni de incelemeye alınmıştır. Zekâ seviyeleri bakımından 181 bireyin 131'i normal zekâ düzeyinde ve 19'u sınır zekâ düzeyinde bulunurken 23'ünün zekâ gelişiminde hafif düzeyde gerilik ve 8'nin zekâ gelişiminde orta düzeyde gerilik saptanmıştır. Moffitt, Gabrielli, Mednick ve Schulsinger (1981) tarafından yapılan araştırmada ise IQ seviyesi ile suça karışma düzeyi arasında önemli bir negatif korelasyona ulaşılmıştır.

Suç davranışını etkileyen çevresel faktörler

Suç davranışını etkileyen çevresel faktörler aile, akran grupları, okul, sosyoekonomik faktörler, medya ve zararlı madde ve alkol kullanımı olmak üzere altı başlık altında incelenmektedir.

Aile

Çocuk suçluluğu konusunda ailenin rolü oldukça önemlidir. Bireysel nedenlerden daha çok çevresel nedenlerin özellikle de ailenin suça yönelmede önemli bir faktör olduğu çeşitli araştırmalarda ortaya çıkarılmıştır. Aile yapısı, aile içi etkileşim, aile içinde başka suçlu bireylerin bulunması gibi durumlar çocuğun duygusal ve toplumsal gelişimini etkilemektedir. Çocuk ilk ve en yakın çevresi olan ailesinden yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Çocuğun sosyalleşme süreci model alma, taklit ve sosyal pekiştirme yöntemleriyle ailede başlar ve hayatı boyunca devam eder. Çocuğun özellikle yaşamının ilk yıllarındaki yaşantıları, ileride sergileyeceği davranışların yordanması açısından önemli rol oynar. Hiçbir çocuğun doğumundan ileride suçlu olup olmayacağını tahmin etmek olası değildir. Bir kişiyi yönlendirecek ilk kurum ailedir. Aynı zamanda aile, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçların yanı sıra bireyin güvenlik ve sevgi ihtiyaçlarını da karşılar. Bu durum çocuğun suça yönelmesini engelleyici niteliğe sahiptir. Bu sebepler doğrultusunda günümüzde suçluluk ile ilgili çalışma yapan araştırmacılar aile faktörü ile yakından ilgilidir (Işıқтаç, 1999; İçli, 2019; Polat, 2018).

Suç davranışının ortaya çıkmasında doğrudan etkili olan antisosyal davranış kalıplarının gelişiminde ve sürekliliğinde ailesel faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Ebeveyn ihmali veya reddi yaşayan çocukların agresif ve antisosyal davranışlar sergileme riski, bunları deneyimlemeyen çocuklara oranla daha yüksektir. Aile içi şiddete maruz kalan çocukların evde ve okuldaki diğer çocuklara şiddet göstermesi savı alan yazında desteklenmiştir. Aynı zamanda çocuklukta görülen fiziksel cezalar ergenlik döneminde gösterilen saldırgan davranışlar ile ilişkilidir (Amodei ve Scott, 2002). Balcı (2011) çocuk suçluluğunun sebepleri arasında en etkili olan faktörün aile yapısında görülen sarsılmalar olduğunu ifade etmiştir. Genç, Taylan, Adıgüzel ve Kutlu (2017) tarafından yapılan araştırmada ebeveynlerinin şiddetine maruz kalan veya tanık olan ergenlerin, maruz kalmayan ve tanık olmayan akranlarına göre daha fazla başkalarına/kendine zarar verme ve şiddet davranışı sergiledikleri görülmüştür.

Bazen ise aileler çocuklarını kanunlara uyan bireyler olarak yetiştirmeyi ihmal etmektedir. Çocuğun antisosyal ve suç davranışları karşısında yansız kalındığı için çocuğun bu davranışları ilerleyen zamanlarda engellenememektedir (Dönmezer, 1967). Aynı zamanda ailedeki birey sayısı ile suçluluk arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Geniş aile, çekirdek aile farklılaşması kadar ailedeki çocuk sayısı ve buna bağlı olarak gelir seviyesi düşüklüğü de önemli sebepler arasındadır. Geniş ailenin sakıncası, aile

içerisinde anne ve babadan başka yetişkinlerin de bulunması nedeniyle çocuğun suç ile ilgili düşüncelerini ve değer kavramlarını netleştirememesi ve bu sebeple pedagojik sorunlar ile karşılaşabilmesidir (Işıқтаç, 1999). Smith ve Stern (1997) ebeveynlerin çocuklarının nerede kiminle olduklarını ve onlar yokken ne yaptıklarını bilme derecesini olarak izah edilebilen ebeveyn denetim ve gözetiminin çocukların suç işlemede önemli etkiye sahip olan bir faktör olduğunu belirtmişlerdir.

Farrington ve Loeber (1999) çocuk suçluluğunun en önemli yordayıcı etkenlerini hiperaktivite, dürtüsellik, konsantrasyon düşüklüğü, düşük akademik başarı, zayıf ebeveyn denetimi, ebeveyn çatışması, antisosyal davranışlar gösteren ebeveynler, genç ebeveynler, geniş aileler, sosyoekonomik düzeyi düşük aileler ve parçalanmış aileler biçiminde ifade etmiştir. Faktörler incelendiğinde yarımından fazlasını ailesel olguların oluşturduğu görülmektedir. Ailenin suç davranışı üzerindeki risk faktörleri genç yaşta anne-baba olma, tek ebeveyn, üvey ebeveyn, zayıf iletişim, özgüven eksikliği, sosyal iletişim zayıflığı, işsizlik, madde bağımlılığı, çok çocuk sahibi olma, eğitim eksikliği, aile içi şiddet, ilgisiz ebeveynlik, aile bağlarının zayıf olması, olumsuz ebeveyn tutumları ve fizyolojik veya psikolojik hastalıklar şeklinde sıralanabilir (Mwangangi, 2019; Sözen, 2015).

Akran grupları

Akran grupları çocukların suça sürüklenmesi ile ilgili yapılan çalışmalarda en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Çocuk akran grubu içinde benlik duygusunu biçimlendirir, diğer üyelere uyum sağlar, bireysel gelişimini sürdürür ve sosyalleşir. Bu sosyalleşme sürecinde sahip olduğu arkadaş çevresinin nitelikleri önem kazanmaktadır. Suç işleyen ve sosyal normları benimsemeyen bir arkadaş çevresi kişinin patolojik ve bozuk sosyalleşmesine sebep olabilmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan akran baskısı ile henüz yeteri kadar sosyal ve ahlâki olgunluğa ulaşmamış olan çocuk suça eğilim gösterebilir. Ancak toplumsal normlara ve değerlere bağlılığı ve itaati benimseyen bir arkadaş çevresi bireyin sağlıklı bir biçimde sosyalleşmesini sağlayacaktır. (Eryalçın ve Duyan, 2016; Güçlü ve Akbaş, 2019).

Sosyal psikolojiye göre akran grupları, ergen grup yapıları ve olumlu kimlik edinme ihtiyacı gibi grup olgusuna dayanan etmenler, suça giden yolda birey için akran grubunun önemini göstermektedir (Güler, 2010). Çocuklar yalnızken kötü davranışlara yönelmeleri pek olası değildir ancak kalabalık bölgelerde çetelerle bir araya

geldiklerinde üyeler birbirlerine destek olur ve herhangi bir şeye daha kolay cesaret edebilirler (Banham-Bridges, 1927). Okulda çocuğun da içerisinde yer aldığı topluca işlenen suçlar ya da arkadaşlarının okul hayatında kurumsal disiplini bozan davranışları, arkadaşlarının eğitim düzeyleri, arkadaş grubu içinde kötü alışkanlıkları olan bireylerin yer alması ya da suçla ilişkili kimselerin olması, çeteleşme gibi etmenler akran grubunun kriminal açıdan barındırdığı risk faktörleri olarak ele alınabilir (Turan, 2015).

Yapılan bir çalışmada ergenlerin arkadaşlarıyla yanlış davranışta bulunma sıklıkları ile suça karşı olumsuz tutumları arasında negatif ilişki bulunmuştur (Sarı, 2018). Başka bir araştırmada ise suçlu akranlar ile ilişki kurmanın suç davranışını artırdığı, suç davranışı arttıkça da suçlu akranlar ile ilişkilerin arttığı bulgusuna ulaşılmıştır (Thornberry, Lizotte, Krohn, Farnworth ve Jang, 1994). Bu sonuca göre suçlu akranlar ile ilişki kurmak ve suç davranışı göstermek arasında karşılıklı bir ilişki olduğu söylenebilir. Elliott ve Menard (1996) bu ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında suçlu akran grubuna sahip olmanın suç işleme üzerindeki etkisinin, suç işlemenin suçlu arkadaş gruplarına katılmaya olan etkisinden anlamlı biçimde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nijhof, Scholte, Overbeek ve Engels (2010) arkadaşlığın karşılıklı oluşunun ve arkadaşın sosyal statüsünün suç işlemeyi kolaylaştırıcı yönde etkisi olduğunu yaptıkları araştırmada ortaya koymuşlardır. McGloin (2009) tarafından yapılan çalışmada ise paralel biçimde ergenlerin en iyi arkadaşlarıyla suç dengelerini sağlayabilmek için davranış değişikliğine başvurduklarına ulaşılmıştır.

İstatistiksel veriler birçok ülkede suçluluğun büyük ölçüde bir grup fenomeni olduğunu ortaya koymuştur. Tüm çocuk suçlarının yaklaşık üçte ikisinin çeşitli grupların üyeleri tarafından işlendiği görülmüştür. (Salagaev, 2003). Ülkemizde 2017 yılı “Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri”ne bakıldığında yıl içerisinde işlenen 107.984 suçun 41.652’si tek başına gerçekleştirilirken 66.332’si planlayarak veya planlamadan bir ya da daha fazla kişi ile işlendiği görülmektedir (TÜİK, 2017). Bu verilere göre bir yıl içerisinde çocuklar tarafından sergilenen suç davranışlarının %61,42’sinin yalnız gerçekleştirilmediği görülmektedir. İstatistiksel veriler ve yapılan araştırmalar dikkate alındığında akran grubun suç işlemeye yönelik etkisi yadsınmaz düzeydedir.

Okul

Okullar suç davranışının önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çocuklar okulda aile içerisinde öğrendikleri sosyal kuralları, iyi ve doğru olanı sergileme ve test etme olanağı bulurlar. Aynı zamanda çocuğun artık ailesinin yanı sıra, çevresinde etkileşim kuracağı ve karakterini etkileyebilecek bir arkadaş çevresi de bulunacaktır (Bilir, 2009). İnsanların ve özellikle çocukların aile ve arkadaş grubundan sonra en yakın sosyal çevresi okul olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda okulun kriminolojik önemini Hurwitz (1952) dört temel maddede açıklamıştır (akt. Dönmezer, 1967):

- Okul çocuğun yaşamında ilk sosyal tecrübelerini deneyimlediği yerdir. Okul, çocuk için, kontrol altında bulunan ilk çevreyi oluşturur ve bu yerde çocuğun geleceği için ilk tehlike işaretleri kolayca gözlemlenebilir.
- Suçlunun kişiliği üzerinde gerekli saptamalar yapılmak istendiğinde, kişinin okul ilişkileri hakkındaki düşünceleri birinci derecede önem taşır.
- Okul çocuk üzerinde toplumsal açıdan yapıcı etkiler yapar.
- Okul, yanlış eğitimsel yöntemler ve ilkeler uygulandığında, çocuğun karakterinin oluşumunda sürekli bir zarara sebep olur.

Herhangi bir nedenle suç davranışı sergileyen çocuk okul sürecinde devamsızlık, akademik başarı düşüklüğü, disiplinsizlik gibi olumsuz değişimler gösterebilmektedir. Genel okul başarısızlığı ise bir toplumsallaşma gücü olarak okulun çocuk üzerindeki önemini kaybetmesine bu durum da yetersiz toplumsallaşmaya sebep olur. Yetersiz toplumsallaşmanın sonuçlarından bir tanesi suçluluktur (Turan, 2015). Okul aracılığıyla bireyler kanuni süreçler çerçevesinde toplumsallaşarak belirli bir seviyede hukuksal bilinç kazanmaktadır. Okula devam etmeyen bazı bireyler ise önemli bir kurumsal denetimden mahrum olduklarından dolayı sokaklarda çok fazla zaman geçirmekte, hazcılık temelli bir yaşama yönelim gösterdikleri için sapma davranışına ve suça eğilimleri daha fazla olmaktadır (Kızmaz, 2004). Buonanno ve Leonida (2006) yaptıkları araştırmada eğitim ile suçluluk arasında negatif bir ilişkiye ulaşılmıştır.

Okula devam etmeyen çocuk ve gençlerde eğitim ve öğretim aracılığı ile kazandırılacak olumlu niteliklerin kazandırılmaması sonucu suça yönelimin artabileceği düşünülmüştür (Çakaloz, Ünlü, Aktaş-Terzioğlu, Kapubağlı ve Tekkanat,

2016). Güçlü-Yılmaz (2015) da benzer biçimde okuldan uzak kalmış çocukların psikolojik gelişiminin ve çevresine uyumunun istenilen düzeye ulaşmadığını belirtmiştir. Gültekin-Akduman ve Baran (2010) tarafından yapılan araştırmada suça karışan çocukların %54,4'ünün okula devam etmediği, okula devam eden %45,6'lık kısmın %70,2'sinin ise sık sık okuldan kaçtığı bulgularına ulaşılmıştır. Christle, Jolivette ve Nelson (2005) mahkemeye çıkan gençlerin çoğunun akademik başarısızlık, okulda dışlanma ve okulu bırakma tecrübelerine sahip olduklarını belirtmiştir. Yıldız (2004) diğer araştırma bulguları ile tutarlı olarak, planlı eğitimin bireyleri suç işlemekten uzaklaştırdığını ifade etmiştir.

Okullar ergenlik dönemindeki bireylere suça daha az elverişli bir ortam sağlamaktadır. Eğitimin suçun önlenmesindeki fonksiyonu iki bölümde incelenebilmektedir. Bunlardan ilki önleyici iken ikincisi suç işlemiş kişilerin ıslahıdır. Eğitim ile çocukların suç davranışlarından uzak durmaları, suçlu kişilik oluşumunun engellenmesi, doğru davranış kalıplarının oluşturulması, yanlış insanlarla arkadaşlıkların engellenmesi ve suça yönelen sebeplere ket vurulması amaçlanmaktadır. İkinci işlevi olan ıslah konusunda ise suçlu kişilerin eğitim aracılığı ile bu davranışlarından uzak kalması hedeflenmektedir. Kişiler hata yapabilir ancak önemli olan bu yanlışları fark edip hatadan dönmektir. Davranışları ve alışkanlıkları kolayca değiştirmek güç olduğundan bu dönemde bireyler yardıma dolayısıyla eğitime ihtiyaç duyarlar (Bilir, 2009; Pereira ve da Costa Maia, 2017).

Suç ve okul arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmacılar genellikle akademik başarı, okula yönelik tutumlar, eğitim sistemi, okul yönetiminin öğrencilere karşı tutumları, okul ortamı, öğrenciler arasındaki ilişkiler, okul yönetiminin disiplin politikası, okulun başarı seviyesi, okuldan kaçma sıklığı, okuldan atılma gibi etkenler üzerine yoğunlaşmışlardır (Kızmaz, 2004). Banham-Bridges (1927) de okulun suç davranışı üzerindeki risk faktörlerini aşırı sıkı veya aşırı rahat okul politikası, çocuğun zihinsel yeterliğinin üstünde veya altında eğitim, yetersiz öğretmen, öğrencinin öğretmene karşı olumsuz tutumu, kötü okul arkadaşları, yetersiz okul binası ve donanımı ve eğlence tesislerinin eksikliği olarak sıralamıştır. Christle, Jolivette ve Nelson (2005) tarafından ilkokul, ortaokul ve lise düzeylerinde yapılan çalışmada okullarda destekleyici liderlerin olması, kendini işine adanmış bir kadronun bulunması, okullarda davranış yönetiminin sağlanması ve iyi bir akademik eğitim verilmesinin

gençlik dönemi suç işleme olasılığını düşürmeye yardımcı olacağı bulgularına ulaşılmıştır.

Sosyoekonomik faktörler

Toplumlarda neden olduğu zararlar sebebiyle sosyal bilimcilerin çalışmalarına konu olan suç kavramı, zamanla ekonomi alanında çalışan bilim insanlarının da uğraşı alanında yer almıştır. Suç; yoksulluk, sosyal dışlanma, ücret ve gelir eşitsizliği, kültürel geçmiş ve aile geçmişi, eğitim düzeyi ve diğer ekonomik ve sosyal etkenlerle sıkı bir ilişki içerisindedir. Bu etkenler, bireylerin suç işleme eğilimi üzerinde etkili olmaktadır (Aksu ve Akkuş, 2010; Yıldız, Öcal ve Yıldırım, 2010). Güney (2008) ekonomik koşulların ülkemizde çocuk suçluluğunun en önemli sebeplerinden biri olduğunu belirtmiştir.

Ehrlich (1973) yaptığı araştırmada mala karşı işlenen suçlar ile gelir eşitsizliği arasında anlamlı ve güçlü bir ilişkiye ulaşmıştır. Öztürk (2020) çocukların suça sürüklenmesinin sadece gelir dağılımı ile açıklamanın mümkün olmadığını, bu kavramın çok boyutlu olduğunu, ancak bu noktada en önemli faktörün yoksulluk olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca suça karışmış birçok çocuğun ailesinde yoksulluk, işsizlik, çocuğun çalışması gibi yetersiz ekonomik koşullar bulunduğunu belirtmiştir.

Akdeniz ve Üzümcü (2013) tarafından yapılan çalışmada, gelir düzeyi ile hırsızlık suçu arasında negatif, uyuşturucu suçu arasında ise pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgulara göre suç türleri ile ekonomik durum arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu araştırmada, ekonomik durumun suç üzerindeki en güçlü değişkenlerden biri olduğu ve sosyoekonomik bağlamda suçun ekonomik yapıdan bağımsız olarak düşünülemeyeceği ifade edilmiştir. Cömertler ve Kar (2007) toplumsal ve ekonomik ögelerin suç miktarının artmasında ne derece önemli olduklarını belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında 2000 yılına ait şehir bazındaki veriler incelenmiştir. Araştırma sonucunda gelir seviyesinin, işsizlik oranının, göç oranının, eğitim düzeyinin, nüfus yoğunluğu ve doğum hızı gibi demografik ögelerin ve şehirleşmenin suç oranını belirleyen temel etkenler olduğu saptanmıştır. Bartollas ve Schmallegger (2017) ise, yapılan araştırmalarda ortak olarak bir sonuca varılamadığını ve bu nedenle de sosyoekonomik statü ile suç arasındaki bağlantının bulunamadığını ifade etmektedirler. Fakat yine de düşük sosyoekonomik düzeye sahip gençlerin orta ve üst

düzeydeki gençlerden suç işleme sıklığı açısından bir fark bulunmamasına rağmen daha ciddi suçlar sergilediklerini belirtmişlerdir.

Medya

Hızla gelişen teknolojinin ürünleri olan televizyon, internet, radyo, gazete gibi kitle iletişim araçları gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Bu araçlar eğlence, alışveriş, iletişim, eğitim gibi olumlu içeriklerinin yanı sıra suç, şiddet, saldırganlık ve ahlâk dışı programlar da ihtiva etmektedir. Bu tür içerikler gösteriliş biçimleriyle bilhassa çocukları ve gençleri olumsuz şekilde etkileyebilecek görseller bulundurmaktadır. Medyada yer alan bu tür öğeler ve suç davranışlarının sunum biçimleri bireyin ve toplumun suça yönelik tutumunu yüksek oranda etkilemekte, çocuk ve gençlerde suça yönelimi tetiklemektedir (Dilber, 2014; Er, Elmas ve Hızlı-Sayar, 2018).

Bir ABD haber şirketi tarafından yapılan araştırmada halkın dörtte üçünün suç ile ilgili görüşlerini haberlerde gördüklerinden veya okuduklarından oluşturdukları, dörtte birinin ise kişisel deneyimlerinden aldıkları saptanmıştır (Dorfman ve Schiraldi, 2001). Ülkemizde yapılan bir araştırmada ise medyanın, en azından, şiddetin kanıksanmasına yol açtığı ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar bunun nedeni olarak çağdaş şiddetin görüntüler vasıtasıyla büyük oranda normalleştirildiğini ve yumuşatıldığını ifade etmişlerdir. Medya, şiddetin olduğundan daha zararsız olarak algılanmasına ve bu nedenle de bireylerce duyarsızlaşmaya neden olmaktadır (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998).

Medya araçlarından biri olan televizyon günümüzde aile, akraba gibi yakın çevreyi oluşturan bireylerin görevlerinin bir kısmını üstlenmektedir. Algılanan ve öğrenilen bilgilerin insan zihinde bıraktığı kalıntıların davranışları etkilediği göz önüne alındığında, çocukların gerçek veya sahte olduğunu ayırt etmeksizin televizyonda sunulanları örnek bir davranış kalıbı kabul ederek buna göre davranabilecekleri söylenebilir (Küçük Kurt, 1991). Bağcıoğlu-Ünver (2015) televizyonda şiddet içeren çizgi film ve filmleri izleyen çocukların daha saldırgan olabileceğini ve gerçek hayatlarında da bu davranışları sergileyebileceklerini ifade etmiştir. Severin ve Tankard (2001) tarafından yapılan bir araştırmada 19 yaşındaki bireylerin saldırgan davranışlarının en güçlü yordayıcısı üçüncü sınıfta televizyonda izledikleri şiddet içerikli programlar olarak bulunmuştur. Huesmann, Lagerspetz ve Eron (1984) da çalışmalarında benzer biçimde televizyondaki şiddet içeriklerinin, mevcut zaman

diliminde ve gelecekte sergilenen veya sergilenecek olan şiddet davranışlarını önemli ölçüde yordadığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda bu çalışmada ulaşılan bir başka sonuca göre şiddet içerikli ögeler izlemek ve saldırganlık karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Başka bir ifadeyle, şiddet içerikli yayınlar izleyen bireyler izlemeyenlere oranla daha çok saldırgan davranışlar göstermekte ve saldırgan davranışlar gösteren bireyler de şiddet içerikli yayınlar izlemeye daha yatkın olmaktadır.

Bushman ve Anderson (2002) tarafından ise şiddet içeren medyanın saldırganlığı artırmasına ilişkin bir araştırma yapılmıştır. Çalışmada katılımcılara öncelikle şiddet içeren ya da içermeyen video oyunları oynatılmıştır. Daha sonra kişilerarası çatışmalar ile ilgili kısa hikâyeler okutulmuş ve hikâyeyi bir yerde kesip ana karakterin ne yapacağı ve nasıl hissedeceği ile ilgili sorular sorulmuştur. Şiddet içeren video oyunu oynayan kişilerin karakteri daha agresif davranış ve düşüncelere yönlendirdiği ve şiddet içermeyen oyun oynayan katılımcılara göre karaktere daha kızgın hisler atfettiği görülmüştür. Friedrich ve Stein (1975) tarafından yapılan bir araştırmada, çocukların televizyon programlarının prososyal içeriğini öğrendiğini ve bu öğrendiklerini genelleştirerek gerçek yaşamlarına uyguladıkları görülmüştür. Prososyal davranış insana veya insanlara fayda sağlayan davranış olarak tanımlanmaktadır (APA, 2020). Prososyal davranışı antisosyal davranışın karşıtı olarak düşünmek mümkündür. Araştırma bulguları göz önüne alındığında, çocukların televizyonda karşılaştıkları davranış biçimlerini kendilerine örnek aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca tıpkı prososyal davranışı yaşamlarına uygulayabildikleri gibi antisosyal davranışları da hayata geçirebilecekleri yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle çocukların sosyal öğrenmelerinin oldukça açık olduğu dikkate alındığında izledikleri programların içeriğine özen göstermek yararlı olacaktır.

Zararlı madde ve alkol kullanımı

Uyuşturucu madde veya alkol kullanan her bireyin suç işleyeceği söylenemese de bu iki kavram arasındaki ilişki göz ardı edilemez. Çünkü bazen kişi isteyerek veya istemeyerek bu tür maddelerin içerdiği bileşimlerin beyin üzerindeki etkileri sebebiyle istem dışı davranışlarda bulunabilir. Bu davranışların bazılarının kanun tarafından suç kabul edilen hareketler olması mümkündür (Koçak, 2016). Uyuşturucu suçları genellikle birçok adi suça geçişte basamak oluşturmaktadır. Kişi maddeyi elde edebilmek amacıyla diğer suçlara kolaylıkla yönelebilmektedir (İçli, 1985).

Suç davranışı ve madde kötüye kullanımı arasındaki ilişki çeşitli araştırmalar tarafından kanıtlanmıştır (Fazel, Bains ve Doll, 2006). Örneğin Simoes, Matos ve Batista-Foguet (2008) madde kullanımının çocuk suçluluğunda en belirgin risk faktörü olduğunu yaptıkları araştırmada ortaya koymuşlardır. Epsoylu ve Nehir (2019) tarafından yapılan çalışmada madde kullanan bireylerin madde kullanmayanlara oranla sözel şiddet saldırganlığının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bennett, Holloway ve Farrington (2008) ise yaptıkları araştırmada uyuşturucu kullanımı ve suç ile ilgili yapılan 30 çalışmayı gözden geçirmişlerdir. Bu meta analizin sonucunda uyuşturucu kullanan kişilerin kullanmayan kişilere oranla suç işleme olasılıklarının üç ila dört kat daha fazla olduğu bulunmuştur.

Alpay, Karamustafaoğlu ve Kükürt (1995) tarafından yapılan bir çalışmada madde kullanımı sebebiyle AMATEM'e yatan 2180 hasta suç bakımından incelenmiştir. 2180 kişinin 1678'inin yani %77'sinin suç nedeniyle hapse girdiği veya ceza aldığına ulaşılmıştır. 1678 kişinin %51'inini uyuşturucu madde bulundurmak ve kullanmak, %5,5'nin yaralama, %2,8'inin hırsızlık, %0,4'ünün gasp, %0,2'sinin cinayet ve %14'ünün de diğer suçları işlediği bulgusuna ulaşılmıştır. Geriye kalan %3,5'lik kısım ise sayılan suçlardan en az ikisini işlemiştir. Ögel ve Aksoy (2007) tarafından 270 ergen ile yapılan araştırmada ise ergenlerin %32,8'inin tutuklanmasına neden olan suçu işlerken madde etkisi altında olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Madde kullanımı ile suç arasındaki ilişkiyi açıklayan üç temel model vardır (White ve Gorman, 2000):

- Madde kullanımı suça neden olur.
- Suç madde kullanımına neden olur.
- Suç ve madde kullanımı arasındaki ilişki ya tesadüfidir ya da birtakım ortak sebeplerle açıklanmaktadır.

Suçluluk ile alkol kullanımı arasındaki ilişki incelendiğinde ise doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki bölüme ayrılabilir. Alkol kullanımı ile suç arasındaki dolaylı ilişki oldukça geniş bir kapsama sahiptir. Bir defa suç işleyen çocukların ebeveynlerinin önemli bir ölümünün alkolik oldukları saptanmıştır. Abartılı biçimde alkol kullanan bir kişi sosyal yaşamındaki saygınlığını yitirir ve bu nedenle suç girdabına atılmış olabilir. Ülkemizde cinayet suçları ile ilgili 6386 mahkûm ile yapılan bir araştırmada 480'inin

yani %7,5'luk bir kesimin alkol kullanmakta olduğu bulunmuştur. Kişinin suç davranışını alkol etkisi altında iken gerçekleştirmesi ise doğrudan ilişki olarak ele alınmaktadır (Dönmezer, 1967). Yapılan bir araştırmada alkol kullanan kişilerin kullanmayan kişilere göre suç işleme oranları daha yüksek bulunmuştur. Örneklemdeki alkoliklerin %68'inin sabıka kaydı bulunurken alkolik olmayan kontrol grubunda ise bu oran %37 olarak ortaya çıkmıştır. Bu fark özellikle mülklere karşı işlenen ve şiddet içeren suçlarda daha belirgindir (Modestin, Berger ve Ammann, 1996).

Suç her toplumda var olan, kültürden kültüre farklılık gösteren ve sadece bir nedenle izah edilemeyecek kadar karmaşık bir olgudur (Kılıç, 2019). Bireyin maruz kaldığı risk faktörlerinin sayısı arttıkça şiddet içeren davranışlar gösterme olasılığı da artmaktadır (Hawkins, Herrenkohl, Farrington, Brewer, Catalona, Harachi ve Cothorn, 2000). Bireyleri suça iten sebepler, suçlu kimsenin kişiliğini meydana getiren faktörler ile hayatını sürdürdüğü çevrenin doğal, toplumsal, ekonomik ve kültürel şartlarıdır. Suça yönelik davranışların bu etkenlerin bağlantılarından ve bileşimlerinden meydana geldiğini söylemek mümkündür (Bakırcıoğlu, 2020). Suçluluğu tek bir etken ile açıklamak konuyu kısıtlamak olacaktır (Sokullu-Akıncı, 2018).

2.2.5 Türkiye'de ve dünyada çocuk suçluluğu

Türkiye'de çocuk suçluluğu

Ülkemizde çocuk suçluluğu ile ilgili ilk çalışmalar 1930'lu yıllarda başlamıştır. Bunun nedeni daha önce suç istatistiklerinin tutulmuyor olmasıdır. Türkiye'de suç istatistikleri ilk defa 1935 yılında tutulmaya başlanmıştır (Dönmezer, 1943; akt. Fişek, Çiner ve Akpınar, 2008). Kunter (1951) suçluluğu araştırmak için kullanılan üç temel yöntemden söz etmiştir. Bunlardan ilki monografi yöntemidir. Monografi diğer metotlardan daha ayrıntılıdır çünkü özel bir durumu derinlemesine incelemeye dayanır. Ancak kriminolojide kullanımının bazı sınırlılıkları vardır. Sonuçların genellenememesi, örneklem seçmenin zorluğu bunlardan bazılarıdır.

Bir diğer araştırma yöntemi olan anket, belirli bir yerden tesadüfi yöntemle seçilmiş örnek bir gruba yöneltilen sorulardan meydana gelmektedir. Bu tesadüfi seçimde popülasyondaki herkesin, örnek gruba dâhil olma olasılığı eşittir. Örneklem teorisinde araştırmanın sonuçları genellenebilmektedir. Anketlerde anket sahibi konuyu derinlemesine incelemek için özel hayata dair sorular sorabilir ve cevaplayan kişiler de

özel yaşamlarına dair gerçek yanıtlarını gizleyebilirler. Bu durum suç biliminde anket yönteminin olumsuz bir yönüdür. Üçüncü yöntem ise suçu sayılar ile anlatan istatistik yöntemidir. İstatistik yöntemi çoğunluk üzerinde inceleme yapar. Bu sayede genelleme yapılabilir. Suç istatistikleri ile suçlu davranışın güvenilir ve geçerli ölçümleri yapılmaya çalışılır. Polis ve mahkeme kayıtlarının incelenmesi, geniş örneklem içeren surveyler yaparak polis tarafından tespit edilemeyen kanun ihlallerinin oranını belirlemeye çalışmak örnek olarak verilebilir. Ülkemizde kriminolojik istatistikler Türkiye İstatistik Kurumu tarafından tutulmaktadır (İçli, 2019; Kunter, 1951; Polat, 2018).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2019 yılı verileri incelendiğinde güvenlik birimine herhangi bir sebep ile gelen ya da getirilen çocukların geliş nedenleri arasında ilk sırada 235.931 çocuk ile mağduriyet bulunmaktadır. Buna göre yalnızca suça sürüklenen çocuklara yönelik değil mağdur çocuklara yönelik de çalışmalar yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Mağduriyet yaşayan çocukların 127.550'si erkek iken 108.381'si kadın olarak belirtilmiştir. Geliş nedenleri arasında ikinci sırada ise suça sürüklenme bulunmaktadır. 168.250 çocuk ile ikinci olan suça sürüklenme nedenini 76.997 ile bilgisine başvurma izlemektedir. Diğer nedenler ise sırasıyla kayıp, kabahat işleme ve diğer nedenler olarak sıralanmaktadır.

Verilen istatistikler güvenlik birimine herhangi bir neden ile gelen veya getirilen çocuklara aittir. Bu listede ikinci sırada olan suça sürüklenme ile ilgili daha detaylı bilgiler vermek faydalı olacaktır. TÜİK 2019 yılı verilerine göre Türkiye genelinde güvenlik birimine suça sürüklenme ile gelen ya da getirilen çocuk sayısı 137.780 erkek ve 30.470 kadın olmak üzere toplam 168.250 olarak görülmektedir. Suça sürüklenme durumları yaş aralığına göre incelendiğinde en fazla çocuğun olduğu aralık 105.287 kişi ile 15-17 yaş arasındadır. Bu sonuç ergenlik problemlerinin üst düzeyde yaşandığı lise çağlarında çocukların suça sürüklenmesinin daha kolay olduğu bilgisini destekleyici niteliktedir. Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 2019 yılı istatistiklerine bakıldığında ise Türkiye genelinde suça sürüklenen çocukların toplam sanıklar içindeki oranının %5,7, 2018 yılında ise bu oranın %5,5, 2017 yılında ise %6 olduğu görülmektedir. 2011-2019 yılları arasındaki en düşük üç oranın son yıllara ait olduğu görülmektedir.

Dünyada çocuk suçluluğu

19.yüzyıl başlarından itibaren endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkan sınıflaşma, çocukların da iş gücüne katılması, göçler ile I. ve II. Dünya Savaşları'nın meydana getirdiği olumsuzluklar nedeniyle çocuklar arasında suçluluk ve antisosyal davranışlara yönelim artış göstermiştir. Dünyada çocuk suçluluğu konusuna duyulan ilgi bu dönemlerde önemli derecede çoğalmış ve çocuk suçluluğu uluslararası bir sorun olarak kabul edilmiştir (Karabulut, 2006; Tesal, 1950). Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde 1980'lerin sonlarından bu yana çocuk suçluluğunda önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu toplumların son on yıl içerisinde yaşadığı hızlı sosyal ve ekonomik değişimler göz önüne alındığında bu durum şaşırtıcı değildir. Tarihe bakıldığında büyük sosyal ve ekonomik değişikliklere maruz kalan toplumların hem çocuk suçluluğunda hem de gençlerin diğer problemlerinde artış eğilimi olduğu bilinmektedir (Othmani, 2002).

ABD hariç dünyanın neredeyse bütün bölgelerinde gençlik suç oranlarının 1990'larda arttığı yapılan çalışmalarda saptanmıştır. Verilerin bulunduğu az sayıdaki bölgeden biri olan Batı Avrupa'da çocuk suçluların tutuklanması, 1980'lerin ortaları ile 1990'ların sonu arasında ortalama olarak %50 oranında artış göstermiştir. Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki birçok ülkede ise çocuklar tarafından işlenen suçlar %30'dan fazla artmıştır. Cezai suçların çoğu uyuşturucu bağımlılığı ve aşırı alkol kullanımı ile ilgilidir (Salagaev, 2003). Azerbaycan'da ise resmi kaynaklara göre, 18 yaşın altındaki kişilerin işlediği suçların sayısı ülkede artış değil aksine azalış göstermektedir ve Azerbaycan'da çocuk suçlu sayısı birçok Avrupa ülkesinden daha düşük olarak ifade edilmiştir. Çocuklar tarafından işlenen suçlar Azerbaycan'daki tüm suçların yalnızca %3-5'ini oluşturmaktadır. Çoğu gelişmiş ülkede çocuk suçluluğunu kontrol altına almak ve önlemek amacıyla özel devlet programları geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Azerbaycan'da da UNICEF tarafından polis memurları için çocukların haklarının korunmasına yönelik hukuki bilgilendirmeler içeren eğitimler düzenlenmiştir. Hükümet ve sivil toplum kuruluşları iş birliği ile suça eğilimli çocuklar ve ergenler için önleyici tedbirler planı geliştirilmiştir (Zülfüqarov, Nağıyeva, Əfəndiyev, Abbasəli, Sadıxzadə, 2007).

AB'deki çocuk suçluluğunun artışının ardındaki üç temel neden 2001 yılında Paris'te düzenlenen "AB'deki Çocuk Adaleti" konulu konferansta belirlenmiştir (Othmani, 2002):

1. Kitle iletişim araçlarında aşırı şiddete maruz kalınmaktadır. Ortalama bir Batı Avrupalı çocuğun 12 yaşına geldiğinde 100.000 aşırı şiddet olayına tanıklık ettiği tespit edilmiştir.
2. Çocuklara nasıl iyi vatandaş olacakları öğretilemez. İlgisiz ailelerin çocukları, terk edilmiş veya ihmal edilmiş çocuklar, okul çağına geldiklerinde yeterince sosyalleşemezler ve eğitim sistemine ve topluma karşı düşmanca ve yıkıcı davranışlar sergileyebilirler.
3. Uyuşturucu problemi de önemli bir sorundur. Batı Avrupa'daki uyuşturucu ticaretleri ve uyuşturucu kullanıcıları toplumun daha da güç kaybetmesine neden olmuştur.

2.2.6 Suç ile ilgili yapılan araştırmalar

Ntuli (2000) tarafından yapılan araştırmada Güney Afrika'da kırsal bir bölge olan Somopho'da suçun sosyoekonomik kalkınma üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma kapsamında anket ve görüşme teknikleri bir arada kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Somopho bölgesinde yüksek işsizlik, yüksek suç düzeyi ve fiziksel yetersizlik olduğu saptanmış ve buna bağlı olarak yüksek suç seviyeleri ile işsizlik arasında bir ilişki olduğu varsayımı doğrulanmıştır.

Kozanoğlu, Yavuz ve Özkara (2004) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de suç işlemesi nedeniyle bir ıslah kurumuna yerleştirilen çocukların sosyodemografik niteliklerini ve ıslahevi koşullarını gösteren bir kesit ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma grubunda 1998 Şubat ayında İzmir ilinin Buca ilçesindeki ıslahevinde bulunan 144 suçlu çocuk bulunmaktadır. İşlenen suç türlerine bakıldığında ilk üç sırayı mala yönelik suçlar, cana yönelik suçlar ve cinsel suçlar oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcı çocukların %92.36'sı erkek ve %7.64'ü kız iken yaş ortalamaları 16.48 ± 1.051 olarak saptanmıştır.

Göker, Tural-Hesapçioğlu, Sarp ve Tanrıöver-Kandil (2006) tarafından yapılan çalışmada KTÜ Tıp Fakültesi Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniği'ne 2004 ve 2005 yıllarında adli makamlar tarafından gönderilen ve haklarında rapor istenen 181 çocuk ve ergenin sosyo-demografik nitelikleri çeşitli açılardan incelenmiştir. Araştırma sonucuna bakıldığında söz konusu kurumdaki adli olguların çoğunluğunu 4 veya daha fazla çocuklu ve sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerden

gelen erkek çocukların oluşturduğu saptanmıştır. Ayrıca en sık suç nedeni 80 çocuk-ergen ile hırsızlık olarak bulunmuştur.

Simoës, Matos ve Batista-Foguet (2008) tarafından yapılan araştırmada çocuk suçluluğunda risk faktörlerini ve koruyucu etkenleri analiz etmek amaçlanmıştır. Öncelikle bir suçluluk modeli geliştirmek için 300 çocuk suçlu ile nicel bir çalışma, daha sonra ise risk faktörlerini ve koruyucu etkenleri belirlemek amacıyla 24 çocuk suçlu ile nitel bir çalışma yapılmıştır. Sonuç olarak çocuk suçluluğu için en belirgin risk faktörü “madde kullanımı” olarak ortaya çıkarken, en belirgin koruyucu faktör ise “okuldaki pozitif ilişkiler” olarak bulunmuştur.

Avcı (2009), 18 yaşının altındaki çocukların suça yönelmesindeki etkili faktörleri tespit etmek amacıyla yaptığı araştırmada, Erzurum İl Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube’ye getirilen veya gelen 1399 çocuk üzerinde çalışma yapmıştır. Sonuç olarak çocukların suça yönelmelerinde, doğum yeri ile ikamet ettikleri yer arasındaki farklılaşmanın, çalışma durumlarının, öğrenim durumlarının, sosyal çevrenin ve bağımlılık yapıcı madde kullanmanın etkili olduğu görülürken, ebeveynlerden birine sahip olmamanın, üvey ebeveynlere sahip olmanın ve yaşanan ortamın ise bir etkisinin bulunmadığı ifade edilmiştir.

Kurtuluş, Salman, Günbet, Boz, Cenger ve Acar (2009) tarafından yapılan araştırmada Denizli Adli Tıp Şube Müdürlüğü ve Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı’na 2006 ve 2007 yıllarında suç işlediği iddiası ile getirilen veya başvuran 12-15 yaş arasındaki çocuklara ait bulgular incelenmiştir. Çocukların %84.9’u erkektir. İşledikleri iddia edilen suçlar içerisinde ilk sırada mal varlığına karşı suçlar bulunmaktadır. Ayrıca olguların yaklaşık 1/4’ü mükerrer suçlar sebebiyle başvurmuştur.

Yıldız, Öcal ve Yıldırım (2010) suçun sosyoekonomik belirleyicileri üzerine yaptıkları çalışmada, Kayseri kent merkezinde 2002-2008 yıllarında meydana gelen 11 suç başlığındaki olay sayıları ile şüpheli kimselerin sosyoekonomik düzeyleri arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda, suç ile işsizlik arasında pozitif bir ilişki bulunurken suç ile gelir düzeyi arasında negatif bir ilişki saptanmıştır.

Aksu ve Akkuş (2010) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de 1970-2007 yılları arasında işlenen mala karşı suçlar ile sosyoekonomik faktörler arasındaki ilişki

incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, mala karşı işlenen suçlar ile enflasyon ve işsizlik arasında pozitif, gelir düzeyi arasında negatif bir ilişkiye ulaşılmıştır.

Güven (2011) yaptığı çalışmada, suç işlemiş ve işlememiş ergen gruplarının düşmanca niyet yüklemeye yanlılıkları ile birtakım ailesel özelliklerini incelemiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Osmaniye Çocuk Mahkemesi'nde yargılanan 128 erkek ergen ile örgün eğitimine devam eden ve suç işlemediği bilinen 128 erkek ergen oluşturmaktadır. İki grup arasında, düşmanca ve olumsuz niyet yüklemeye yanlılığı, kişisel nedensellik yüklemeye yanlılığı, anne ve/veya babadan cezaya maruz kalıp kalmamaları ve aile üyelerinde suç davranışı gösteren bireylerin bulunup bulunmaması açısından anlamlı düzeyde farklılıklar bulunmuştur.

Şahinli (2012) tarafından yapılan çalışmada çocukların suça sürüklenmesinde etkili olan ailesel faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda 2011 Mart ayı itibarıyla hükümlü ve tutuklu bulunan 85 çocuktan görüşmeyi kabul eden 71 katılımcı oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin analiz edilmesiyle çocukların ailelerinin % 70'ten fazlasının çocukları üzerinde denetimlerinin yeterli olmadığı görülmüştür. Ayrıca çocukların %50'sinden fazlasının ailesinde daha önce suç işlemiş bir bireyin bulunduğu ve yaklaşık %33'ünün parçalanmış ailelere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Akdeniz ve Üzümcü (2013) tarafından yapılan çalışmada suça etki eden etmenler incelenmiştir. Araştırma kapsamında Kars Kapalı Cezaevi'nde bulunan 63 hükümlü ile çalışılmıştır. Çalışma sonucuna bakıldığında hükümlülerin ve ailelerinin öğrenim seviyesinin düşük olduğu ve genellikle düşük gelir grubunda yer aldıkları görülmüştür. En çok işlenen suçlar cana ve mala yönelik suçlardır. Ayrıca hükümlülerin sosyal çevrelerinde de suç işlemiş kişiler bulunduğu saptanmıştır.

Aksu, Karakoç-Demirkaya, Gürbüz-Özgür ve Gün (2013) tarafından yapılan çalışmada Aydın ilinde adli rapor istemi ile adli tıp ve çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları polikliniklerine yönlendirilen çocuk ve ergenlerin geliş nedenleri sosyodemografik nitelikleri gibi özelliklerinin incelenerek genel bir profilinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında 272 birey ile çalışılmıştır. Çalışma grubunun yüzde 42.3'ü kız iken %57.7'si erkek olup yaş ortalamaları 13.46 +- 2.3 olarak bulunmuştur. Tüm olgular incelendiğinde gelen 272 çocuk ve ergenin 147'sinin suça

sürüklenme, 85'inin ise cinsel istismar mağduru olma nedeni ile gönderildiği bulunmuştur. Ayrıca suça sürüklenen 147 olgunun 77'sinin hırsızlık, 26'sının ise yaralama suçları nedeniyle gönderildiği saptanmıştır.

Çakaloz, Ünlü, Aktaş-Terzioğlu, Kapubağlı ve Tekkanat (2016) tarafından yapılan çalışmada adli makamlar tarafından bilirkişi raporu düzenlenmesi amacıyla bir üniversite hastanesine gönderilen suça sürüklenen çocuklar ve birtakım ilgili faktörler incelenmiştir. İncelenen 127 çocuğun 116'sı erkek ve 11'i kız iken en çok işlenen suç mal varlığına karşı suçlar olarak bulunmuştur. Bu suç türünü beden dokunulmazlığına karşı işlenen suçlar izlemiştir. Ayrıca olgular zekâ düzeyi açısından değerlendirildiğinde 83'ünün normal zekâ düzeyinde olduğu, 34'ünün sınırdaki zihinsel kapasiteye sahip olduğu ve 110'unun da zekâ geriliğinin bulunduğu görülmüştür.

Öğüt (2017) yaptığı çalışmada, 12-18 yaş arasındaki ergenlerin suça sürüklenme nedenleri üzerine çalışmıştır. Suça sürüklenmiş ve sürüklenmemiş 30'ar birey söz konusudur ve bu grupların cinsiyet dağılımları birbirine eşit olup aynı zamanda yaş aralıkları da örtüşmektedir. Ailenin sosyoekonomik seviyesi, çocuğun yaşadığı çevrede suça karışma durumu, okula devam edilmemesi, boş zamanların denetlenmemesi gibi faktörlerin suça sürüklenme ile ilişkisi doğrulanmıştır. Ancak algılanan anne-baba tutumu ve aile işlevselliği değişkenlerinde ise iki grup arasında anlamlı bir fark elde edilmemiştir.

Popa, Borrelli, Breda-Popa ve Montomoli (2018) tarafından yapılan çalışmada Romanya'daki suçlu çocukların suç işlemesinde etkili olan bireysel ve ailesel faktörler incelenmiştir. Araştırma kapsamında 285'i Romanya'daki hapisanelerde tutuklu bulunan ve 280'i Romanya'da yeniden eğitim hizmetlerinde eğitim tedbirlerine tabi tutulan 565 suçlu çocuk ile çalışılmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde yaş, işlenen suç türü, uyuşturucu kullanımı, okul terki ve tekrar suç işleme eğilimi olmak üzere beş bireysel faktör, ailede alkolik bireylerin varlığı, biyolojik ebeveynlerin ilişkisi ve biyolojik kardeşlerin sayısı olmak üzere üç ailesel faktör belirlenmiştir.

Khasanova ve Seredkina (2019) tarafından yapılan çalışmada aile faktörünün çocuk suçluluğu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma verileri Rusya'nın 10 bölgesinde toplam 60 kişi ile görüşme yapılarak toplanmıştır. Çalışma sonunda ailenin gençlerin üzerinde oldukça etkili olduğu görülmüştür. Araştırmacılar tarafından yapılan

alan yazın taraması ve görüşmelere dayanarak çocuklar üzerindeki ailesel risk faktörleri şu şekilde sıralanmıştır: Tek ebeveynli aileler, ebeveynlerin antisosyal bir yaşam sürmesi, ekonomik zorluklar, ebeveynler ile iletişimsizlik, istismar, yetersiz ebeveyn davranışları, duygusal ihmal, ebeveynin çocuk üzerindeki kontrolünün ve dikkatinin eksikliği.

Sarı ve Arslantaş (2019) 14-18 yaş aralığındaki ergenlerin suça karşı tutumlarını ve bu tutumlar için olası risk etkenlerini belirlemek amacıyla 1465 lise öğrencisi ile araştırmasını gerçekleştirmiştir. Verileri toplamak için Suça Karşı Tutumlar Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ailesi baskıcı ve ilgisiz bir tutum sergileyen, aile içi sık tartışmalar olan, şiddet içerikli cezaya maruz kalan, babaları hüküm giymiş, ebeveyn eğitim durumu düşük ve arkadaşlarıyla yanlış bir davranışta bulunan ergenlerin suç davranışını akranlarına oranla daha fazla onayladıkları görülmüştür. Ayrıca cinsiyet açısından erkek ergenlerin suç davranışına daha olumlu tutum gösterdiği saptanmıştır.

Poon (2020) tarafından yapılan çalışmada Çinli suç işleyen ve işlemeyen ergenler arasındaki bilişsel ve duygusal süreçleri karşılaştırmak amacıyla 122 suç işlemiş ve 129 suç işlememiş ergen ile çalışılmıştır. Araştırma sonucunda suçlu ergenlerin suçlu olmayanlara göre bilişsel açıdan verilen kararlarda daha fazla fayda, daha az risk ve riskli durumlara daha yüksek katılım gösterdikleri; duygusal açıdan verilen kararlarda ise suç işleyen grubun suç işlemeyenlere oranla daha yüksek risk alma ve daha az uyanıklık gösterdikleri görülmüştür.

2.3 Başa Çıkma Stratejileri

2.3.1 Başa çıkma ve başa çıkma stratejileri

İnsanlar yaşam boyu birçok fiziksel, bilişsel ve ruhsal uyarıcı ile karşılaşmaktadırlar. Bu uyarılar bireyin mevcut denge, düzen ve uyum durumunu olumlu veya olumsuz biçimde etkileyebilmektedir. Söz konusu uyarı bireyde huzursuzluğa neden olacak, yeniden adapte olmasını gerektirecek, alışkın olduğu problem çözme stillerini sorgulatacak veya değiştirecek özellikte bir uyarı ise birey bu zorlu durumun üstesinden gelmek ve tekrar uyum sağlayıp rahatlamak için çaba gösterecektir. Bu noktada başa çıkma kavramı öne çıkmaktadır (Basut, 2006). Başa çıkma psikolojik ve fizyolojik sağlığı sürdürmek ve verimli ve üretici bir hayat yaşayabilmek için gerekli bir eylemdir (Avşaroğlu, 2007).

Başa çıkma kelimesi antik Yunancada bulunan ve karşı karşıya gelmek, çarpmak anlamlarına gelen “kolaphos” sözcüğünden türemiştir. Modern çağlarda ise kelime, kök anlamını yitirmeden ima eden ancak yeni çağırışlar da içeren tanımlara evrilmiştir. Araştırmacılar çeşitli başa çıkma tanımlarını inceleyerek tanımlar arasındaki ortak noktaları, kişinin sahip olduğu kaynakları başarılı bir biçimde kullanması, aktif davranış göstermesi ve etkili çözümler aracılığıyla isteklerinin azaltılması olarak belirtmişlerdir (Marsella ve Dash-Scheuer, 1988). Başa çıkma terimi farklı kaynaklarda başa çıkma stratejisi, başa çıkma yolu, baş etme yolu gibi farklı isimlerle adlandırılabilir. Bu kavramlar, bireyde strese sebep olan faktörlerin oluşturduğu duygusal gerilimi azaltma, yok etme veya bu gerilime karşı direnme amacıyla sergilenen duygusal ve davranışsal tepkilerin tamamıdır (Fleming, Baum ve Singer, 1984; akt. Terzi, 2008).

Başta çıkma bireyin psikolojik stresi yönetmek için gösterdiği bilişsel ve davranışsal çabalardan oluşmaktadır (Lazarus, 1993a). Başta çıkma, birey tarafından bir stresöre tepki olarak yapılan, kasıtlı, içsel ya da dışsal bir duruma yönelik fiziksel ve zihinsel eylemleri ifade etmektedir (Compas, Connor-Smith, Salzman, Thomsen ve Wadsworth, 2001). Ayrıca bireylerin stresli durumlarla başta çıkmak için kullandıkları ve sayısız eylemleri içeren örgütsel bir yapıdır (Skinner, Edge, Altman ve Sherwood, 2003). Basut (2006) ise başta çıkmayı bireyin iç ve dış dünyasının oluşturduğu ihtiyaç ve zorlukları ortadan kaldırmak, denetlemek ve gerginlikleri azaltmak amacıyla gösterdiği bilişsel ve davranışsal çabalar biçiminde ifade etmiştir.

Başta çıkma, insanların yaşamlarında karşılaştıkları gerginliklerden zarar görmekten kaçınmak için gösterdiği davranışlardır (Pearlin ve Schooler, 1978). Başta çıkma davranışını bir tehdide yanıt olarak yapılan bilişsel ve davranışsal çabalar olarak ifade etmek mümkündür (Tamres, Janicki ve Helgeson, 2002). Ağargün, Beşiroğlu, Kıran, Özer ve Kara (2005) ise başta çıkma kavramını stresörlerin kendisi veya ona neden olan faktörlerin negatif etkileri ile mücadele etmek için sergilenen özgül davranışsal ve psikolojik çabalar biçiminde tanımlamıştır.

Başta çıkma, amaca ulaşamama veya beklenmedik bir olay ile karşılaşma durumlarının üstesinden gelme olarak tanımlanabilmektedir (Nurmi, 2004). Skinner ve Wellborn (1994) başta çıkma kavramını, bireyin karşılaştığı sorunlar karşısında kendi davranışlarını, duygularını ve motivasyonel yönelimlerini nasıl düzenlediklerini tanımlayan örgütsel yapılar biçiminde ifade etmiştir. Başta çıkma davranışı insan ve

çevre arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin nasıl değerlendirildiğini etkileyerek duyguları şekillendirebilir. Başa çıkma hem olumsuz duygulara neden olan birey-çevre ilişkisini hem de mevcut durumu değerlendirme biçimini değiştirme girişimlerini ifade eder (Lazarus, 1993b). Kohn ise (1996) başa çıkmayı, hayatta karşılaşılan zorluklar, travmalar, büyük yaşam olayları gibi stres faktörlerine karşı bilinçli şekilde bir uyum sağlama süreci olarak tanımlamıştır.

Başa çıkma Amerikan Psikoloji Derneği tarafından stresin yol açtığı olumsuz duygu ve çatışmaları azaltmak için bilişsel ve davranışsal yöntemlerin kullanılması olarak tanımlanırken başa çıkma stratejileri ise stresli veya bireyin hoşuna gitmeyen bir durumu karşılayan eylem veya eylemler olarak ifade edilmektedir (APA, 2020). Başka bir ifadeyle başa çıkma bir hedef olarak düşünülürse, başa çıkma stratejileri ise hedefe ulaşmak için kullanılan yöntemler olarak ifade edilebilir. Snyder ve Dinoff (1999) başa çıkma stratejilerini istenmeyen psikolojik yükleri azaltmayı amaçlayan yöntemler biçiminde ifade etmiştir. Burger (2016) ise başa çıkma stratejilerini algılanan bir tehdit karşısında kaygıyı bilinçli bir şekilde azaltma çabası olarak tanımlamıştır. Başa çıkma stratejileri bireyin çevre ile etkileşiminden meydana gelen ve sahip olduğu kaynakları aşan iç ve dış talepleri yönetmek için gösterdiği bilişsel ve davranışsal çabalardır (Folkman, Lazarus, Gruen ve DeLongis, 1986).

Kişi karşılaştığı stresörler ile mücadele etmeyi öğrenmeli ve bu duruma uyum sağlayabilmek için gerekli becerileri edinmelidir (Avşaroğlu, 2007). Baltaş ve Baltaş (2008) stresle başa çıkmak için nefes egzersizi, fiziksel aktivite, sağlıklı beslenme gibi bedenle ilgili teknikler; makul olmayan inançların farkına varma, düşünceleri ve duyguları yeniden düzenleme gibi zihinsel teknikler ve öfkeyi yenme, zaman düzenlemesi yapma, güvenli davranış biçimi kazanma ve A tipi davranış biçiminin değiştirilmesi gibi davranışsal tekniklerin de kullanılabileceğini belirtmiştir. A tipi davranış yüksek düzeyde başarı motivasyonu, sabırsızlık, saldırganlık, düşmanlık ve rekabetçilik ile karakterize edilen A tipi kişiliğe sahip bireylerin sergilediği davranışlar olarak tanımlanabilmektedir (APA, 2020).

Psikanalitik yaklaşımın öncü temsilcisi Freud bireylerin kaygı ile başa çıkmak için savunma mekanizmalarını kullandığını ileri sürmüştür. Savunma mekanizmaları egonun kabul edilemeyen arzularının farkında olmasını engelleyen yollar olarak tanımlanabilmektedir. Bu mekanizmalar gerçekliği çarpıtmakta ve böylelikle gerçek

arzu bilinç düzeyine çıkmamış ve egonun işleyişi ve kişinin güvenliği zarar görmemiş olmaktadır. Freud'a göre her insan öz saygısını korumak ve psikolojik dengesini sürdürmek için zaman zaman savunma mekanizmalarını kullanmaktadır ancak herhangi birinin aşırı derecede kullanımı veya gelişmemiş mekanizmaların kullanımı patolojik bir durum olarak kabul edilir (APA, 2020; Karahan ve Sardoğan, 2016; Murdock, 2016).

İnsanların hangi savunma mekanizmalarını kullandıkları kişilerin yaşına göre de değişim göstermektedir. Bazı savunma mekanizmaları çocuklarda sık kullanılırken bazıları da gençler ve yetişkinler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Örnek olarak, okul öncesi dönemde bulunan çocuklar karmaşık bilişsel becerilere sahip olamadığından inkâr gibi daha basit mekanizmalar kullanmaktadır. İlkokul sonlarına doğru bilişsel gelişime bağlı olarak çocuklar gerçeği reddetmenin onu yok etmediğini anlamaya başlarlar ve daha gelişmiş bir mekanizma olan yansıtmayı kullanırlar. Ergenlik dönemine doğru inkâr ve yansıtma yerini özdeşleşmeye bırakır (Karahan ve Sardoğan, 2016). Başlıca savunma mekanizmaları şu şekildedir (Burger, 2016; Cervone ve Pervin, 2016):

- Bastırma: Freud bastırmanın psikanalizin temel taşı olduğunu belirtmiştir. Bastırmada bir düşünce veya istek, bilinçten uzaklaştırılarak zihnin derinliklerinde saklanmaktadır.
- Yüceltme: Benliği tehdit eden bilinçaltı dürtüleri toplumsal açıdan kabul edilebilir eylemlere yönlendirir ve gerçek anlamda başarılı tek savunma mekanizmasıdır.
- Yer değiştirme: Dürtüleri tehdit edici olmayan nesnelere yönlendirir ancak yüceltmeden farklı olarak yer değiştiren dürtüler güvenli olsa bile ödüllendirilmez.
- İnkâr: Savunmanın aşırı halidir, bastırmadan farklı olarak yapılan şey anımsamamak değil kanıtlar tam tersini söylese de bir şeyin doğru olmadığına ısrar etmektir.
- Karşıt tepki geliştirme: Kişinin bilinçaltındaki tehdit edici bir düşünceden kaçmak için bilinçaltı arzularının tersi yönünde davranmasıdır. Böyle bir durumda birey kabul edilemez bir dürtünün zıddını benimseyerek kendini savunmaktadır.

- Akla bürüme: Tehdit edici bir malzeme bireyin bilincine ulaşmadan önce onu duygusal içerikten arındırmayı içeren mekanizmadır. Kabul etmesi zor olan duygular, katı bir biçimde zihinsel ve duygudan uzak bir biçimde ele alınarak kişide bir kaygıya neden olmadan bilinç düzeyine çıkarılabilmektedir.
- Yansıtma: Kişi bir bilinçaltı dürtüsünü kendisi yerine başka insanlara yakıştırır. Bu şekilde kişi aslında bu düşünceye sahip olanın kendi olduğu algısından kendisini kurtarmış olur.

Baş çıkma biçimleri kavramı “yeni-Freudyenler” tarafından tanımlandığı şekliyle savunma mekanizmaları kavramı ile benzerlik gösterir (Rafaeli, Bernstein ve Young, 2019). Örnek olarak Horney (1999) üç baş çıkma stratejisi bulunduğunu öne sürmüştür: İnsanlara doğru hareket etmek, insanlara karşı hareket etmek ve insanlardan uzaklaşmak. İnsanlara doğru hareket eden kimseler, kendi çaresizliğini kabul edip diğer insanların sevgisini kazanmaya ve onlara yaslanmaya çalışır. Onlara uyararak kendisini daha az zayıf ve daha az yalıtılmış hisseder. Kendi güvenliğini ancak bu şekilde sağlayabileceğini düşünür. İnsanlara karşı hareket eden kimseler, çevrelerini düşman olarak kabul edip savaşmaya karar verir. Diğer insanların kendisine yönelik duygularına ve niyetlerine güvenmez. Hem intikam almak hem de kendini korumak için diğer insanlardan daha güçlü olmak ister. İnsanlardan uzaklaşan kimseler ise ne ait olmak ne de kavga etmek ister, onların arzusu ayrı kalmaktır. Diğer insanlarla ortak noktalarının olmadığını hissederek kendini onlardan izole eder ve kendi içinde kendisine ait bir dünya kurar.

Horney (1999) tarafından ifade edilen bu stratejiler şema terapide kullanılan baş çıkma stratejileri ile de genel anlamda uyusmaktadır. Şema terapi bireylerin kendileri, başkaları ve deneyimleri ile çeşitli durumlar hakkında türettikleri ve bilişsel, duygusal ve davranışsal aktivitelerini etkileyen, onlara yön veren inanç kalıplarını değiştirmeye ve düzenlemeye yönelik bir yaklaşımdır. Şema terapide de benzer şekilde üç ana baş çıkma biçimi bulunmaktadır ve bunlar aşırı telafi, teslim olma ve kaçınma tepkileridir. Aşırı telafi tepkileri kişinin sahip olduğu şemalarının tersini yapma girişimlerini ifade eder. Bu durumda kişi, bir eksikliğini abartılı ölçülerde telafi etmektedir. Örnek olarak derin utanç ve değersizlik hislerine sahip olan bir çocuk diğerlerinden daha çok çalışarak başarılı olmaya odaklanabilir ya da kendini zirveye taşımaya yardım edecek agresif ve baskın bir davranış örüntüsü izleyebilir. Teslim

başa çıkma biçimi kişinin sahip olduğu şemalarına boyun eğme eğilimidir. Kişi şemalarının verdiği acıyı doğrudan hisseder, savaşmak yerine edilgen ve çaresiz bir şekilde kabullenir. Kendi isteğine uymasa bile ilişkilerinde diğer insanların isteklerine göre davranır ve uyumlu olmak için kendisini zorlar. Son olarak kaçınma tepkileri ise zorluklardan kaçmak olarak ifade edilebilir. Kişinin şemalarını tetikleyen kimselerden ya da durumlardan uzak durmasını içerir. Bu tepkiler insanların gereksinim duydukları sevgiyi elde etme, çalıştıkları işlerde doyuma ulaşma ya da günlük aktivitelerden zevk alma gibi yetenekleriyle önemli derecede çatışır (APA, 2020; Jacob, van Genderen ve Seebauer, 2020; Rafaeli, Bernstein ve Young, 2019).

2.3.2 Başa çıkma stratejilerin sınıflandırılması

İlgili alan yazın incelemesi sonucunda başa çıkma stratejilerinin birçok araştırmacı tarafından çeşitli biçimlerde sınıflandırıldığı görülmüştür. Ancak herkes tarafından kabul edilen ortak bir sınıflandırma bulunmamaktadır. Buna karşın genel olarak en çok karşılaşılan sınıflandırmanın sorun odaklı stratejiler ve duygu odaklı stratejiler olduğunu söylemek mümkündür.

Sorun odaklı başa çıkma stres içeren durumun kendisine yöneliktir ve sorunla doğrudan yüzleşmeyi ifade eder (Carver ve Connor-Smith, 2010; Gerrig ve Zimbardo, 2014). Kişi bu başa çıkma türünde strese sebep olan faktörleri davranışları aracılığıyla değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Billings ve Moos, 1981). Terzi (2008), sorun odaklı başa çıkmanın tehdit edici durumun etkisini azaltma veya durumu tamamen yok etme maksadıyla problem çözme ve işlem yolları üzerine düşünme gibi yöntemler ile durumu doğrudan değiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmayı kapsadığını ifade etmiştir.

Sorun odaklı başa çıkma stratejileri genellikle sorunu tanımlamaya, alternatif çözümler üretmeye, aralarından seçim yapmaya ve harekete geçmeye yöneliktir. Birey akılcı olarak karşılaştığı probleme odaklanır ve var olan kaynaklarını sorunu çözmeye yönünde kullanır. Bu başa çıkma türü problem çözme stratejisine benzerdir. Ancak problem çözme çevreye odaklanan nesnel ve analitik bir süreci ifade ederken sorun odaklı başa çıkma içe dönük stratejileri de kapsamaktadır (Eskin, 2018; Lazarus ve Folkman, 1984). Sorun odaklı başa çıkma stratejilerine örnek olarak aktif başa çıkma, planlama, problem çözme ve bilgi arama verilebilir (Bardi ve Guerra, 2011; Glanz ve Schwartz, 2008). Bu stratejiler kişinin eylemleri aracılığıyla değişebilecek veya ortadan

kaldırılabilir türdeki kontrol edilebilir stresörler üzerinde faydalıdır (Gerrig ve Zimbardo, 2014).

Duygu odaklı başa çıkma ise stres faktörlerinin kişide oluşturduğu stresi en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Bu stratejileri kullanan bireyler strese sebep olan durum hakkındaki düşünce ve hislerini değiştirmek, stres kaynaklarının neden olduğu duygusal sonuçları yönetmek, duygusal dengeyi korumak ve stres ile bağlantılı rahatsızlığı azaltmak için bilişsel ve davranışsal çabalar göstermektedirler. Duygu odaklı başa çıkmanın, kendini sakinleştirmeden olumsuz duyguları ifade etmeye, olumsuz düşüncelere odaklanmadan stresli durumdan kaçma denemelerine kadar çok çeşitli stratejiler içerdiği söylenebilir (Billings ve Moos, 1981; Carver ve Connor-Smith, 2010; Gerrig ve Zimbardo, 2014; Glanz ve Schwartz, 2008).

Duygu odaklı başa çıkma, stresörlerin neden olduğu negatif duyguları kontrol altına alma ve pozitif yönlere odaklanma davranışlarını içerir (Terzi, 2008). Duygu odaklı başa çıkma stratejileri problemin oluşturduğu duygusal sıkıntıyı ve bu sıkıntının olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik bilişsel süreçlerden oluşmaktadır (Eskin, 2018; Lazarus ve Folkman, 1984). Bu stratejiler daha çok kontrol edilemez stresörler için yarar göstermektedir ve zaman zaman karşıt dürtüler karşısında öz denetim gerektirebilir. Kişinin güçlü ve kasıtlı bir provokasyona rağmen öfkesini kontrol altında tutması veya psikolojik şiddet teşebbüsleri karşısında dayanıklı kalması bu duruma örnek olarak verilebilir (Gerrig ve Zimbardo, 2014; Kohn ve O'Brien, 1997). Duygu odaklı başa çıkma stratejilerine sosyal destek arama, duyguları açığa çıkarma, kaçınma, inkâr gibi stratejiler örnek olarak verilebilir (Glanz ve Schwartz, 2008). Ayrıca Folkman ve Lazarus (1988), planlayarak problem çözme, olumlu yeniden değerlendirme, saldırgan yöntemler izleme ve uzak durma başa çıkma tarzlarının duygular ile arasında güçlü bir ilişki olduğunu ifade etmiştir.

İnsanlar sorun odaklı başa çıkma stratejilerini karşılaştıkları problem ile ilgili yapabilecekleri bir şey bulunduğunu düşündüğü durumlarda tercih ederken, mevcut koşulları kabullenmenin gerektiği durumlarda duygu odaklı başa çıkma stratejilerini kullanma eğilimi gösterirler. Ancak kapsamlı bir başa çıkma davranışı her iki tür stratejiyi de içermelidir (Folkman ve Lazarus, 1980). Birey için stres oluşturan bir durumu çözmeye çalışırken durumun kişi üzerindeki psikolojik etkilerini göz önüne almadan davranmak riskli olabilir. Uzun vadeli gerçekçi bir çözüm bireyin psikolojik

sağlığı için zararlı olabilir ve duygu odaklı başa çıkma olmadan başarısız olabilir. Benzer şekilde duygu odaklı başa çıkma da yalnız başına kullanıldığında sorunun gerçeğiyle pek ilgilenmez ve kişiye uzun vadeli bir çözüm sağlamaması nedeniyle birtakım riskler oluşturur (Yerlikaya, 2009). Bu nedenle her iki tür strateji de birlikte kullanılarak denge sağlanmaya çalışılmalıdır. Gün (2012) araştırmacılar tarafından genellikle problem odaklı başa çıkma stratejilerinin aktif modeller ile duygu odaklı başa çıkma stratejilerinin ise kaçınmacı/pasif modeller ile denk tutulduğunu ifade etmiştir.

Başa çıkma stratejileri Spirito, Stark ve Williams (1988) tarafından aktif, kaçınan ve olumsuz başa çıkma stratejileri olmak üzere üç grupta ele alınmıştır. Aktif başa çıkma yapıcı ve fonksiyonel stratejileri içermektedir. Bu kapsamda problem çözme, duygu düzenleme, bilişsel yeniden yapılandırma ve sosyal destek stratejileri yer almaktadır. Bu stratejiler problemlere pozitif yaklaşmakla beraber sorunu tanımlama, çözüm alternatifleri üretme, karar verme ve değerlendirme basamaklarından oluşmaktadır. Kaçınan başa çıkma stratejileri ise vazgeçme, sosyal uzaklaşma, iyiye yorma ve dikkati başka tarafa yöneltme gibi problemlerden uzaklaşma, kendiliğinden çözülmesini bekleme temelli işlevsiz yaklaşımları ifade etmektedir. Son olarak olumsuz başa çıkma stratejisinde problemi tehdit olarak görme ve çözemeyeceğini düşünme söz konusudur. Başkalarını suçlama ve kendini eleştirme bu kapsamda ele alınmaktadır (Bedel ve Güler, 2020; Spirito, Stark ve Tyc, 1994).

Tamres, Janicki ve Helgeson (2002), çeşitli benzer araştırmalardan da yararlanarak 3 kategori altında 17 başa çıkma stratejisi tanımlamışlardır:

- Sorun odaklı stratejiler: Aktif başa çıkma, planlama, araçsal sosyal destek arama, sorun odaklı başa çıkma.
- Duygu odaklı stratejiler: Duygusal sosyal destek arama, kaçınma, inkâr, olumlu yeniden değerlendirme, kendini izole etme, duyguları dışa vurma, tekrarlayıcı biçimde düşünme, iyiye yorma, kendini suçlama, kendinle olumlu konuşmalar yapma, egzersiz yapma.
- Diğer başa çıkma stratejileri: Spesifik olmayan sosyal destek arama, din.

Endler ve Parker (1990) tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Başa Çıkma Envanteri'nde (Multidimensional Coping Inventory) görev odaklı, duygu odaklı ve kaçınma odaklı olmak üzere üç tür başa çıkma stiline yer verilmiştir. Kardum ve Krapic

(2001) sorun odaklı ve duygu odaklı başa çıkma tarzlarını daha çok dışa dönük kişiler kullanırken kaçınan başa çıkma tarzlarını ise daha çok nevrotik ve psikotik kişilerin kullandığını ifade etmiştir.

Carver, Scheier ve Weintraub (1989) insanların stres faktörlerine tepki verme stillerini değerlendirmek amacıyla çok boyutlu bir başa çıkma envanteri geliştirmişlerdir. Bu çalışmada başa çıkma stratejileri sorun odaklı başa çıkma, duygu odaklı başa çıkma ve tartışmalı olarak daha az yararlı olduğu düşünülen başa çıkma stratejileri olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Sorun odaklı başa çıkma aktif başa çıkma, planlama, rakip etkinliklerin bastırılması, kısıtlanmış başa çıkma davranışı, araçsal sosyal destek arama stratejilerinden oluşurken, duygu odaklı başa çıkma duygusal sosyal destek arama, pozitif yeniden yorumlama, kabul etme, inkâr ve dine yönelme başa çıkma stratejilerinden meydana gelmektedir. Tartışmalı olarak daha az yararlı olduğu düşünülen başa çıkma stratejileri ise duygulara odaklanma ve duyguları açığa çıkarma, davranışsal boş verme ve zihinsel boş verme olarak sıralanabilmektedir. Bir başka araştırmada ise Zuckerman ve Gagne (2003) başa çıkma stratejilerini kendine yardım, yaklaşma, uyum sağlama, kaçınma ve kendini cezalandırma olmak üzere beş alt boyutta incelemişlerdir.

Orzechowska, Zajaczkowska, Talarowska ve Galecki (2013) tarafından yapılan çalışmada 15 başa çıkma stratejisi olduğu ifade edilmiştir. Bu stratejiler aktif başa çıkma, planlama, araçsal nedenler için sosyal destek arama, duygusal nedenler için sosyal destek arama, rakip faaliyetlerin bastırılması, dine yönelme, olumlu yorum ve büyüme, başa çıkma davranışını kısıtlama, kabul etme, duygulara odaklanma ve duygularını açığa vurma, inkâr, zihinsel boş verme, davranışsal boş verme, alkol ve uyuşturucu kullanma ve mizah duygusu olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca araştırmacılar bu stratejilerin soruna odaklanma, duyguya odaklanma, kaçınma davranışı sergileme ve destek arama olarak dört temel başlık altında incelenebileceğini belirtmiştir. Ayers, Sandler, West ve Roose (1996) ise başa çıkma stratejilerini 11 başlık altında ve bu başlıkları da 5 kategoride incelemiştir. Bu kategoriler sorun odaklı (bilişsel karar verme, doğrudan problem çözme), doğrudan duygu odaklı (anlama arayışı, olumlu bilişsel yeniden yapılandırma, duyguları ifade etme), dikkati başka tarafa yönelten (duyguların fiziksel açıdan serbest bırakılması, dikkat dağıtan eylemler), kaçınma sağlayan

(kaçınma eylemleri, bilişsel kaçınma) ve destek arayıcı (sorun odaklı destek, duygu odaklı destek) stratejilerdir.

Bir başka sınıflama çeşidi ise özellik odaklı ve süreç odaklı yaklaşımlardır. Özellik odaklı ve süreç odaklı yaklaşımlar arasındaki en önemli fark, başa çıkmanın gerçekleştiği psikolojik ve çevresel bağlama verilen önemdir. Özellik odaklı yaklaşımda, başa çıkmanın öncelikle kişinin sahip olduğu bir nitelik olduğu ve bu nedenle kişi stresli bir durumla karşılaştığında bu özelliğinde çok az değişiklikler yaşandığı varsayılmaktadır. Buna karşılık süreç odaklı yaklaşımda bağlam kritik bir öneme sahiptir. Bu yaklaşımda başa çıkma, farklı stresörlerin psikolojik ve çevresel gereklerine bir cevap olarak farklı tepkiler verilmesini savunur (Folkman, Lazarus, Dunkel-Schetter, DeLongis ve Gruen, 1986). Roth ve Cohen (1986) stresle başa çıkmada yaklaşma ve kaçınma olmak üzere iki temel tarz olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre, yaklaşma başa çıkma tarzı tehlide doğru, kaçınma başa çıkma tarzı ise tehditten uzaklaşmaya yönelik gerçekleştirilen bilişsel ve duygusal aktivitelerdir.

Amirkhan (1990) stresle başa çıkma davranışlarının altında yatan genel stratejileri ortaya çıkarmak amacıyla üç aşamalı bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın her aşamasında ayrı, büyük ve heterojen gruplar ile çalışılmasına rağmen analizler sürekli olarak üç temel stratejinin varlığını göstermiştir. Bu stratejiler problem çözme, sosyal destek arama ve kaçınma olarak sıralanmıştır. Dunkel-Schetter, Feinstein, Taylor ve Falke (1992) kanser hastalarının başa çıkma stratejilerini inceledikleri çalışmalarında beş tür strateji tanımlamışlardır. Bunlar sosyal destek arama veya kullanma, olumluya odaklanma, uzaklaşma, bilişsel kaçma-kaçınma ve davranışsal kaçma-kaçınma olarak ifade edilmiştir. Carver (1997) ise başa çıkma stratejilerini 14 boyutta incelemiştir. Bunlar aktif başa çıkma, planlama, duruma pozitif çerçeveden bakma, kabul etme, mizah, din, duygusal destek kaynaklarını kullanma, fiziksel destek kaynaklarını kullanma, dikkatini başka şeylere yöneltme, inkâr, duygularını ifade etme, madde kullanımı, davranışsal çözülme ve kendini suçlama olarak sıralanabilir. Folkman, Lazarus, Gruen ve DeLongis (1986) de yaptıkları çalışmada saldırgan yöntemler izleme, uzak durma, öz denetim, sosyal destek arama, sorumluluk alma, kaçma ve kaçınma, planlayarak problem çözme ve olumlu yeniden değerlendirme olmak üzere sekiz başa çıkma skalası olduğunu belirtmiştir.

Lazarus ve Folkman (1984) hiçbir başa çıkma stratejisinin diğerlerinden daha iyi ya da daha kötü olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü başa çıkma, kullanılan stratejinin iyi veya kötü sonucundan bağımsız olarak stresli durumları yönetme çabası olarak görülmelidir.

2.3.3 Ergenlik dönemi ve başa çıkma

Ergenlik dönemi bireylerin arkadaşlıklar, romantik ilişkiler ve akademik problemler gibi yeni stres durumları ile karşılaştıkları bir dönemdir. Ergenlerin birçok yaşam stresi ile karşılaştığı bu dönemde başa çıkma becerileri oldukça önemlidir. Çünkü çeşitli stresörler karşısında olumlu başa çıkma stratejileri kullanan ergenlerin buldukları gelişim döneminde ve yetişkinlik dönemlerinde stresörlere karşı daha dirençli oldukları bilinmektedir (Konopka, 1979; Nicolai, Laney ve Mezulis, 2013; Zimmer-Gembeck ve Skinner, 2008). Bandura'ya (1981) göre ergenlik döneminde başa çıkma, ne yapacağını bilmenin yanı sıra belirsizlik ve stres içeren durumlar karşısında bilişsel, davranışsal ve toplumsal becerilerin esnek bir biçimde kullanılmasını da ifade etmektedir (akt. Öngen, 2002).

Ergenler sorunlarla karşılaştıkları zaman stresörlerle başa çıkmak, onlardan kaçmak veya onları önlemek amacıyla yeni yöntemler bulmaya çalışırlar. Kullanılan etkili başa çıkma stratejileri bireyin yaşadığı stresin şiddetini azaltırken etkili olmayan stratejilerin kullanımı psikolojik iyi oluşu ve sağlığı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Örnek olarak ergenlik döneminde kullanılabilir olumlu başa çıkma yollarından bazıları şu şekilde sıralanabilir: Akranlar ile iletişim kurma, anlayışlı yetişkinler ile konuşma, din ve duygularını ifade edebileceği şarkı, şiir, resim gibi faaliyetlerde bulunma. Ancak çocuklar ve gençler bazen riskli davranışları etkili olmayan başa çıkma yöntemi olarak kullanabilmektedir. Örnek olarak saldırgan davranışlar, çocuklar ve gençler tarafından duyguları ifade etmenin bir yolu veya karşılaşılan stresörlere duyulan duygusal gerginlikle başa çıkma tarzı olarak sergilenebilmektedir (Jabłkowska, Szczepaniak ve Gmitrowicz, 2010; Konopka, 1979; Korkut-Owen, 2015; Nurmi, 2004).

Ergenlik dönemindeki fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişmelerin yoğunluğu ergen bireyler için önemli stres kaynakları olarak görülmektedir (Eryılmaz, 2009). Fiz Perez ve Laudadio (2008) ergenlerin en büyük stres kaynaklarının aile ve okul beklentileri olduğunu belirtmiştir. Allen ve Hiebert (1991) tarafından yapılan bir araştırmada ergenlerin stres düzeyleri ve stres semptomları ile sahip oldukları başa

çıkma kaynaklarının sayısı arasında negatif bir ilişkiye ulaşılmıştır. Pearlin ve Schooler (1978), başa çıkma davranışını sosyal kaynaklar, psikolojik kaynaklar ve spesifik başa çıkma tepkileri olarak üç boyutta incelemiştir. Sosyal kaynaklar, insanların bir parçası olduğu aile, arkadaş, iş arkadaşları, komşular, dernekler gibi toplumsal ilişkileri temsil eder. Psikolojik kaynaklar, kişilerin karşılaştıkları stresörlere karşı koymalarına yardımcı olan kişilik özelliklerini içermektedir. Bu kapsamda öz saygı, öz eleştiri ve yeterlik kavramları öne çıkmaktadır. Spesifik başa çıkma tepkileri ise insanların karşılaştıkları sorunlara yönelik gösterdikleri bilişsel tepkileri, davranışları ve algıları oluşturmaktadır.

Ergenlerin kullandıkları başa çıkma stratejileri kişi içi psikolojik yapılar ile ilişkili olmasının yanı sıra dışsal faktörler tarafından da etkilenmektedir (Eryılmaz, 2009). Öngen (2002) yaptığı araştırmada ergenlerin problemleriyle başa çıkmak için en çok kullandıkları stratejinin aile ile çözme olduğunu ortaya koymuştur. Bu stratejiyi değişiklik arama, olumsuz duyguları dışa vurma ve madde kullanma izlemektedir. Ayrıca çalışmada erkeklerin daha fazla rahatlatıcı bir faaliyette bulunma, madde kullanma ve planlama stratejilerini; kızların ise kendini yenileme, duygusal rahatlama ve psikolojik destek arama stratejilerini kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

2.3.4 Başa çıkma stratejileri ile ilgili yapılan araştırmalar

Smith, Wethington ve Zhan (1996) tarafından 175 lisans öğrencisi ile yapılan araştırmada tercih edilen başa çıkma stratejileri ile benlik kavramı arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen verilere göre benlik kavramı netliği ile pasif başa çıkma stratejileri arasında negatif ve güçlü bir ilişki bulunurken, aktif başa çıkma stratejileri arasında güvenilir, pozitif ancak zayıf bir ilişki olduğu görülmüştür.

Öngen (2002) tarafından yapılan bir araştırmada ise ergenlerin sorunlarla başa çıkma davranışları araştırılmış ve birtakım sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre, ergenlerin problemlerle baş ederken kullandıkları davranışlar arasında ilk sırada aile ile çözme yer almaktadır. Bunu değişiklik arama, negatif duyguları dışa vurma ve madde kullanma takip etmektedir. Cinsiyete göre de baş etme stratejileri farklılaşmaktadır. Erkekler daha çok rahatlatıcı bir faaliyette bulunma, madde kullanma ve plan yapma yöntemlerini kullanırken; kızlar ise kendini yenileme, duygusal açıdan rahatlama ve psikolojik destek arama yollarını tercih etmektedirler. Çalışmanın bir diğer değişkeni de sınıf düzeyidir. Baş etme stratejileri sınıf düzeyine göre incelendiğinde 9.sınıfların

değişiklik ve psikolojik destek arama stratejilerini daha çok tercih ederken 11.sınıflar madde kullanma ve problemleri yalnız başına çözme davranışlarını göstermektedirler.

Deniz ve Yılmaz (2006) yaptıkları araştırmada üniversite öğrencilerinin stresle baş etme tarzları ile duygusal zekâ kabiliyetleri arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Çalışma kapsamında 428 Selçuk Üniversitesi öğrencisine Bar-On EQ Anketi ile Stresle Başa Çıkma Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ kabiliyetleri ve stresle baş etme tarzları arasında manidar ilişkiler bulunduğu saptanmıştır.

Hampel ve Petermann (2006) tarafından yapılan çalışmada erken ve orta ergenlik döneminde bulunan bireylerin algıladıkları kişilerarası stres, stres ile başa çıkma ve psikolojik uyum üzerindeki yaş ve cinsiyet etkisini incelemek amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında 10-14 yaş aralığında 5,6 ve 7.sınıfta öğrenimine devam eden 286 Avusturyalı ergen ile çalışılmıştır. Bulgular incelendiğinde beşinci sınıf öğrencilerinin uyumsuz başa çıkma stratejileri kullanma ve problemi dışsallaştırma davranışı sergilemelerinin diğer sınıf düzeylerine göre daha düşük, uyumlu başa çıkma stratejileri kullanmalarının ise daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Ayrıca kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha fazla kişilerarası stres algıladıkları ve daha fazla sosyal destek kullandıkları saptanmıştır. Buna bağlı olarak kız öğrencilerin uyumsuz başa çıkma stratejileri kullanma ve duygusal sıkıntı yaşama puanları daha yüksek bulunmuştur ancak dikkat dağınıklığı yaşama konusunda erkek öğrencilerden daha düşük puan almışlardır. Son olarak sorun odaklı ve duygu odaklı başa çıkma stratejileri duygusal ve davranışsal problemler ile negatif yönde ilişkili olarak bulunurken, algılanan stres ve uyumsuz başa çıkma stratejilerinin kullanımının yaşanan uyum sorunları ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Söz konusu iki ilişki de kız öğrencilerde erkek öğrencilere oranla daha güçlü olarak bulunmuştur.

Gümüştekin ve Gültekin (2009), insanların kariyerleri boyunca stresle nasıl karşılaştıklarını ve nasıl başa çıktıklarını araştırmıştır. Çalışma sonucuna göre, kurum içindeki ilişkilerin ve statü ve kıdemle stres ile oldukça ilişkili olduğu bulunurken rol belirsizliği, alınan kararlara dâhil olamama ve bireyin diğerlerine yönelik mesuliyeti bireyin örgüt içerisindeki rolüyle alakalı örgütsel stres kaynakları arasında sayılabilmektedir.

Lian ve Geok (2009) tarafından yapılan araştırmada algılanan sosyal desteğin başa çıkma yeteneğini ne kadar iyi yordadığını bulmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda 16-26 yaş aralığındaki 300 katılımcı ile çalışılmıştır. Çalışma sonucuna göre algılanan sosyal destek ile başa çıkma yeteneği arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca aileden algılanan sosyal desteğin, başa çıkma yeteneğini belirlemede daha önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir.

Hamarta, Arslan, Saygın ve Özyeşil (2009) tarafından yapılan çalışmada bireylerin sahip oldukları benlik saygısı, akılcı olmayan inançları ve stresle başa çıkma yaklaşımları arasındaki ilişki araştırılmıştır. 601 niversite ğrencisi ile yapılan çalışmanın bulguları incelendiğinde değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Öğrencilerin sorun odaklı başa çıkma davranışları ile benlik saygısı düzeyleri arasında pozitif bir ilişki bulunurken; akılcı olmayan inanç düzeyleri arasında negatif bir ilişki saptanmıştır.

Brougham, Zail, Mendoza ve Miller (2009) tarafından yapılan araştırmada niversite ğrencilerinin stres kaynakları ve başa çıkma stratejileri incelenmiştir. Ayrıca belirli stres kaynakları ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki de araştırılmıştır. Stres kaynakları akademisyenler, ekonomi, aile, sosyal ve günlük davranışlar olarak sınıflandırılırken başa çıkma stratejileri ise kendi kendine yardım etme, yaklaşım, uyum, kaçınma ve kendini cezalandırma olarak sıralanmıştır. 166 niversite ğrencisi ile yürütülen çalışmada öğrencilere stres değerlendirme lği ile başa çıkma envanteri uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarında kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek bir genel stres düzeyinde buldukları ve duygu odaklı başa çıkma stratejilerini daha çok kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca duygu odaklı başa çıkma stratejilerinin hem kadınlarda hem de erkeklerde problem çözme stratejileri üzerinde daha baskın olduğu görülmüştür.

Terzi ve Cihangir-ankaya (2009), bağlanma tarzlarının öznel iyi oluş ile stresle baş etme tutumlarını yordama düzeyini araştırmışlardır. Araştırma kapsamında 341 Gazi niversitesi ğrencisine İlişki lekleri Anketi, Benlik Saygısı lği, Yaşam Doyumu lği ve Stresle Başa ıkma Tutumları Envanteri uygulanmıştır. Bulgular değerlendirildiğinde güvenli bağlanma tarzının, öz saygıyı ve başa çıkma tutumlarından aktif planlamayı, dış yardım aramayı, dine sığınmayı ve bilişsel yeniden yapılanmayı

yordadığı görülmüştür. Ayrıca korkulu bağlanma tarzı soyutlama başa çıkma tutumunun, saplantılı bağlanma tarzı yaşam doyumunun ve kayıtsız bağlanma tarzı da aktif planlama başa çıkma tutumunun yordayıcısı olarak ortaya çıkmıştır.

Lee ve Chan (2009) tarafından yapılan çalışmada inanç ve maneviyatın Asyalı göçmen yaşlıların hayatın zorluklarıyla başa çıkmasına nasıl yardımcı olduğu araştırılmıştır. Bu kapsamda 12 yaşlı yetişkin ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde katılımcıların dini/manevi başa çıkma davranışlarının onların değerleri, dini ve kültürel inançları ile ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Başa çıkma stratejileri ile kişilik ayırt edici nitelikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Ekşi (2010), bu çalışma için Marmara Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan 237 öğrenciye Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve NEO Beş Faktör Envanteri uygulamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, sorumluluk ayırıcı niteliği fazla olan kişiler stresli durumlarla karşılaştıkları zaman daha çok kendine güven, pozitiflik ve dine yönelme başa çıkma stillerini kullanırken dışa dönük bireyler ise kendine güven ve sosyal destek arama stillerini daha çok kullanmaktadırlar.

Eryılmaz ve Ercan (2010) tarafından yapılan araştırmada, sorun odaklı başa çıkma ve sosyal destek arama ile romantik yakınlığı başlatma arasında anlamlı derecede ilişki bulunmuştur. Romantik ilişki sayısı arttıkça kişilerin fonksiyonel başa çıkma yöntemlerini kullandıklarına ulaşılmıştır.

Karabulutlu, Bilici, Çayır, Tekin ve Kantarcı (2010) tarafından yapılan çalışmada kanser hastalarının depresyon ve kaygı düzeyleri ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma kapsamında 96 kanser hastası bireye kişisel bilgi formu, Anksiyete ve Depresyon Ölçeği ve Stresle Başa Çıkma Stratejileri Ölçeği uygulanmıştır. Bulgular incelendiğinde, kaygı ve depresyon düzeyleri orta seviyede olan hastaların daha çok aktif başa çıkma stratejilerini kullandıkları ve kaygı ve depresyon düzeyleri arttıkça stresli olaylardan kaçındıkları görülmüştür. Ayrıca hastaların sırasıyla en çok sosyal destek arama, problem çözme ve kaçınma stratejilerini kullandıkları tespit edilmiştir.

Jabłkowska, Szczepaniak ve Gmitrowicz (2010) tarafından yapılan çalışmada kendine zarar verme davranışı gösteren ergenlerin benimsedikleri başa çıkma stratejilerini analiz etmek amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini kendine kasıtlı olarak

zarar verme davranışı gösteren ve Polonya’da bulunan Lodz Tıp Üniversitesi Ergen Psikiyatrisi bölümünde yatan 16 yaşında 35 hasta oluşturmuştur. Kontrol grubu olarak ise 16 yaşlarında 32 sağlıklı birey çalışmaya alınmıştır. Veriler Stresli Durumlarla Başa Çıkma Envanteri (Coping Inventory for Stressful Situations) kullanılarak toplanmıştır. Kendine zarar verme davranışı ara sıra ve tekrarlı olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Araştırmanın sonucunda kendine zarar veren ergenlerin daha çok duygu odaklı başa çıkma tarzlarını benimsedikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca tekrarlı biçimde kendine zarar verme davranışı gösteren ergenlerin ara sıra bu davranışı gösterenlere oranla daha çok duygu odaklı ve kaçınma başa çıkma stratejilerini kullandıkları saptanmıştır.

Konaklı (2011) üniversitelerde yıldırma davranışını ve yıldırma ile baş etme ve kültürel değerler arasındaki ilişkiyi incelediği araştırma kapsamında 24 devlet üniversitenin çeşitli fakültelerinde görev yapan 1044 öğretim elemanı ile çalışılmıştır. Çalışma sonucunda öğretim elemanlarının iş performanslarına, meslektaşları ile ilişkilerine, şahsi nitelik ve değerlerine yönelik saldırılara, tehdit ve şiddet içeren davranışlara maruz kaldıkları bulgulanmıştır. Ayrıca öğretim elemanlarının sahip oldukları değerlerin maruz kaldıkları yıldırma karşı başa çıkma yaklaşımları üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir.

Cocorada ve Mihalaşcu (2011) ergenlerin başa çıkma stratejileri hakkındaki araştırmalarında 13 ile 19 yaş aralığında 186 öğrenci ile çalışmışlardır. Yanıtlar cinsiyet, yaş ve kontrol odağı kriterlerine göre analiz edilmiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde en çok kullanılan stratejilerin planlama, yeniden yorumlama, aktif baş etme ve destek arayışı olarak belirlenmiştir. Bu stratejiler üretken stratejiler olarak kabul edilmekte olup ergenlik döneminde etkili başa çıkma yöntemlerindedir denebilir. Aynı çalışmada cinsiyet ve yaş farklılıklarına da yer verilmiştir. Duygusal destek ve inkâr stratejileri kullanımında kız ergenlerin değerleri erkek ergenlerden daha yüksek olma eğiliminde bulunmuştur.

Bozoğlan ve Çankaya (2012) tarafından yapılan araştırmada psikolojik danışmanların üzüntü, nefret, korku ve öfke duygularını hangi sıklıkla yaşadıkları ve bu duygular ile başa çıkma davranışları incelenmiştir. Çalışma nitel türde yapılmış olup Türkiye’nin 49 şehrinden psikolojik danışman ile çalışılmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış bir açık uçlu soru formu aracılığı ile toplanmıştır. Bulgular incelendiğinde katılımcı psikolojik danışmanların genellikle

negatif duygular ile başa çıkmak için “unutmaya çalışma”, “kaçınma”, “içe yönelme”, paylaşma”, “dışa yönelme”, yüzleşme” ve “sakin olmaya çalışma” gibi kontrol yöntemlerine başvurdukları görülmüştür.

Kalı-Soyer (2013) tarafından yapılan çalışmada stresle başa çıkmada kullanılan çaresiz yaklaşımın depresyonu, anksiyeteyi, obsesyonu, paranoyayı, düşmanlığı ve kızgınlığı; kendine güvenli yaklaşımın kişisel duyarlılığı; boyun eğici yaklaşımın ise fobiyi yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bedel (2014) tarafından yapılan ve başa çıkma stratejileri ile mantık dışı inançlar arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırma kapsamında 360 ortaokul ve lise öğrencisi ile çalışılmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde aktif başa çıkma ve olumsuz başa çıkma ile rahatlık talebi arasında, kaçınan başa çıkma ile ise rahatlık ve başarı talebi arasında manidar bir ilişki olduğu görülmüştür.

Çavuş ve Pekkan (2015) yaptıkları çalışmada kişilik ile başa çıkma stilleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 400 üniversite öğrencisi ile yapılan çalışmada başa çıkma stilleri ile kişilik arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Sorumluluk alabilen, dışa dönük ve girişken kişilik özelliklerine sahip bireylerin karşılaştıkları stresörlere pozitif bir şekilde ve çözüm odaklı yaklaşmakta oldukları görülmüştür.

Rémond, Kern ve Romo (2015) tarafından yapılan çalışmada siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin ve yetişkinlerin yaygınlığını belirlemek ve siber zorbalığa karşı başa çıkma stratejilerini ve bu stratejilere eşlik eden durumları incelemek amaçlanmıştır. Çalışma 272 birey ile yürütülmüştür. Araştırmanın sonucunda siber zorbalığa maruz kalan kişilerin oranı %34,9 olarak bulunurken; siber zorbalık yapan kişilerin oranı ise %16,9 olarak belirlenmiştir. Ayrıca mağduriyet yaşadığını belirten kişilerin kullandıkları yöntemler başa çıkma, birine söyleme, durumu çözme ve kaçınan başa çıkma stratejileri kullanma olarak sıralanmıştır.

Sanchez (2015) tarafından yapılan çalışmada çeşitli kültürlere sahip ergenler arasındaki kültürel değerler, başa çıkma davranışı ve HIV risk davranışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda, bazı değer alt boyutlarının başa çıkma davranışı, daha düşük riskli madde kullanımı ve cinsel davranışlar ile

ilişkilendirilmiştir. Ayrıca başa çıkma davranışlarının madde kullanımını yordadığı belirlenmiştir.

Yıldız, Güç ve Erdem (2015) tarafından yapılan araştırmada iş yaşamlarında stresle karşı karşıya kalan kamu personelinin değerleri ile stresle başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Çalışmada 347 katılımcıya Değerler Ölçeği ile Stresle Başa Çıkma Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen verilere göre, toplumsal değerlerin, entelektüel değerlerin ve özgürlük değerinin stresle başa çıkma davranışını pozitif yönde, manevi değerlerin ve romantik değerlerin ise negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Bektaş ve Karagöz'ün (2017) öğrencilerin stresle baş etme stillerinin yalnızlık üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında, stresle baş etme stilleri alt boyutlarından olan "çaresizlik" yaklaşımı ile yalnızlık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ancak "kendine güven", "iyimser", "boyun eğici" ve "sosyal destek arama" yaklaşımlarının yalnızlık ile pozitif bir ilişkisinin olmadığı bulunmuştur.

Markova ve Nikitskaya (2017) yaptıkları araştırmada aykırı davranışta bulunan 320 ergenin başa çıkma stratejilerinin farklılıklarını bulmayı amaçlamışlardır. Başa çıkma süreçlerini ve stratejilerini değerlendirmek için öz bildirim anketleri uygulanmıştır. Bulgular incelendiğinde aykırı davranışta bulunan ergenlerin kaçınma eğilimli başa çıkma stratejilerini kullanma olasılığı daha yüksek bulunmuştur.

Akbaş-Abay (2018), ergenlerin umutsuzluk düzeyi ile stresle baş etme stilleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla, Cizre'de 9-10 ve 11.sınıflarda eğitimine devam eden 205 lise öğrencisine araştırma kapsamında Kişisel Bilgi Formu, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Stresle Başa Çıkma Tarz Ölçeği uygulamıştır. Bu çalışma sonucunda, umutsuzluk puanları ile stresle başa çıkma tarzlarının alt boyutlarından çaresiz yaklaşım ve boyun eğici yaklaşım ile pozitif bir ilişki saptanırken; iyimser yaklaşım, kendine güvenli yaklaşım ve sosyal destek arama yaklaşımları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Bedel ve Kutlu (2018) yaptıkları bir çalışmada başa çıkma stratejileri ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma kapsamında 305 ortaokul öğrencisine Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeği uygulanmıştır. Bulgular incelendiğinde söz konusu iki değişken arasında anlamlı

bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin ailelerinden, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyi ile aktif başa çıkma stratejileri arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Kaçınan başa çıkma stratejisinde yalnızca arkadaştan algılanan sosyal destek anlamlı bir yordayıcı olarak bulunmuştur. Olumsuz başa çıkma stratejisinde ise algılanan sosyal desteğin anlamlı bir açıklayıcı olmadığına ulaşılmıştır.

Ochojska (2018) tarafından yapılan çalışmada ergenlik dönemindeki bireylerin stresle başa çıkma tarzları incelenmiştir. 172 ergenin katıldığı araştırmada erkek ve kız öğrencilerin aktif ve kaçınmacı başa çıkma stratejileri kullanımları arasında anlamlı bir fark bulunamazken duygu odaklı başa çıkma stratejisini kız öğrencilerin daha fazla kullandıkları belirtilmiştir. Ayrıca ailesel sorunları olan öğrencilerin okul ile ilgili problemler yaşayan arkadaşlarına göre stresle başa çıkmada daha büyük zorluk yaşadığı görülmüştür.

Bedel ve Güler (2019), ortaokul öğrencilerinin psikolojik sağlamlıklarını başa çıkma stratejileri açısından incelemiştir. Çalışma sonucunda, cinsiyet ve başa çıkma stratejileri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Cinsiyetler arası psikolojik sağlamlığa bakıldığında ise kız öğrencilerin lehine bir anlamlılık bulunmuştur. Ayrıca psikolojik sağlamlık puanları ile başa çıkma ölçeğinin aktif başa çıkma boyutu arasında orta derecede pozitif bir ilişki görülürken yine aynı ölçeğin olumsuz başa çıkma boyutu ile orta derecede negatif bir ilişkisi olduğu bulunmuştur.

Uygur (2019), ergenlerin bilinçli farkındalık seviyeleri ile duygusal düzenleme, empati ve başa çıkma biçimleri arasındaki yordayıcı ilişkileri araştırmıştır. Bunun için çalışma kapsamında 450 lise öğrencisine Bilinçli Farkındalık Ölçeği, Temel Empati Ölçeği, Duygu Düzenleme Ölçeği, Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Araştırma sonucunda diğer değişkenlerin bilinçli farkındalığı anlamlı derecede yordadığı ve bilinçli farkındalığın %50'sini açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Demir ve Ercan (2019), bir öz farkındalık ve iletişim teknikleri dersinin öğrencilerin iletişim becerileri ve stresle baş etme yolları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla Gazi Üniversitesi hemşirelik bölümü ikinci sınıfta öğrenim gören 123 öğrenciye 14 haftalık bir kurs verilmiştir. Verileri toplamak amacıyla Öğrenci Bilgi

Formu, Stres ile Başa Çıkma Yolları Envanteri ve İletişim Becerileri Envanteri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda verilen kursun öğrencilerin iletişim becerilerini ve stresle aktif başa çıkma kabiliyetlerini artırdığı görülmüştür.

Toksoy ve Oktan (2019) ergenlerde öz duyarlık ve stresle baş etme stillerinin kendine zarar verme davranışını yordama seviyesini araştırdıkları çalışmalarında 608 lise öğrencisine Kişisel Bilgi Formu, Kendine Zarar Verme Davranışı Değerlendirme Envanteri, Öz Duyarlık Ölçeği ve Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği'ni uygulamışlardır. Çalışmanın sonunda öz duyarlık, başa çıkma stilleri ve kendine zarar verme davranışı arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öz yargılama ve olumsuz başa çıkma stiline kendine zarar verme davranışını yordadığı ortaya çıkmıştır.

Ertaş (2020) tarafından yapılan araştırmada; lise öğrencilerinin algıladıkları ebeveyn tutumları ve stresle baş etme yaklaşımı ile öznel iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma kapsamında 500 öğrenci ile çalışılmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde lise öğrencilerinde algılanan ebeveyn tutumları, stresle baş etme yaklaşımları ve öznel iyi oluşun alt boyutlarının bazıları arasında ilişki bulunurken bazıları arasında ilişki saptanamamıştır. Ergenlerin aktif ve kaçınan başa çıkma stratejilerinin onların öznel iyi oluşlarını pozitif yönde yordadığı görülmüştür.

Şimşir, Hamarta ve Dilmaç (2020) üniversite öğrencilerinde yaşamın anlamının ve manevi deneyimin stresle başa çıkma üzerindeki yordayıcı etkisini incelemişlerdir. Araştırma kapsamında 497 öğrenci ile çalışılmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde üniversite öğrencilerinde manevi deneyimin ve yaşamın anlamının stresle başa çıkmayı anlamlı düzeyde yordadığına ulaşılmıştır.

Xie, Xu ve Gao (2020) tarafından yapılan ve zorbalık mağduriyeti, depresyon ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmada Çin'in Wuhan kentinde yaşayan 1634 öğrenci ile çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda Çin'deki çocukların başa çıkma stratejilerini yardım arama, kaçınma ve kendini savunma olarak üç kategoriye ayırabildiği görülmüştür. Bu stratejiler arasından farklı stratejiyi benimseyen çocukların farklı depresyon düzeylerine sahip olduğu saptanmıştır. Kendini savunma stratejisini benimseyen çocuklar daha düşük depresyon düzeyi göstermektedir. Ayrıca çocuklar için en iyi olan tek bir başa çıkma stratejisinin olmadığı ve dış destek olmadan

çocukların zorbalığın olumsuz sonuçlarının üstesinden tamamen gelmesinin neredeyse imkânsız olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Liga, Inguglia, Gugliandolo, Ingoglia ve Costa (2020) yaptıkları çalışmada ergenler ile ebeveynlerinin başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiyi ve ergenlerde başa çıkma stratejileri ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmaya 14-18 yaş aralığındaki 154 ergen birey ve ebeveynleri katılmıştır. Araştırmanın sonucunda görev odaklı başa çıkma kullanımı psikolojik iyi oluş ile anlamlı derecede ilişkili bulunurken, duygu odaklı başa çıkma stratejisi daha düşük refah düzeyleri ile bağlantılı bulunmuştur. Çalışmanın diğer bir sonucu ise başa çıkma stratejilerinin ebeveynlerden çocuklarına nesiller arası aktarımının ergenlerin uyumu üzerinde dolaylı etkilerinin olması olarak açıklanabilir.

Bedel ve Güler (2020) tarafından yapılan çalışmalardaki incelenen konulardan biri de ortaokul öğrencilerinin başa çıkma stratejilerinin saldırganlık ve zorbalık puanlarını yordama düzeyidir. Araştırma 419 ortaokul öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Başa Çıkma Ölçeği'nin aktif başa çıkma boyutu ile saldırganlık değişkeni arasında orta seviyede negatif bir ilişki bulunurken olumsuz başa çıkma boyutu ile kurban, zorba ve saldırganlık değişkeni arasında orta derecede pozitif bir ilişkiye ulaşılmıştır. Aynı zamanda başa çıkma stratejilerinin zorba, kurban ve saldırganlık puanlarının en kuvvetli yordayıcısı olduğu bulunmuştur.

BÖLÜM 3

3 YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi hakkında açıklamalar yer almaktadır.

3.1 Araştırmanın Modeli

Araştırmada değerlerin suça karşı tutum ve başa çıkma stratejileri üzerinde etkisi incelenmiştir. Bu amaçla araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama, değişkenler arasındaki ilişkileri ve bağlantıları inceleyen araştırma türüdür (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

3.2 Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Konya ili merkez ilçelerinde devlet ortaöğretim kurumlarında öğrenim görmekte olan 800 gönüllü lise öğrencisi oluşturmuştur. Yaşları 13-19 aralığında değişen katılımcıların 385'i kadın ve 415'i erkektir.

3.3 Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada ergenlerin sahip oldukları değerleri belirlemek amacıyla "İnsani Değerler Ölçeği", suça karşı tutumlarının düzeylerini belirlemek için "Suça Karşı Tutumlar" Ölçeği, başa çıkma stratejilerini incelemek için "Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği" ve öğrencilerin özlük niteliklerine ilişkin bilgileri elde etmek amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan bu veri toplama araçlarına dair tanıtıcı bilgiler verilmiştir.

3.3.1 İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ):

Bu araştırmada, öğrencilerin insani değerlerini belirlemek için, Dilmaç (2007), tarafından geliştirilen "İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ)" kullanılmıştır. Ölçekte, insani değerler süreci

- a. Sorumluluk (7 madde)
- b. Dostluk/Arkadaşlık (7 madde)
- c. Barışçı Olma (7 madde)
- d. Saygı (7 madde)
- e. Hoşgörü (7 madde)

f. Dürüstlük (7 madde)

olmak üzere altı boyutta toplam 42 maddeyle ölçülmektedir. Bu ölçek bireysel ya da gruplar halinde uygulanabilen likert tipi bir ölçektir. Ölçekteki maddeler beş basamaklı “Likert Tipi” (A: Hiçbir Zaman, B: Nadiren, C: Ara sıra, D: Sık Sık, E: Her Zaman) birdereceleme ölçeği şeklindedir. Maddeler A:1- B:2- C:3- D:4- E:5 şeklinde puanlanmaktadır. Puanların artması veya azalması bireylerin insani değerlere daha fazla sahip olduğunu veya olmadığını göstermektedir.

İnsani Değerler Ölçeği'nin güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. “Sorumluluk” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .73, “Dostluk/Arkadaşlık” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .69, “Barışçı Olma” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .65, “Saygı” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .67, “Dürüstlük” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .69, “Hoşgörü” alt ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı alfa: .70 ve tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısı ise alfa .92 bulunmuştur. Bu kararlılık katsayıları “Sorumluluk” için .73, “Dostluk/Arkadaşlık” için .91, “Barışçı Olma” için .80, “Saygı” için .88, “Dürüstlük” için .75, “Hoşgörü” için .79 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için kararlılık katsayısı: .87 bulunmuştur (Dilmaç, 2007).

3.3.2 Suça Karşı Tutumlar Ölçeği (SKTÖ)

Ergenlerin suça karşı olan tutumlarını ölçmek amacıyla, Loeber ve ark. (1998) tarafından geliştirilen ve Özdemir vd. (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan Suça Karşı Tutumlar Ölçeği kullanılmıştır. SKTÖ 11 sorudan oluşmaktadır. Sıklıkla ergen örnekleminde görülen suç davranışlarına karşı olan tutumlar ‘çok yanlış’, ‘yanlış’, ‘biraz yanlış’ ve ‘hiç yanlış değil’ seçeneklerinden biri işaretlenerek değerlendirilir. Bu seçenekler 0-3 arasında değerlendirilir, toplam puan 0-33 arasında değişmektedir. Uyarlanan ölçeğin iç tutarlılık katsayısı suça yönelen ergenlerde 0.88, kontrol grubunda 0.91 olarak bulunmuştur (Özdemir vd., 2011).

3.3.3 Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği (EBÇÖ)

Ergenlerin başa çıkma stratejilerini ölçmek amacıyla, Spirito, Stark ve Williams (1988) tarafından geliştirilen ve Bedel, Işık ve Hamarta (2014) tarafından uyarlama çalışması yapılan Ergenler İçin Başa Çıkma Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek on başa çıkma stratejisini (sosyal uzaklaşma, dikkati dağıtma, arzu giderici düşünme, bilişsel yeniden

yapılandırma, sosyal destek, problem çözme, kendini eleştirme, duygu düzenleme, çekilme ve başkalarını suçlama) ölçen 11 maddeden oluşmaktadır. Spirito vd. (1994) daha sonra bu on stratejiyi Aktif (bilişsel yeniden yapılandırma, problem çözme, duygu düzenleme ve sosyal destek), Kaçınan (dikkat dağıtma çekilme, sosyal uzaklaşma, çekilme ve arzu giderici düşünme) ve Olumsuz (kendini eleştirme ve başkalarını suçlama) olmak üzere üç ana başlık altında toplamıştır (akt. Bedel, Işık ve Hamarta, 2014).

Derecelendirmeler Hiçbir Zaman'dan (0) Her Zaman'a (3) dörtlü bir değerlendirme ölçeği üzerinden yapılmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar Aktif ve Kaçınan Başa Çıkma için 0-12, Olumsuz Başa Çıkma için ise 0-9 arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı farklı çalışmalarda madde sayılarının azlığından dolayı (Cheng ve Chan, 2003; Spirito vd., 1988; Vigna vd., 2010) $\alpha = .43$ 'ten $\alpha = .77$ 'e değişmektedir fakat bu değer çalışmaların büyük çoğunluğunda kabul edilebilir düzeylerde dir. Test-tekrar-test katsayısı ise 3-7 gün arasında yüksekken ($r = .41-.83$) zaman aralığı 10 haftaya doğru çıktıkça ($r = .15-.43$) beklendiği gibi azalmaktadır (Vigna vd., 2010). Ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerliği benzer başa çıkma ölçekleri (Spirito vd., 1988) ve stres, kaygı ve depresyon gibi kavramlar arasındaki anlamlı korelasyonlarla (Vigna vd., 2010) sınıanmıştır (akt. Bedel, Işık ve Hamarta, 2014).

3.4 Verilerin Toplanması

Araştırma verilerini toplamak için Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 2021/333 numaralı etik kurul kararı ile gerekli etik kurul izni alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı devlet ortaöğretim kurumlarındaki öğrenciler oluşturduğu için Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli araştırma izni alınmıştır. Veriler yüz yüze veya çevrimiçi olarak toplanmıştır. Verileri toplamak maksadıyla çalışma grubundaki öğrencilere veri toplama araçları verilip testlerin başındaki yönergeyi dikkatlice okumaları ve testleri cevaplamaları istenmiştir. Uygulama yaklaşık olarak 5-10 dakika arasında tamamlanmıştır.

3.5 Verilerin Analizi

Analizlere başlamadan önce kayıp veriler kontrol edilmiştir. Elde edilen 800 veri arasından eksik veri içeren 22 veri araştırma kapsamının dışında bırakılarak kalan 778

veri ile çalışmaya devam edilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon değerlerinin hesaplanması için SPSS paket programı kullanılmıştır. Değişkenler arası etki AMOS programı ile gerçekleştirilmiştir. Modelin uyum iyiliğine yönelik kriterler için $\chi^2/df < 5$; RMSEA, SRMR < 0.08 ; IFI, AGFI, GFI, > 0.90 ölçütleri kullanılmıştır (Kline, 2015). Ayrıca yapısal eşitlik modellemesinde ölçme hatalarını azaltabilmek ve daha iyi sonuçlar alabilmek için parselleme yöntemi kullanılmıştır (Little vd., 2013; Rocha ve Chelladurai, 2012). Ölçek maddeleri her parselde dengeli sayıda madde yer alacak şekilde rastgele yerleştirilmiştir.

BÖLÜM 4

4 BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde değerler ile suça karşı tutum, aktif, kaçınan ve olumsuz başa çıkma değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon sonuçları verilmiş ardından, bu değişkenler arasındaki yol analizi yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Sonuçları

Araştırmada incelenen değişkenlere ait ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 1'de verilmiştir. Değerler ile suça karşı tutum puanları ($r = 0.38$, $p < .001$), aktif başa çıkma ($r = 0.55$, $p < .001$) ve kaçınan başa çıkma ($r = 0.16$, $p < .001$) arasında anlamlı düzeyde pozitif ilişki bulunmuştur. Değerler ile olumsuz başa çıkma ($r = -0.25$, $p < .001$) arasında ise anlamlı düzeyde negatif ilişki saptanmıştır.

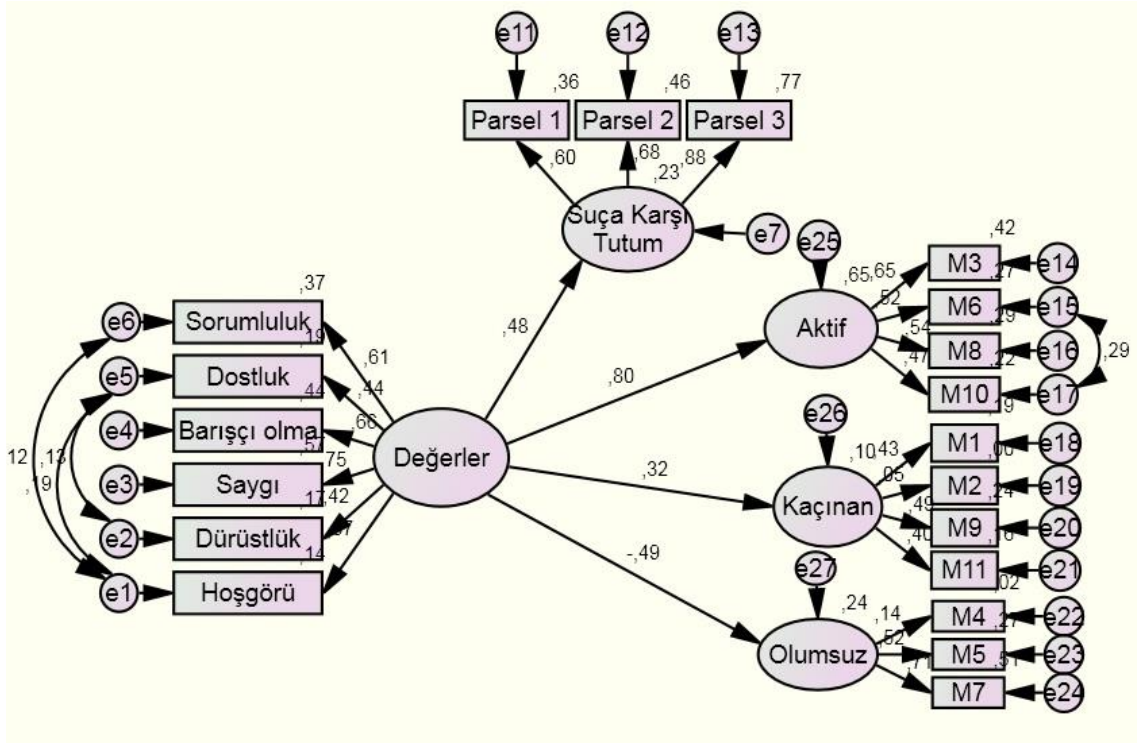
Tablo 1. *Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Sonuçları*

	Ort	SS	1	2	3	4	5
1. Değerler	153.37	15.36	-				
2. Suça Karşı Tutum	30.66	3.57	.38**	-			
3. Aktif Başa Çıkma	7.90	2.59	.55**	.27**	-		
4. Kaçınan Başa Çıkma	7.72	2.15	.16**	.06	.18**	-	
5. Olumsuz Başa Çıkma	3.09	1.18	-.25**	-.20**	-.17**	.26**	-

** $p < .001$

Yapısal Eşitlik Modellemesi

Değerlerin suça karşı tutum puanları, aktif, kaçınan ve olumsuz başa çıkma stratejileri üzerindeki etkisi yapısal model ile test edilmiştir. Oluşturulan model Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Değerler, suça karşı tutum ve başa çıkma stratejileri arasında kurulan model

Test edilen modelde değerlerin suça karşı tutum ve başa çıkma stratejilerini etkilediği görülmektedir. Oluşturulan modelin uyum iyiliği değerleri şu şekildedir: $\chi^2/sd=4.95$ ($N=778$, $p<.001$), $GFI= 0.90$, $AGFI= 0.88$; $SRMR= 0.06$; $RMSEA= 0.07$ olarak elde edilmiştir. Yapısal model sonucunda verilerin kabul edilebilir ve iyi uyum gösterdiği bulunmuştur (Kline, 2011).

Tablo 2. Değerler ile suça karşı tutum ve başa çıkma stratejileri arasındaki yol analizi

Yol	Standardize β	SE	P
Değerler → Suça Karşı Tutum	0.48	0.05	0.00*
Değerler → Aktif Başa Çıkma	0.80	0.04	0.00*
Değerler → Kaçınan Başa Çıkma	0.32	0.03	0.00*
Değerler → Olumsuz Başa Çıkma	-0.49	0.02	0.00*

* $p<.01$

Tablo 2’de görüleceği üzere değerler suça karşı tutum, aktif başa çıkma ve kaçınan başa çıkma stratejisini pozitif etkilemektedir. Değerlerin suça karşı tutum üzerindeki etkisi $\beta = .48$, $p<.01$, aktif başa çıkma üzerindeki etkisi $\beta = .80$, $p<.01$ ve kaçınan başa çıkma üzerindeki etkisi $\beta = .32$, $p<.01$ olarak hesaplanmıştır. Değerlerin

olumsuz başa çıkma üzerinde negatif etkisi vardır. Değerlerin olumsuz başa çıkma üzerindeki etkisi $\beta = -.49, p < .01$ olarak hesaplanmıştır.

BÖLÜM 5

5 TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 Tartışma

Bu bölümde ergenlerin sahip oldukları değerler, suça karşı tutumları ve başa çıkma stratejileri arasındaki yordayıcı ilişkilerin araştırılması ile elde edilen bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre, ergenlerin sahip oldukları değerler suça karşı olumsuz tutum puanlarını pozitif yönde etkilemektedir. Başka bir ifadeyle, ergenlerin sahip oldukları değerler arttıkça suça karşı olan olumsuz tutum puanları da artmaktadır. Tutumlar, bireylerin kendine veya çevresindeki bir nesne, konu veya olaya karşı olan deneyim, ilgi, duygu ve güdülerini temel alarak örgütlediği zihinsel, duygusal ve davranışsal bir tepki ön eğilimidir (İnceoğlu, 2011). Tutumlar değerlerin en iyi yansıma biçimlerinden biri olarak görülmektedir (Aydın, 2003). Elde edilen ilgili bulguyu alan yazında doğrudan destekleyecek bir araştırmaya ulaşılammış olmasına karşın dolaylı olarak paralellik gösteren çalışmalara rastlanılmıştır. Sarı (2018) tarafından yapılan araştırmada lise öğrencilerinin suça yönelik tutumları incelenmiş ve çalışma sonucunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla suça karşı daha fazla olumsuz tutuma sahip oldukları görülmüştür. Suça karşı tutumlar ile ilgili çalışmaların oldukça sınırlı olması araştırma bulgularını sistematik olarak karşılaştırma olanağını kısıtlamaktadır. Ancak alan yazında benzer kavramları içeren çalışmalar bulunmaktadır. Polat (2007) yaptığı araştırmada suça karşı tutumların suç davranışını yordadığını saptamıştır. Buna göre değerlerin dolaylı olarak suç davranışını etkilediğini ifade etmek mümkündür. Bu sayede ergenlere verilecek olan değerler eğitiminin suça karşı olumsuz tutumları artırıcı rol oynayacağı söylenebilir. Bu durum değerlerin dolaylı yünden suç davranışını önleyebileceğini göstermektedir.

18 yaşından küçük bireylerin kanunlarda çocuk olarak nitelendirilmesinden dolayı ergenlik dönemindeki suçlu bireyler de çocuk suçluluğu kapsamında değerlendirilmektedir. Çocuk suçluluğunu etkileyen en önemli etmenlerden biri ailesel faktörlerdir (Amodei ve Scott, 2002; Balci, 2011; Mwangangi, 2019; Yağbasan, 2010). Çocuklara değerlerin kazandırılması sürecinde ailenin önemi yadsınamaz (Ulusoy ve Dilmaç, 2020). Çocukların aile içerisinde aldıkları sosyal ve psikolojik değerler ailenin

dışına çıktığında gerçekleştireceği davranışları büyük oranda belirleyici rol oynamaktadır (Güney, 2008). Çocuk suçluluğu ile ilişkili diğer faktörler akran grupları, okul, sosyoekonomik düzey, medya, madde kullanımı olarak sıralanabilir (Christle, Jolivet ve Nelson; 2005; Dilber, 2014; Eryalçın ve Duyan, 2016; Öztürk; 2020; Simoes, Matos ve Batista-Foguet, 2008).

Alan yazında suç ve suç ile ilişkili kavramların değer ile birlikte ele alındığı çalışmalar bulunmaktadır. Uzun (2015) suça sürüklenen çocukların hazcılık değerinin anlamlı olarak yüksek, hümanizm ve uyma değerlerinin anlamlı olarak düşük olduğunu bulgulamıştır. Koçal (2018) tarafından yapılan çalışmada ise kültürel değer boyutlarının terör suçlarını %13 oranında yordadığı belirtilmiştir. Seddig ve Davidov (2018) kişilerarası şiddet davranışının kendini aşma ve koruma değerleri ile negatif, güç ve uyarılım değerleri ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu belirtmiştir. Göldağ (2015) da benzer biçimde öğrencilerin şiddet eğilim düzeyleri ile güç, başarı ve uyarılım değerleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu belirtmiştir. Kaya, İkiz ve Asıcı (2019) ergenlerin değer yönelimleri ile saldırganlık düzeyleri arasında negatif bir ilişki saptarken Karababa ve Dilmaç (2015) insani değerlerin sürekli öfke ve öfke ifade biçimlerini anlamlı seviyede yordadığını ifade etmiştir. Dilmaç ve Aydoğan (2010) tarafından yapılan çalışmada ise çeşitli insani değerler ile siber zorbalık davranışı arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Sahip olduğu değer puanları yüksek olan bireylerin daha barışçıl, saygılı, hoşgörülü, dürüst, arkadaş canlısı ve sorumluluk sahibi olması beklenmektedir. Bu niteliklere sahip kimselerin sahip olmayan bireylere göre daha az suç ve suç ile ilişkili davranışlara yönelim göstereceği varsayılmaktadır. İlgili araştırmalardan elde edilen bulguların bu araştırmanın sonuçları ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Çalışmanın bir diğer sonucu ergenlerin sahip oldukları değerler ile başa çıkma stratejileri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığıdır. Yıldız, Güç ve Erdem (2015) tarafından yapılan araştırmada değerler ölçeğinin alt boyutlarının stresle başa çıkmayı %27,6 düzeyinde açıkladığı belirtilmiştir. Madaan ve Kumaran (2015) çalışmasında kişisel değerler ile başa çıkma arasında anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bardi ve Guerra (2011), Konaklı (2011), Sanchez (2015) ve Marin-Chollom (2017) tarafından yapılan çalışmaların sonucunda kültürel değerler ile çeşitli başa çıkma

davranışları arasında anlamlı ilişkiler bulgulanmıştır. İlgili bulgular araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

Araştırmadan elde edilen veriler incelendiğinde ergenlerin sahip oldukları değerlerin onların aktif başa çıkma ve kaçınan başa çıkma stratejilerini pozitif yönde yordarken, olumsuz başa çıkma davranışını ise negatif yönde etkilediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, ergenlerin sahip oldukları değerler arttıkça kullandıkları aktif ve kaçınan başa çıkma stratejileri de artış göstermekte, kullandıkları olumsuz başa çıkma stratejileri ise azalmaktadır. Aktif başa çıkma yapıcı ve fonksiyonel stratejileri, kaçınan başa çıkma problemden uzaklaşma ve kendiliğinden çözülmesini bekleme gibi stratejileri içerirken olumsuz başa çıkma ise problemi tehdit olarak görme ve çözemeyeceğini düşünme gibi stratejileri ifade etmektedir (Bedel ve Güler, 2020).

Ertaş (2020) tarafından yapılan çalışmada ergenlerin aktif ve kaçınan başa çıkma stratejilerinin öznel iyi oluşlarını pozitif yönde yordadığı görülmüştür. Lian ve Geok (2009) tarafından yapılan çalışmada algılanan sosyal destek ile başa çıkma davranışı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki saptanmıştır. Bedel ve Güler (2019) tarafından yapılan çalışmada ise psikolojik dayanıklılık ile aktif başa çıkma arasında orta seviyede ve pozitif, kaçınan başa çıkma boyutu arasında düşük ve negatif, olumsuz başa çıkma arasında ise orta ve negatif bir ilişki bulgulanmıştır. Aynı zamanda sahip olunan değerler ile öznel iyi oluş (A. Baş ve Dilmaç, 2019) ve algılanan sosyal destek (Khodarahimi, Hashim ve Mohd-Zaharim, 2012) arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu bilinmektedir. Ağırkan ve Kağan (2017) tarafından yapılan çalışmada ise psikolojik dayanıklılığı kimi değerlerin pozitif yönde kimi değerlerin ise negatif yönde yordadığı belirlenmiştir.

Toksoy ve Oktan (2019) tarafından yapılan çalışmada olumsuz başa çıkma stratejisinin kendine zarar verme davranışını yordadığı görülmüştür. Kendine zarar verme davranışının kültürel değerlerden oldukça güçlü biçimde etkilendiği bilinmektedir (Bhugra, 2013). Bedel'in (2014) çalışmasında ergenlerin mantık dışı düşünceleri ile başa çıkma davranışları arasında anlamlı ilişkiler saptanırken Dilmaç ve Yücesoy'un (2019) çalışmasında da benzer biçimde akılcı olmayan inançlar ile değerler arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır. Söz konusu çalışmalar birlikte ele alındığında değerler ile başa çıkma stratejilerinin hem doğrudan hem de dolaylı yönde

ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. İlgili araştırmalar incelendiğinde bu çalışmanın bulgularını desteklediği görülmektedir.

Değer ile yakından ilişkili bir kavram olan maneviyat (Dilmaç, Arıca ve Cesur, 2014) olgusunun da başa çıkma davranışında önemli derecede olumlu bir etkisi bulunmaktadır (Gün, 2012). Lee ve Chan (2009) tarafından yapılan çalışmada değerlerin manevi başa çıkma ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Şimşir, Hamarta ve Dilmaç (2020) tarafından yapılan araştırmada ise manevi deneyimin stresle başa çıkmayı ön gördüğü bulgulanmıştır.

5.2 Sonuç

Bu araştırmada ergenlerin sahip oldukları değerler ile suça karşı tutumları ve başa çıkma stratejileri arasındaki yordayıcı ilişkiler incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Ergenlerin sahip oldukları değerler ile suça karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır. Ergenlerin değer puanları arttıkça suça karşı olumsuz tutum puanlarının da arttığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle ergenlerin sahip oldukları değerler ile suça karşı olumsuz tutumları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
2. Ergenlerin sahip oldukları değerler ile aktif başa çıkma ve kaçınan başa çıkma stratejileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Başka bir ifadeyle, ergenlerin değer puanları arttıkça kullandıkları aktif başa çıkma ve kaçınan başa çıkma stratejileri de artış göstermektedir.
3. Ergenlerin sahip oldukları değerler ile olumsuz başa çıkma stratejileri arasında negatif ve anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, ergenlerin değer puanları arttıkça kullandıkları kaçınan başa çıkma stratejileri azalış göstermektedir.

5.3 Öneriler

5.3.1 Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmada sahip olunan değerler, suça karşı tutumlar ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Başka çalışmalarda bu değişkenlerin hem çeşitli sosyodemografik faktörler hem de çeşitli uygun değişkenler ile ilişkisi açısından incelenmesinin alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Alan yazında değerler ve başa çıkma stratejileri ile ilgili çalışmalar bulunmasına rağmen suça karşı tutumlar ile ilgili çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Suça karşı tutumlar ile ilgili yeni çalışmaların alan yazına katkı sağlayacağı düşünölmektedir. Ayrıca bu araştırma, farklı şehirlerde veya farklı yaş grupları ile yapılarak çalışmanın genellenebilirliğine de katkı sağlanabilir.
3. Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Aynı değişkenler ile farklı modellerde çalışmaların yapılmasının alan yazına katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

5.3.2 Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

1. Ergenlerin karşılaştıkları stresörler ile başa çıkmasında ve suç davranışına karşı olumsuz tutum geliştirmelerinde sahip oldukları değerler önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum göz önüne alındığında ortaöğretim kurumlarında değerler eğitimi ile ilgili çalışmaların ve etkinliklerin artırılmasının önemli olduğu düşünölmektedir.
2. Okul psikolojik danışmanları tarafından öğrencilere aktif başa çıkma stratejileri kullanımını artırmaya yönelik psikoeğitim programları düzenlenebilir.
3. Suça karşı tutum puanları yüksek bulunan lise öğrencilerine okul psikolojik danışmanları tarafından suça karşı olumsuz tutum geliştirmeye yönelik etkinlikler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağargün, M.Y., Beşiroğlu, L., Kıran, Ü.K., Özer, Ö.A. & Kara, H. (2005). COPE (Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği): Psikometrik özelliklere ilişkin bir ön çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*,6, 221-226.
- Ağırkan, M. & Kağan, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin değer yönelimleri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişki. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 225-245.
- Akarca, M. (2011). Çocukların ceza hukukundaki yeri ve çocukların korunması. *Fasikül Hukuk Dergisi*. 3(19), 26-36.
- Akalın, N. (1999). *Suçta itilmiş çocukların adli tıp açısından incelenmesi ve cezaevinde bulunan suçta itilmiş çocukların deskriptif olarak incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü. İstanbul.
- Akbaba-Altun, S. (2003). Eğitim yönetimi ve değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 7-18.
- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II.kademedeki gerçekleştirme derecesinin değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.
- Akbaş-Abay, C. (2018). 9-10 ve 11.sınıf öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Cizre örneği. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 88-99.
- Akdeniz, S. & Üzümcü, A. (2013). Suç ve sosyoekonomik değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkisi: Kars cezaevi üzerine bir inceleme. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 4(6), 115-138.
- Akgül, T. (2013). *Ortaöğretim öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algıları ile insani değerleri benimseme düzeyleri arasında ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Akgül, A. & Irmak, F. (2016). Sosyal yapı teorileri. M.A. Sözer & E. Balcıoğlu (Ed.), *Kriminoloji içinde* (s. 73-88). Nobel Akademik Yayıncılık.

- Akıncı, A. (2005). Hayata anlam vermede dinî değerlerin ve din öğretiminin rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 7-24.
- Aksu, H. & Akkuş, Y. (2010). Türkiye’de mala karşı suçların sosyoekonomik belirleyicileri üzerine bir deneme: Sınır testi yaklaşımı (1970-2007). *Sosyoekonomi*, 11(11), 191-214.
- Aksu, H., Karakoç-Demirkaya, S., Gürbüz-Özgür, B. & Gün, B. (2013). Aydın ilinde bir yıldaki çocuk ve ergen adli olguların değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 14, 369-377.
- Akyüz, E. (1969). Suçlu çocukların eğitimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 155-164.
- Allen, S. & Hiebert, B. (1991). Stress and coping in adolescents. *Canadian Journal of Counselling*, 25(1), 19-32.
- Alpay, N., Karamustafaoğlu, N. & Kükürt, R. (1995). Madde bağımlılarında suç. *Düşünen Adam*. 8(2), 16-17.
- Altıntaş, M. (2011). *Suç işleyenlerde çocukluk çağı travması, dissosiasyon ve başa çıkma tutumları: kontrollü bir çalışma*. Uzmanlık Tezi, T.C. Sağlık Bakanlığı Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- Altunkaynak, B., Örcü, H.H. & Arslan, R. (2018). Şehirlerin suç türlerine göre ikili kümeleme yöntemi ile gruplandırılması: Türkiye örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı), 110-120.
- Amirkhan, J.H. (1990). A factor analytically derived measure of coping: The coping strategy indicator. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 1066-1074.
- Amodei, N. & Scott, A.A. (2002). Psychologists’ contribution to the prevention of youth violence. *The Social Science Journal*, 39, 511-526.
- APA Dictionary of Psychology (2020). <http://dictionary.apa.org> adresinden 01.03.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Arpacı, M. (2013). Din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmen adaylarının değer ve değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(2), 205-228.

- Atay, S. (2003). Türk yönetici adaylarının, siyasal ve dinî tercihleri ile yaşam değerleri arasındaki ilişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 87-120.
- Avcı, M. (2009). *Çocuk suçluluğunun toplumsal nedenleri (Erzurum ili örneği)*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Avşaroğlu, S. (2007). *Üniversite öğrencilerinin karar vermede özsaygı, karar verme ve stresle başa çıkma stillerinin benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ayan, S. (2011). *Suçlu kim? Türkiye’de çocuk suçluluğu*. Ütopya Yayınevi.
- Aydın, A. (2005). *Dil ve tarih coğrafya fakültesi öğrencilerinin değer hiyerarşileri ile ilahiyat fakültesi öğrencilerinin değer hiyerarşilerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, A.H. (2014). Suç önlemenin önemi ve etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(Özel Sayı I), 82-84.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Aydın, M. (2011). Değerler, işlevleri ve ahlâk. *Eğitime Bakış Dergisi*, 7(19), 39-45.
- Ayers, T.S., Sandler, I.N., West, S.G. & Roosa, M.W. (1996). A dispositional and situational assessment of children's coping: Testing alternative models of coping. *Journal of Personality*, 64(4), 923-958.
- Ayral, A.E. (1992). *Akademisyenlerin çalışmayla ilgili değerleri*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aytaç, M., Aytaç, S. & Bayram, N. (2007, Mayıs). *Suç türlerini etkileyen faktörlerin istatistiksel analizi*. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi’nde sunulan bildiri. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Bacanlı, H. (2002). *Psikolojik kavram analizleri*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Bağcıoğlu-Ünver, G. (2015). Gelişimle ilgili temel kavramlar, gelişimin temel ilkeleri ve gelişimi etkileyen faktörler. A. Ulusoy (Ed.), *Gelişim ve öğrenme psikolojisi* içinde (s. 1-17). Anı Yayıncılık.

- Bakırcıoğlu, R. (2020). *Çocuk ve ergende ruh sağlığı*. Anı Yayıncılık.
- Balcıoğlu, E. (2016). Sosyal süreç teorileri. M.A. Szer & E. Balcıoğlu (Ed.), *Kriminoloji* içinde (s. 89-114). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balci, H. (2011). *Çocuk suçluluğu ve toplumsal nedenleri*. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Balgalmış, E. & Baloğlu, M. (2004, Temmuz). *İlköğretim ve ortaöğretim yöneticilerinin öz değerlerinin betimlenmesi: Tokat ili rneği*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultay'nda sunulan bildiri. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Baltaş, Z. & Baltas, A. (2008). *Stres ve başaıkma yolları*. Remzi Kitabevi.
- Banham-Bridges, K.M. (1927). Factors contributing to juvenile delinquency. *Journal Of Criminal Law and Criminology*. 17(4), 531-580.
- Bardi, A. & Guerra, V. M. (2011). Cultural values predict coping using culture as an individual difference variable in multicultural samples. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(6), 908–927.
- Bartollas, C. & Schmalleger, F. (2017). *Çocuk suçluluğu*. D. Ycel & B. Gnltaş (Çev.Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Barut, Y. (2014). Davranışçı ğrenme kuramları. B. Oral (Ed.), *ğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları* içinde (s. 39-59). Pegem Akademi.
- Basut, E. (2006). Stres, başaıkma ve ergenlik. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 13(1), 31-36.
- Basut, E. & Erden, G. (2005). Suça yönelen ve yönelmeyen ergenlerin stres belirtileri ve stresle başaıkma örüntüleri yönünden incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 12(2), 48-55.
- Baş, A. & Dilmaç, B. (2019). Ergenlerin sahip oldukları değerler, öznel iyi oluşları ve sosyal kaygıları arasındaki yordayıcı ilişki. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(4), 3685-3697.

- Baş, Z., & Dilmaç, B. (2019). Predictive relationship between values, self-compassion and humor styles of adolescents. *Research on Education and Psychology (REP)*, 3(2), 80-90.
- Bayındır, N., Özel, A. & Köksal, E. (2007). Çocuk suçluluğu demografisi: Kütahya şehri örneği. *Polis Bilimleri Dergisi*, 9(1-4), 95-108.
- Bayraktutar, M. (2012). Suç önlemede dini ve ahlâki değerlerin rolü. S. Bozdemir & U. Argun (Ed.). *Suç önleme sempozyumu içinde* (s. 7-22). Bursa Emniyet Müdürlüğü Yayınları.
- Bedel, A. (2014). Ergenlerde mantıkdışı inançların yordayıcısı olarak başa çıkma stratejileri. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 237-246.
- Bedel, A. & Güler, G. (2019). Ortaokul öğrencilerinin psikolojik sağlamlıklarının başa çıkma stratejileri açısından incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 71, 157-169.
- Bedel, A & Güler, G. (2020). Ortaokul öğrencilerinde zorbalığı ve saldırganlığı açıklamada başa çıkma stratejilerinin rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 105-121.
- Bedel, A., Işık, E. & Hamarta, E. (2014). Ergenler için başa çıkma ölçeğinin (EBÇÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 227-235.
- Bedel, A. & Kutlu, A. (2018). Başa çıkma stratejilerinin algılanan sosyal desteğe göre incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 107-121.
- Bektaş, M. & Karagöz, Ş. (2017). Stresle başa çıkma tarzlarının yalnızlığa etkisi: Meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 342-355.
- Bennett, T., Holloway, K. & Farrington, D. (2008). The statistical association between drug misuse and crime: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 13, 107-118.
- Bhugra, D. (2013). Cultural values and self-harm. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 34(4), 221-222.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. Sistem Yayıncılık.

- Bilir, S. (2009). *Liselerde çocuk suçluluğunun önlenmesine yönelik okul kaynaklı faktörlere ilişkin okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Billings, A.G. & Moos, R. H. (1981). The role of coping responses and social resources in attenuating the stress of life events. *Journal of Behavioral Medicine*, 4(2), 139-157.
- Bolay, S.H. (2007a). Değerlerimiz ve günlük hayat. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 1(1), 12-19.
- Bolay, S. H. (2007b). Aşkın değerler buhranı. R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Z. Ş. Arslan & M. Zengin (Ed.), *Değerler ve eğitimi içinde* (s. 55-69). Dem Yayınları.
- Boydak-Özan, M. (2009). Öğrenim görülen okul türüne göre yöneticilerin öğrencilere değer kazandırma davranışları. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*. 8(1), 55-62.
- Bozkurt, E. (2019). Karakter eğitimi ve değerler eğitimi ile ilgili temel kavramlar. B. Özer (Ed.), *Karakter ve değerler eğitimi içinde* (s. 1-26). Pegem Akademi.
- Bozkurt, V. (2020). *Değişen dünyada sosyoloji*. Ekin Yayınevi.
- Bozoğlan, B. & Çankaya, İ. (2012). Psikolojik danışmanların duygularla başa çıkma yollarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 15-27.
- Brougham, R.R., Zail, C.M., Mendoza, C.M. & Miller, J.R. (2009). Stress, sex differences and coping strategies among college students. *Current Psychology*, 28, 85-97.
- Bruce, S. & Yearley, S. (2006). *The SAGE dictionary of sociology*. SAGE Publications.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulut, S. & Dilmaç, B. (2018). Üniversite öğrencilerinin sahip olduğu değerler psikolojik iyi oluş ve mutluluk düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16) , 349-374.
- Burger, J.M. (2016). *Kişilik*. İ.D. Erguvan Sarioğlu (Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Burkay, S. (2008). Teorik çerçevede suç. *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 2(4). 1-15.

- Buonanno, P. & Leonida, L. (2006), Education and crime: Evidence from Italian regions. *Applied Economics Letters*, 13, 709-713.
- Burt, C. (1969). *The young delinquent*. University of London Press.
- Bushman, B. J. & Anderson, C. A. (2002). Violent video games and hostile expectations: A test of the general aggression model. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 28(12), 1679–1686.
- Bülbül, S. & Doğan, S. (2016). Suça sürüklenen çocukların durumu ve çözüm önerileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 59, 31-36.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Büyükyıldırım, İ. & Dilmaç, B. (2015). Siber mağdur olmanın insani değerler ve sosyodemografik değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 7-40.
- Canatan, K. (2004). Avrupa birliği ülkelerinde değerler yönetimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 2(7-8), 41-63.
- Carver, C.S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4(1), 92-100.
- Carver, C.S. & Connor-Smith, J. (2010). Personality and coping. *Annual Review of Psychology*. 61, 679–704.
- Carver, C.S., Scheier, M.F. & Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2) 267–283.
- Cervone, D. & Lawrence, A.P. (2016). Kişilik psikolojisi kuram ve araştırma. M. Baloğlu (Çev. Ed). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe sözlüğü*. Say Yayınları.
- Chen, Y., Peng, Y., Xu, H. & O'Brien, W.H. (2018). Age differences in stress and coping: problem-focused strategies mediate the relationship between age and positive affect. *The International Journal of Aging and Human Development*. 86(4) 347–363.

- Christle, C.A., Jolivette, K. & Nelson, C.M. (2015). Breaking the school to prison pipeline: Identifying school risk and protective factors for youth delinquency. *Exceptionality*, 13(2), 69-88.
- Cocorada, E. & Mihalaşcu, V. (2012). Adolescent coping strategies in secondary school. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 33. 188–192.
- Compas, B.E., Connor-Smith, J.K., Saltzman, H., Thomsen, A.H. & Wadsworth, M.E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*. 127(1), 87-127.
- Cornelius, C.V.M., Lynch, C.J. & Gore, R. (2017, Nisan). *Aging out of crime: Exploring the relationship between age and crime with agent based modeling*. Spring Simulation Multiconference. Virginia Amerika Birleşik Devletleri.
- Cömertler, N. & Kar, M. (2007). Türkiye’de suç oranının sosyo-ekonomik belirleyicileri: yatay kesit analizi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 62(2), 1-17.
- Çakaloz, B., Ünlü, G., Aktaş-Terzioğlu, M., Kapubağlı, N. & Tekkanat, Ç. (2016). Çocuklarda suç davranışı ile sosyodemografik özelliklerin ve zekânın ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 17(5), 411-418.
- Çakır, İ. & Alkan, M. (2017). Sosyolojik bir olgu olarak suç. E.S. Darçın & M. Darçın (Ed.), *Suç sebeplendirme yaklaşımları içinde* (s. 81-97). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çalışkur, E. A. (2008). *Üniversite öğrencilerinin yaşam değerleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çavuş, M.F. & Pekkan, N.Ü. (2015, Mayıs). *Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile başa çıkma tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. 14. İşletmecilik Kongresi’nde sunulan bildiri. Aksaray.
- Çeber, U.T. (2012, Aralık). *Beyaz gelecek*. Uluslararası Çocuklar için Adalet Sempozyumu’nda sunulan bildiri. Hilton Otel, Ankara.
- Çelik, Ö. (2016). *Disiplinler arası yaklaşımla değer öğretiminde yaratıcı drama yönteminin kullanılması*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelikkaya, H. (1998). *Fonksiyonel eğitim sosyolojisi*. Alfa Basın Yayın Dağıtım.

- Çengel, Y. (2012). Özlü sözlerle güvenli bir gelecek için insani değerler. *Eğitime Bakış Dergisi*, 7(19), 13-17.
- Çoban, S. (2013). Suç, sapma ve sosyal kontrol. İ. Çapçioğlu & H. Beşirli (Ed.), *Sosyolojiye giriş* içinde (s. 245-272). Grafiker Yayınları.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> adresinden 19.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Darçın, E.S. & Darçın, M. (2017). Suça biyolojik yaklaşımlar. E.S. Darçın & M. Darçın (Ed.), *Suç sebeplendirme yaklaşımları* içinde (s. 27-79). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Demir, S. & Ercan, F. (2019). The effect of a self-awareness and communication techniques course on the communication skills and ways of coping with stress of nursing students: An interventional study in Ankara, Turkey. *The Journal of the Pakistan Medical Association*, 69(5), 659-665.
- Demirbaş, T. (2020). *Kriminoloji*. Seçkin Yayıncılık.
- Demirutku, K. (2007). *Parenting styles, internalization of values, and the self-concept*. Doktora Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Deniz, M., Dilmaç, B. & Hamarta, E. (2016). Values as predictors of teacher trainees' self-esteem and perceived social support. *Social Sciences and Education Research Review*, 3(1), 63-76.
- Deniz, M.E. & Yılmaz, E. (2006). Üniversite öğrencilerinde duygusal zekâ ve stresle başa çıkma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(25), 17-26.
- Dilber, F. (2014). Kitle iletişim araçları ve suç olgusu. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16, 60-66.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitimi verilmesi ve ahlâki olgunluk ölçeği ile eğitimin sınanması*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Dilmaç, B. (2017). The relationship between adolescents' levels of hopelessness and cyberbullying: The role of values. *Educational Sciences: Theory&Practice*, 17(4), 1119–1133.
- Dilmaç, B. & Aydoğan, D. (2010). Values as a predictor of cyber-bullying among secondary school students. *International Scholarly and Scientific Research & Innovation*, 4(3), 225-228.
- Dilmaç, B. & Ekşi, H. (2012). Öğretmenlerin sahip oldukları değerlerin ve özgeci davranışlarının mesleki benlik saygısı açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(23), 65-82.
- Dilmaç, B. & Yücesoy, Ö. (2019). Üniversite öğrencilerinin sahip olduğu değerler akılcı olmayan inançlar ve sosyal görünüş kaygısı arasındaki yordayıcı ilişkiler. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1684-1708.
- Dilmaç, B., Arıcak, O.T. & Cesur, S. (2014). A validity and reliability study on the development of the values scale in Turkey. *Educational Sciences: Theory&Practice*, 14(5), 1661-1671.
- Dilmaç, B., Deniz, M. & Deniz, M.E. (2009). Üniversite öğrencilerinin öz-anlayışları ile değer tercihlerinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 9-24.
- Dilmaç, B., Ertekin, E. & Yazıcı, E. (2009). Değer tercihleri ve öğrenme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 27-47.
- Dilmaç, B., Hamarta, E., Yiğit, R., Yıldız, M. & Büyükyıldırım, İ. (2011). The relationship between secondary school students' dysfunctional attitudes and their human values. *European Journal of Educational Studies* 3(2), 353-363.
- Doğan, İ. (2000). *Sosyoloji, kavramlar ve sorunlar*. Sistem Yayıncılık.
- Dolu, O. (2009). Rasyonel bir tercih olarak suç: Klasik okul düşüncelerinin suçu açıklama ve önleme kapasitesinin değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 89-120.
- Dolu, O. (2012). *Suç teorileri*. Seçkin Yayıncılık.
- Dorfman, L. & Schiraldi, V. (2001). *Off balance: Youth, race & crime in the news*. Building Blocks for Youth.

- Dökmen, Ü. (2004). *Evrenle uyumlaşma sürecinde varolmak gelişmek uzlaşmak*. Sistem Yayıncılık.
- Dönmezer, S. (1967). *Kriminoloji*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Dunkel-Schetter, C., Feinstein, L.G., Taylor, S.E. & Falke, R.L. (1992). Patterns of coping with cancer. *Health Psychology*, 11(2), 79–87.
- Durkheim, E. (1972). *Emile Durkheim: Selected writings*. A. Giddens (Ed.). Cambridge University Press.
- Dursun, D. (2009). Siyasetle ahlâk ve değerler dünyasının sorunlu ilişkileri üzerine. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 2(5), 58-65.
- Ehrlich, I. (1973). Participation in illegitimate activities: A theoretical and empirical investigation. *Journal of Political Economy*, 81(3), 521-565.
- Ekşi, H. (2010). Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile başa çıkma tarzları: Kanonik korelasyonel bir analiz. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(4), 2141-2176.
- Elliott, D.S. & Menard, S. (1996). Delinquent friends and delinquent behavior: Temporal and developmental patterns. J.D. Hawkins (Ed.) *Delinquency and crime: Current theories* içinde (s. 28-67). Cambridge University Press.
- Endler, N.S. & Parker, J.D.A. (1990). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), 844-854.
- Epsöylü, H. & Nehir, S. (2019). Madde kullanım varlığının, suç işleyen ve işlemeyen hastalarda suç ve şiddet özelliklerine etkisi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 28(2) , 108-113.
- Er, T., Elmas, A. & Hızlı-Sayar, G. (2018). Suç ve medya. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, 1(2), 56-69.
- Erdem, A.R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 55-72.
- Ertaş, İ. (2020). *Lise öğrencilerinin algıladıkları ebeveyn tutumları ve stresle baş edebilme yaklaşımının öznel iyi oluş düzeylerini yordaması*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Eryalçın, M. & Duyan, V. (2016). *Suçta sürüklenen çocuk ve gençler*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Eryılmaz, A. (2009). Ergenlik döneminde stres ve başa çıkma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6(2), 20-37.
- Eryılmaz, A. & Ercan, L. (2010). Beliren yetişkinlikte romantik yakınlığı başlatma ve başa çıkma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 381-397.
- Eskin, M. (2018). *Sorun çözme terapisi*. Altınordu Yayınları.
- Esmer, Y. (1999). *Devrim, evrim, statüko: Türkiye'de sosyal, siyasal, ekonomik değerler*. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV).
- Evin, İ. & Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-304.
- Farrington, D. P. & Loeber, R. (1999). Transatlantic replicability of risk factors in the development of delinquency. P.Cohen, C. Slomkowski & L. N. Robins (Ed.), *Historical and geographical influences on psychopathology* içinde (s. 270-298). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Fathi, M.J. (2016). Examination of crime and similar concepts in the medical law. *Journal of Medical Ethics and History of Medicine*. 9(4), 1-8.
- Fazel, S., Bains, P. & Doll, H. (2006). Substance abuse and dependence in prisoners: A systematic review. *Addiction*. 101(2), 181-191.
- Fındıklı, R. (2012). Suçların önlenmesinde kültürel değerlerin rolü. S. Bozdemir & U. Argun (Ed.). *Suç önleme sempozyumu* içinde (s. 1-66). Bursa Emniyet Müdürlüğü Yayınları.
- Fichter, J. (1990). *Sosyoloji nedir?* N. Çelebi (Çev.). Selçuk Üniversitesi Yayınları
- Filiz, Ş. (1998). *Ahlâkın insanî ve dinî temelleri*. Çizgi Kitabevi.
- Fiz Perez, F.J. & Laudadio, A. (2008). *Coping in adolescence. Research and tools*. Universidad Anáhuac.
- Friedlander, K. A. (2003). *Psycho-analytical approach to juvenile delinquency: Theory, case studies, treatment*. Taylor & Francis Group.

- Friedrich, L.K. & Stein, A.H. (1975). Prosocial television and young children: The effects of verbal labeling and role playing on learning and behavior. *Child Development*. 46, 27-38.
- Fişek, A.G., Çiner, C.U. & Akpınar, T. (2008). Çocuk suçluluğunda öncü çalışmalar ve iki doktora tezi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 57(2), 17-29.
- Folkman, S. & Lazarus, R. S. (1980). An analysis of coping in a middle-aged community sample. *Journal of Health and Social Behavior*. 21, 219-239.
- Folkman, S. & Lazarus, R. S. (1988). Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*. 54(3), 466-475.
- Folkman, S., Lazarus, R.S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A. & Gruen, R. J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(5), 992-1003.
- Folkman, S., Lazarus, R. S., Gruen, R. J. & DeLongis, A. (1986). Appraisal, coping, health status, and psychological symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(3), 571-579.
- Folkman, S. & Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and promise. *Annual Review of Psychology*. 55, 745-774.
- Fromm, E. (2013). *Man for himself: An inquiry into the psychology of ethics*. Open Road Integrated Media.
- Genç, Y., Taylan, H. H., Adıgüzel, Y. & Kutlu, İ. (2017). Aile içi şiddetin ergenlerin şiddet eğilimlerine etkisi: Antalya liseleri örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 409-422.
- Gerrig, R.J. & Zimbardo, P.G. (2014). *Psikolojiye giriş*. G.Sart (Çev.Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Glanz, K. & Schwartz, M.D. (2008). Stress, coping, and health behavior. K.Glanz, B.K. Rimer & K. Viswanath (Ed.). *Health behavior and health education theory, research, and practice* içinde (s.211-236). John Wiley & Sons.
- Goring, C. (1913). *The English convict: A statistical study*. His Majesty's Stationary Office.

- Gökçe, N.Ö. & Dilmaç, B. (2020). Ergenlerin umutsuzluk ve psikolojik sağlamlıklarının sahip oldukları değerler açısından incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(2), 752-763.
- Göker, Z., Tural-Hesapçioğlu, S., Sarp, K.S. & Tanrıöver-Kandil, S. (2006). KTÜ Tıp Fakültesi Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniği'ne son iki yılda başvuran adli olguların değerlendirilmesi. *Adli Tıp Dergisi*. 20(3), 1-5.
- Göldağ, B. (2015). Öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri ve değer algıları. *TÜBAV Bilim Dergisi*. 8(4), 1-15.
- Göver, İ.H. & Şenol, D. (2017). Toplumsal bir olgu olarak suç: sosyolojik bir analiz. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(2), 191-208.
- Graves, C.W. (1970). Levels of existence: An open system theory of values. *Journal of Humanistic Psychology*, 10, 131-155.
- Güçlü-Yılmaz, F. (2015). Ergen suçları-ergen suçlulara yönelik okul içindeki düzenlemeler ve Türk ceza kanunu karşılaştırması. *Ankara Barosu Dergisi*. 3, 333-354.
- Güçlü, İ. & Akbaş, H. (2019). *Suç sosyolojisi: Kavram-teori-uygulama*. Gazi Kitabevi.
- Güler, M. (2010). Sosyal psikoloji bakış açısından çocuk ve ergenlerde suçlu davranış gelişimi. *TBB Dergisi*. 89, 355-372.
- Güllü, İ. (2014). Suç olgusuna teorik ve eleştirel bir yaklaşım. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 104-107.
- Gültekin, M. (2014). Sosyal bilişsel öğrenme kuramı. B. Oral (Ed.), *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları* içinde (s. 101-137). Pegem Akademi.
- Gültekin-Akduman, G., Akduman, B. & Cantürk, G. (2007). Ergen suçluluğunda bazı kişisel ve ailesel özelliklerin incelenmesi. *Türk Pediatri Arşivi*, 42(4), 156-161.
- Gültekin-Akduman, G. & Baran, G. (2010). Suça karışan çocuklarda akran istismarının işlediği suçun özellikleri, göç ve okul durumu değişkenleri açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(14), 33-41.
- Gümüştekin, G. E. & Gültekin, F. (2009). Stres kaynaklarının kariyer yönetimine etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 147-158.

- Gün, E. (2012). *Stresle başa çıkma bilişsel süreçler ve dindarlık üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Günay, M. (2002). Hermeneutik felsefe açısından bilgi-değer ilişkisi. Ş. Yalçın (Ed.), *Bilgi ve değer sempozyumu bildirileri* içinde (s. 265-277). Vadi Yayınları.
- Güney, H. (2008). *Sosyolojik açıdan çocuk suçluluğu ve nedenleri*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Güney, S. (2013). *Davranış bilimleri*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi*. Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.
- Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. Ötüken Neşriyat.
- Güven, H. (2011). *Suç işlemiş ergenlerle suça karışmamış ergenlerin düşmanca niyet yükleme yanlılıkları ve bazı ailesel özelliklerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Halstead, J.M. (1996). Values and values education in schools. J.M. Halstead & M.J. Taylor (Ed.), *Values in education and education in values* içinde (s. 3-14). The Falmer Press.
- Hamarta, E., Arslan, C., Saygın, Y. & Özyeşil, Z. (2009). Benlik saygısı ve akılcı olmayan inançlar bakımından üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma yaklaşımlarının analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18)- 25-42.
- Hampel, P. & Petermann, F. (2006). Perceived stress, coping, and adjustment in adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 38, 409-415.
- Hançerlioğlu, O. (2013). *Felsefe sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Hawkins, J.D., Herrenkohl, T.I., Farrington, D.P., Brewer, D., Catalano, R.F., Harachi, T.W. & Cothorn, L. (2000). Predictors of youth violence. *Juvenile Justice Bulletin, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention*, 1-11.
- Hechter, M. (1993). Values research in the social and behavioral sciences. M. Hechter, L. Nadel & R.E. Michod (Ed.). *The origin of values* içinde (s. 1-28). Aldine de Gruyter.
- Horney, K. (1999). *Our inner conflicts : A constructive theory of neurosis*. Routledge.

- Huesmann, L.R., Lagerspetz, K. & Eron, L.D. (1984). Intervening variables in the TV violence-aggression relation: Evidence from two countries. *Developmental Psychology*, 20(5) 746–775.
- Huizinga, D., Loeber, R. & Thornberry, T. P. (1994). *Urban delinquency and substance abuse*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Işıқтаç, Y. (1999). Sosyolojik açıdan çocuk suçluluğu ve bir hukuk devleti olan Türkiye’de devletin cezalandırma yetkisini kullanım biçimi. *Mevzuat Dergisi*, 2(13). <https://www.mevzuatdergisi.com/1999/01a/01.htm> adresinden 26.02.2020 tarihinde edinilmiştir.
- İçli, T.G. (1985). Uyuşturucu madde suçlarında bazı sosyal faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 115-127.
- İçli, T.G. (1993). *Türkiye’de suçlular: Sosyal kültürel ve ekonomik özellikleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- İçli, T.G. (2019). *Kriminoloji*. Seçkin Yayıncılık.
- İlhan, R.S. (2017). Suç psikolojisi ve suçlu davranışı: Psikososyal yaklaşım. E.S. Darçın & M. Darçın (Ed.), *Suç sebeplendirme yaklaşımları* içinde (s. 155-182). Nobel Akademik Yayıncılık.
- İnan, H.Z. (2014). Bağlaşımcılık/bağkuranı ve eğitime yansımaları. B. Oral (Ed.), *Öğrenme öğretim kuram ve yaklaşımları* içinde (s. 73-100). Pegem Akademi.
- İnceoğlu, M. (2011). *Tutum, algı ve iletişim*. Siyasal Kitabevi.
- İşler, S. & Dilmaç, B. (2016). Explanatory and predictor relationships between forgiving behaviors, social anxiety levels and values of convict-prisoners in penal institutions. *Social Sciences and Education Research Review*, 3(1), 87–100.
- Jabłkowska, K., Szczepaniak, A., & Gmitrowicz, A. (2010). Coping styles adopted in stressful situations by self-harming adolescents. *Psychiatria i Psychologia Kliniczna*, 10(1), 15-24.
- Jacob, G., van Genderen, H. & Seebauer, L. (2020). *Mod terapisi*. Psikonet Yayıncılık.

- Joseph, J. (2001). Is crime in the genes? A critical review of twin and adoption studies of criminality and antisocial behavior. *The Journal of Mind and Behavior*, 22(2), 179-218.
- Kağıtçıbaşı, Ç. & Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş*. Evrim Yayınevi.
- Kalkandelen, A.H. (2015). Pendnâmeler ışığında insâni değerler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 43, 286-305.
- Kahle, L.R., Poulos B. & Sukhdial, A. (1988), Changes in social values in the United States during the past decade. *Journal of Advertising Research*, 28, 35-41.
- Kalı-Soyer, M. (2013). Bir grup Fikirtepe Mahallesi sakininin stresle başa çıkma tarzları, psikolojik rahatsızlık belirtileri ve psikolojik yardım gereksinimleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 37, 156-171.
- Kaner, S. (1991). Suçlu çocuklara/gençlere ve sorunlarına genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1), 169 – 186.
- Karababa, A. & Dilmaç, B. (2015). Ergenlerde insani değerlerin sürekli öfke ve öfke ifade biçimlerini yordamadaki rolü. *İlköğretim Online*, 14(3), 1149-1158.
- Karababa, A., Oral, T. & Dilmaç, B. (2014). Ergenlerin başarı amaç yönelimlerini yordayan değişkenlerden biri olarak: İnsani değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 12(27), 165-186.
- Karababa, A., Oral, T. & Dilmaç, B. (2018). Ortaokul öğrencilerinde okula bağlılığın yordanmasında algılanan sosyal destek ve değerlerin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 269-279.
- Karabulut, S. (2006). *Suçlu çocukların türkiye profili*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Karabulutlu, E.Y., Bilici, M., Çayır, K., Tekin, S.B. & Kantarcı, R. (2010). Coping, anxiety and depression in Turkish patients with cancer. *European Journal of General Medicine*. 7(3), 296-302.
- Karahan, T.F. & Sardoğan, M.E. (2016). *Psikolojik danışma ve psikoterapide kuramlar*. Nobel Akademik Yayıncılık.

- Kardum, I. & Krapic, N. (2001). Personality traits, stressful life events, and coping styles in early adolescence. *Personality and Individual Differences*, 30, 503-515.
- Kargın, V. & Seyhan, K. (2016). Mal varlığına karşı işlenen suçlar. M.A. Sözer & E. Balcıoğlu (Ed.), *Kriminoloji içinde* (s. 205-232). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaya, Z. (2018). Suça sürüklenen çocuk ve ergenlerde önleyici psikolojik danışma ve müdahale. F. Savi-Çakar (Ed.), *Önleyici psikolojik danışma kuram ve uygulamaları içinde* (s. 217-254). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kaya, Z., İkiz, F.E. & Asıcı, E. (2019). Ergenlerin saldırganlık düzeyinin değer yönelimleri, cinsiyet ve anne babanın eğitim düzeyi açısından yordanması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(1), 75-84.
- Kaygısız, M. (2017). *Temel adli bilimler: Kavram, teori, uygulama*. Seçkin Yayıncılık.
- Kayma-Güneş, D. & Gökler, R. (2017). Türkiye’de suça sürüklenen çocukların aile özellikleri. *Journal of Human Sciences*. 14(4), 3742-3755.
- Khasanova, R.R. & Sereckina, E.A. (2019). Влияние семьи на преступность несовершеннолетних: Анализ экспертных интервью (Family as a factor of juvenile delinquency: Analysis of expert interviews). *Общественные Науки*. 4, 111-115.
- Khodarahimi, S., Hashim, I.H.M. & Mohd-Zaharim, N. (2012). Perceived stress, positive-negative emotions, personal values and perceived social support in Malaysian undergraduate students. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 2(1), 1-8.
- Kılıç, E. (2019). *Yoksulluk, kent güvenliği ve suç ilişkisinin kentsel yaşam kalitesine etkileri: İzmir örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kızılçelik, S. & Erjem, Y. (1992). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*. Günay Ofset.
- Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim düzeyi ve suç: Suç-okul ilişkisi üzerine sosyolojik bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(2), 291-319.
- Kızmaz, Z. (2005). Sosyolojik suç kuramlarının suç olgusunu açıklama potansiyelleri üzerine bir değerlendirme. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 149-174.

- Kızmaz, Z. (2006). Suçun siyasal doğası üzerine odaklaşan kuramlar ve bu kuramların eleştirisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 97-114.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practices of structural equation modeling*. Guilford Press.
- Koçak, N. (2016). Uyuşturucu maddeler, alkol ve suç. M.A. Sözer & E. Balcıoğlu (Ed.), *Kriminoloji içinde* (s. 327-345). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Koçal, S. (2018). *Kültürel değerler ve insani gelişmişlik düzeyi ile terör suçları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kohn, P. M. (1996). On coping adaptively with daily hassles. M. Zeidner & N. S. Endler (Ed.), *Handbook of coping: Theory, research, application içinde*. (s. 181-201). John Wiley & Sons.
- Kohn, P. M. & O'Brien, C. (1997). The situational response inventory: A measure of adaptive coping. *Personality and Individual Differences*. 22(1), 85-92.
- Konaklı, T. (2011). *Üniversitelerde yıldırma ve kültürel değerlerin yıldırma ile başa çıkma yaklaşımlarına etkisi*. Doktora Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Konopka, G. (1979). Coping with stresses and strains in adolescents. *Children and Youth Services Review*. 1, 261-277.
- Korkmaz, A. (2013). Değerler sosyolojisi. *Toplum Bilimleri Dergisi*. 7(14), 51-78.
- Kozanoğlu, M.C., Yavuz, M.F. & Özkara, E. (2004). İslahevindeki çocukların demografik özellikleri: Türkiye'den bir kesit. *Adli Psikiyatri Dergisi*. 1(2), 19-25.
- Korkut-Owen, F. (2015). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*. Anı Yayıncılık.
- Köknel, Ö. (2007). *Çatışan değerlerimiz: Aileden topluma, politikadan inançlara, sevgiden aşka kadar*. Altın Kitaplar Yayınevi.

- Krapic, N., Hudek-Knezevic, J. & Kardum, I. (2015). Stress in adolescence: Effects on development. J.D. Wright (Ed.), *International encyclopedia of the social&behavioral sciences* içinde (s. 562-569). Elsevier.
- Kul, M. (2016). Erken dönem pozitivist biyolojik ve psikolojik yaklaşımlar. M.A. Sözer & E. Balcıoğlu (Ed.), *Kriminoloji* içinde (s. 59-72). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Kunter, N. (1951). Türkiye'de suçluluğun içtimai amilleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 8(3), 98-121.
- Kurtuluş, A., Salman, N., Günbet, G., Boz, B., Cenger, C.D. & Acar, K. (2009). Denizli ilinde 12-15 yaş arasındaki suça sürüklenen çocukların sosyodemografik özellikleri. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 2(1), 8-14.
- Küçük Kurt, M. (1991), Televizyon ve çocuk. B. Dikeçligil & A. Çiğdem (Ed.), *Aile yazıları 3: Birey, kişilik ve toplum* içinde (s. 399-404). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Kvaraceus, W.C. (1964). Is there a solution for delinquency? *The UNESCO Courier*. 18(9), 28-32.
- Lazarus, R.S. (1993a). Coping theory and research: Past, present, and future. *Psychosomatic Medicine*. 55, 234-247.
- Lazarus, R.S. (1993b). From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks. *Annual Review of Psychology*, 44, 1-22.
- Lazarus, R.S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer Publishing Company.
- Lee, E.K.O. & Chan, K. (2009). Religious/spiritual and other adaptive coping strategies among Chinese American older immigrants. *Journal of Gerontological Social Work*, 52, 517-533.
- Lian, T.C. & Geok, L.S. (2009). Perceived social support, coping capability and gender differences among young adults. *Sunway Academic Journal*, 6, 75-88.

- Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. Bantam Books.
- Liga, F., Inguglia, C., Gugliandolo, M.C., Ingoglia, S. & Costa, S. (2020). The socialization of coping strategies in adolescence: The modeling role of parents, *Anxiety, Stress & Coping*, 33(1), 47-58.
- Little, T. D., Rhemtulla, M., Gibson, K., & Schoemann, A. M. (2013). Why items versus parcels controversy needn't be one. *Psychological Methods*, 18, 285–300.
- Lombroso, C. (2006). *Criminal man*. M. Gibson & N. H. Rafter (Çev.). Duke University Press.
- Lyons M. J. (1996). A twin study of self-reported criminal behaviour. *Ciba Foundation Symposium*. 194, 61–75.
- Madaan, A. & Kumaran, J.S. (2015). Personal values and coping among adolescents. *Indian Journal of Health and Wellbeing*. 6(1), 49-52.
- Marin-Chollom, A.M. (2017). *Latino/a adolescents and young adults coping with parental cancer within a cultural context*. Doktora Tezi. The City University of New York, New York.
- Markova, S. & Nikitskaya, E. (2017). Coping strategies of adolescents with deviant behaviour. *International Journal of Adolescence and Youth*. 22(1), 36-46.
- Marsella, A.J. & Dash-Scheuer, A. (1988). Coping, culture, and healthy human development: A research and conceptual overview. P.R. Dasen, J.W. Berry & N.Sartorius (Ed.), *Health and cross-cultural psychology toward applications* içinde (s. 162-178). Sage Publication.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. O. Akınbay & D. Kömürcü (Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martin, G. (2005). *Juvenile justice: Process and systems*. Sage Publications.
- Maslow, A.H. (1968). *Toward a psychology of being*. Van Nostr and Reinhold Company.
- Mcglain, J. M. (2009). Delinquency balance: Revisiting peer influence. *American Society of Criminology*, 47(2), 439-477.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*, Ankara.
- Modestin, J., Berger, A. & Ammann, R. (1996). Mental disorder and criminality. Male alcoholism. *The Journal of Nervous and Mental Disease*. 184(7), 393-402.
- Moffitt, T.E., Gabrielli, W.F., Mednick, S.A. & Schulsinger, F. (1981). Socioeconomic status, IQ, and delinquency. *Journal of Abnormal Psychology*. 90(2), 152-156.
- Murdock, N.L. (2016). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları*. F.Akkoyun (Çev.Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mutluer, S. (2006). *Özgüven oluşmasında manevi değerlerin rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mwangangi, R.K. (2019). The role of family in dealing with juvenile delinquency. *Open Journal of Social Sciences*, 7, 52-63.
- Nicolai, K.A., Laney, T. & Mezulis, A.H. (2013). Different stressors, different strategies, different outcomes: How domain-specific stress responses differentially predict depressive symptoms among adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*. 42, 1183-1193.
- Nijhof, K.S., Scholte, R.H.J., Overbeek, G. & Engels, R.C.M.E. (2010). Friends' and adolescents' delinquency the moderating role of social status and reciprocity of friendships. *Criminal Justice and Behavior*. 37(3), 289-305.
- Ntuli, T.G. (2000). *Impact of crime on socio-economic development at Somopho*. Yüksek Lisans Tezi. University of Zululand, Kwadlangezwa.
- Nurmi, J.E. (2004). Socialization and self-development: Channeling, selection, adjustment and reflection. R.M. Lerner & L. Steinberg (Ed.), *Handbook of adolescents psychology* içinde (s. 85-124). John Wiley&Sons.
- Ochojska, D. (2018). Radzeniesobie ze stresemuczniów w okresie dorastania (Coping with stress of the students in adolescence). *Edukacja-Technika-Informatyka*. 9(4), 467-474.
- Orzechowska, A., Zajączkowska, M., Talarowska, M. & Gałeczki, P. (2013). Depression and ways of coping with stress: A preliminary study. *Medical Science Monitor*. 19, 1050-1056.

- Othmani, A. (2002, Haziran). *Young offenders and youth at risk: Overview of current international approche, juvenile justice in Europe*. Developing Citizenship Amongst Youth in Conflict With the Law sempozyumunda sunulan bildiri. Port Elizabeth.
- Ögel, K. & Aksoy, A. (2007). Tutuklu ve hükümlü ergenlerde madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1), 11-17.
- Öğün, A. (1996). *Türkiye’de adam öldürme suçunda etkili olan bazı sosyo-kültürel faktörlere ilişkin uygulamalı bir çalışma*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öğüt, O. (2017). *Suçta sürüklenen çocukların sosyodemografik özellikleri, algılanan aile işlevselliğinin ve ebeveyn tutumlarının suçta sürüklenme üzerine etkisinin değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi, Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kocaeli.
- Öngen, D. (2002). Ergenlerde sorunlarla başa çıkma davranışları. *Eğitim ve Bilim*, 27(125), 54-61.
- Özbek, V.Ö., Doğan, K. & Bacaksız, P. (2020). *Türk Ceza Hukuku: Özel hükümler*. Seçkin Yayıncılık.
- Özdemir, M. & İdi-Tulumcu, F. (2017). Değerler eğitiminde edebi eserlerden yararlanma: Fatma Aliye’nin muhadarat romanı örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 7(4-özel sayı), 720-729.
- Özdemir, O., Polat, F.H., Beşiroğlu, L., Selvi, Y., Özdemir, P., Atlı, A. & Akbayram, S. (2011). Suça yönelen erkek ergenlerde travmatik yaşantılar, dissosiyasyon ve suça karşı tutumlar. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 68-75.
- Özen, Y. (2018). Değerler psikolojisi bağlamında optimal terapi. *The Journal of Social Science*. 2(4), 183-194.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.
- Özensel, E. (2004). *Türk gençliğinin değerleri (liseli gençlik üzerine bir araştırma)*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özlem, D. (2002). Değerler sorununda nesnelcilik/mutlakçılık ve öznelcilik/rölativizm tartışması üzerine. Ş. Yalçın (Ed.), *Bilgi ve değer sempozyumu bildirileri içinde* (s. 282-312). Vadi Yayınları.

- Öztürk, K. (2020). Suça sürüklenen çocuklar. Ş. Dilli (Ed.), *Türkiye’de çocuk olmak* içinde (s. 233-254). Pegem Akademi.
- Öztürk, Z. (2005). On beşinci yüzyıl şairlerinden Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi’nin Yusuf ve Zeliha mesnevisinde işlenen değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 41-72.
- Öztürk-Çopur, E., Ulutaşdemir, N. & Balsak, H. (2015). *Çocuk ve suç*. Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi “Erken Müdahale”de sunulan bildiri. Hacettepe Üniversitesi Kültür Merkezi, Ankara.
- Pearlin, L. I. & Schooler, C. (1978). The structure of coping. *Journal of Health and Social Behavior*, 19, 2-21.
- Pereira, M.B. & da Costa Maia, Â. (2017). *Juvenile delinquency, crime and social marginalization: Social and political implications*. Emerald Publishing Limited.
- Polat, F.H. (2007). *Suçta yönelen ergenlerde travmatik yaşantılar ve suçta karşı tutumlar*. Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Polat, O. (2018). *Kriminoloji ve kriminalistik üzerine notlar*. Seçkin Yayıncılık.
- Poon, K. (2020). Evaluating dual-process theory of decision-making in Chinese delinquent adolescents. *Australian Psychologist*. 55, 257–268.
- Popa, I., Borrelli, P., Breda-Popa, R. & Montomoli, C. (2017). Juvenile delinquency in Romania: A comparison between minors in prisons and re-education services. *European Journal of Social Work*. 21(5), 764-777.
- Quisumbing, L.R. & Leo, J. (2005). *Learning to do: Valuesfor learning and working together in a globalized world. An integrated approach to incorporating values education in technical and vocational education and training*. UNESCO-UNEVOC International Centre for Technical and Vocational Education and Training. http://www.unevoc.unesco.org/fileadmin/user_upload/pubs/LearningToDo.pdf adresinden 19.06.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Rafaelli, E., Bernstein, D.P. & Young, J.E. (2019). *Şema terapi – ayırıcı özellikler*. Psikonet Yayınları.
- Reid, S.T. (1982). *Crime and criminology*. Holt Rinehart and Winston.

- Rémond, J.J., Kern, L. & Romo, L.A. (2015). A cyberbullying study: Analysis of cyberbullying, comorbidities and coping mechanisms. *L'Encephale*. 41(4), 287-294.
- Rocha, C. M., & Chelladurai, P. (2012). Item parcels in structural equation modeling: An applied study in sport management. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 2(1), 46-53.
- Rocque, M., Posick, C. & Hoyle, J. (2016). Age and crime. W.G. Jennings (Ed.), *The encyclopedia of crime and punishment* içinde. John Wiley & Sons.
- Rohan, M. J. (2000). A rose by any name? The values construct. *Personality and Social Psychology Review*. 4, 255–277.
- Rokeach, M. (1979). *Understanding human values*. The Free Press.
- Rosenblum, G.D. & Lewis, M. (2006). Emotional development in adolescence. G.R. Adams & M.D. Berzonsky (Ed.), *Blackwell handbook of adolescence* içinde (s. 269-289). Blackwell Publishing.
- Roth, S. & Cohen, L.J. (1986). Approach, avoidance, and coping with stress. *American Psychologist*, 41(7), 813-819.
- Safi, H. & Dilmaç, B. (2019). The predictor relations between values, love attitudes and forgiveness levels of the married couples. *Research on Education and Psychology (REP)*, 3(1), 53-68.
- Sağnak, M. (2004). Kişi-örgüt değer uyumunu ölçme çalışmaları ve kullanılan yöntemlerin karşılaştırılması. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 2(5), 101-124.
- Sakallı, N. (2001). *Sosyal etkiler: Kim kimi nasıl etkiler?* İmge Kitabevi.
- Salagaev, A. (2003). Juvenile delinquency. *World youth report* içinde (s.188-211). United Nations Publication.
- Sălceanu, C. (2019). The evolution of human values – A comparative study of values in adolescents and emerging adults. *Postmodern Openings*, 10(2), 74-83.
- Sanchez, A.K. (2015). *Cultural values, coping strategies, and HIV risk behaviors in African-American and Hispanic adolescents*. Doktora Tezi. Duke University, Durham.

- Saraçoğlu, H. (2017). Klasik kriminoloji teorisi. E.S. Darçın & M. Darçın (Ed.), *Suç sebeplendirme yaklaşımları içinde* (s. 1-25). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sarı, E. (2005). Öğretmen adaylarının değer tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 73-88.
- Sarı, E. (2018). *Lise öğrencisi ergenlerin suça yönelik tutumları ve ilişkili faktörler*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Sarı, E. & Arslantaş, H. (2019). Lise öğrencisi ergenlerin suça yönelik tutumları ve risk faktörleri. *Klinik Psikiyatri*, 22, 71-82
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S.H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Schwartz, S.H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-20.
- Seddig, D. & Davidov, E. (2018). Values, attitudes toward interpersonal violence, and interpersonal violent behavior. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-13.
- Seki, T. & Dilmaç, B. (2005). Ergenlerin sahip oldukları değerler ile öznel iyi oluş ve sosyal görünüş kaygı düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler: Bir model önerisi. *Eğitim ve Bilim*, 40(179), 57-67.
- Severin, W.J. & Tankard, J.W. (2001). *Communication theories: Origins, methods, and uses in the mass media*. Addison Wesley Longman.
- Sheldon, K.M. & Kasser, T. (2008). Psychological threat and extrinsic goal striving. *Motivation and Emotion*, 32, 37-45.
- Shoemaker, D.J. (2010). *Theories of delinquency: An examination of explanations of delinquent behavior*. Oxford University Press.
- Shook, J.R. (2002). Dewey'in pedagojik inançlarının felsefi bağlamı. C. Turer (Çev). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II, 1*, 113-131.

- Sickmund, M., Sladky, A. & Kang, W. (2020). Easy access to juvenile court statistics: 1985-2018. <https://www.ojjdp.gov/ojstatbb/ezajcs/asp/demo.asp> adresinden 05.05.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Siegel, L. J. (2011). *Criminology*. Wadsworth Publishing.
- Simoës, C., Matos, M.G. & Batista-Foguet, J.M. (2008). Juvenile delinquency: Analysis of risk and protective factors using quantitative and qualitative methods. *Cognition, Brain&Behavior An Interdisciplinary Journal*. 12(4), 389-408.
- Skinner, E.A, Edge, K., Altman, J. & Sherwood, H. (2003). Searching for the structure of coping: A review and critique of category systems for classifying ways of coping. *Psychological Bulletin*. 129(2), 216-269.
- Skinner, E.A. & Wellborn, J.G. (1994). Coping during childhood and adolescence: A motivational perspective. D.L. Featherman, R.M. Lerner & M. Perlmutter (Ed.). *Life-span development and behavior* içinde (s. 91- 133). Routledge.
- Smith, C.A. & Stern, S.B. (1997). Delinquency and antisocial behavior: A review of family processes and intervention research. *Social Service Review*, 71(3), 382-420.
- Smith, M., Wethington, W. & Zhan, G. (1996). Self-concept clarity and preferred coping styles. *Journal of Personality*. 64(2), 407-434.
- Snyder, C.R. & Dinoff, B.L. (1999). Coping: Where have you been? C.R. Snyder (Ed.). *Coping: The psychology of what works*. (s. 3-19). Oxford University Press.
- Sokullu-Akıncı, F. (2018). *Kriminoloji*. Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Sözen, E. (1986). Sosyolojik açıdan çocuk suçluluğu ve Paşakapısı Cezaevi'nde bir deneme. *Sosyoloji Konferansları*. 21, 261-285.
- Sözen, Ş. (2015). Çocuk istismarı, çocuğu suça iten etkenler, koruma ve önleme çalışmaları, adli tıbbi yaklaşım. S.B. Yarman, İ.Z. Gökbay & Ş. Özdemir (Ed.), *Hayata bir çocuk bir çocuğa hayat suça karışmanın erken yaşta önlenmesi* içinde (s.118-122). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Spirito, A., Stark, L.J. & Williams, C. (1988). Development of a brief coping checklist for use with pediatric populations. *Journal of Pediatric Psychology*. 13(4), 555-574.

- Spirito, A., Stark, L.J. & Tyc, V.L. (1994). Stressors and coping strategies described during hospitalization by chronically ill children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23(3), 314-322.
- Steffensmeier, D. (1983). Organization properties and sex-segregation in the underworld: Building a sociological theory of sex differences in crime. *Social Forces*, 61(4), 1010-1032.
- Şahin-Fırat, N. & Açıkgöz, K. (2012). Bazı değişkenler açısından öğretmenlerin değer sistemleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 422-435.
- Şahinli, K. (2012). *Çocuk suçluluğuna sebep olan ailesel faktörler*. Yüksek Lisans Tezi. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şen, A.S. (2015). *Ergenlerin sahip oldukları değerler ile gelecek beklentileri ve madde bağımlılığından korunma öz-yeterliği arasındaki yordayıcı ilişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Şenol, D. & Dinç, A. (2014). Suçlu çocuklarda suç bilinci ve değer kaybı. *Uluslararası gençlik ve değerler sempozyumu bildiri kitabı*. Gençlik Stratejileri Araştırma Kurumu Derneği Yayınları.
- Şensoy, N. (1949). Çocuk suçluluğu – küçüklük – çocuk mahkemeleri ve infaz müesseseleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 15(1), 95-166.
- Şerif, M. (1985). *Sosyal kuralların psikolojisi*. İ. Sandıkçıoğlu (Çev.). Alan Yayıncılık.
- Şimşir, Z. (2017). *Savaş travma sonrası büyüme, değerler ve algılanan sosyal destek arasındaki yordayıcı ilişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Şimşir, Z., Seki, T. & Dilmaç, B. (2018). Predictive relationships between adolescents' spiritual well-being and perceived social support: The role of values. *Research on Education and Psychology (REP)*, 2(1), 37- 46.
- Şimşir, Z., Hamarta, E. & Dilmaç, B. (2020). Stresle başa çıkmanın yordayıcısı olarak yaşamın anlamı ve manevi deneyim. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(2), 509-528.

- Tamres, L.K., Janicki, D. & Helgeson, V.S. (2002). Sex differences in coping behavior: A meta-analytic review and an examination of relative coping. *Personality and Social Psychology, 6*(1), 2-30.
- Tan, E.M. (1981). *Toplumbilime giriş*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1998). *Aile içinde ve toplumsal alanda şiddet*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Teke, E., Dilmaç, B. & Yavuz, B. (2021). Üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17*(35), 2918-2939.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinde kendini toparlama gücünün içsel koruyucu faktörlerle ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35*, 297-306.
- Terzi, Ş. & Cihangir-Çankaya, Z. (2009). Bağlanma stillerinin öznel iyi olmayı ve stresle başa çıkma tutumlarını yordama gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(31), 1-11.
- Tesal, R.D. (1950). Harbin çocuk suçluluğu üzerindeki tesirleri. *Adalet Dergisi, 41*(1), 40-48.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Thornberry, T.P., Lizotte, A.J., Krohn, M.D., Farnworth, M. & Jang, S.J. (1994). Delinquent peers, beliefs, and delinquent behavior: A longitudinal test of interactional theory. *Criminology, 32*(1), 47.
- Tierney, J. (2013). *Criminology: Theory and context*. Routledge.
- Tokdemir, M.A. (2007). *Tarih öğretmenlerinin değerler ve değer eğitimi hakkındaki görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Topdemir, H.G. (2016). *Felsefe*. Pegem Akademi.

- Tosun, F. & Dilmaç, B. (2015). Predictor relationships between values held by married individuals, resilience and conflict resolution styles: A model suggestion. *Educational Sciences: Theory&Practice*, 15(4), 849-857.
- Toksoy, P. & Oktan, V. (2019). Ergenlerde kendine zarar verme davranışının yordayıcıları olarak öz duyarlılık ve stresle başa çıkma tarzları. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 1-14.
- Turan, S.G. (2015). Suç ve çocuk. S. B. Yarman, İ. Z. Gökbay & Ş. Özdemir (Ed.), *Hayata bir çocuk bir çocuğa hayat suça karışmanın erken yaşta önlenmesi* içinde (s. 40-53). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tuulik, K., Öunapuu, T., Kuimet, K. & Titov, E. (2016). Rokeach's instrumental and terminal values as descriptors of modern organisation values. *International Journal of Organizational Leadership*, 5, 151–161.
- Tümerkan, S. (1983). Klasik, pozitivist okullarda ve toplumsal savunma hareketinde ceza sorumluluğunun esası. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 48, 51-71.
- Türkiye Barolar Birliği (2010). *Ceza sorumluluğunun değerlendirilmesi rehberi*. http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/cezazorumlulugunun.pdf adresinden 21.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Türk Ceza Kanunu. (2004). <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> adresinden 19.11.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. (2019). www.adlisicil.adalet.gov.tr adresinden 17.07.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Türk Dil Kurumu. (2019). <http://sozluk.gov.tr/> adresinden 30.06.2019 tarihinde edinilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). www.tuik.gov.tr adresinden 10.05.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). www.tuik.gov.tr adresinden 30.04.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Ulusoy, K. & Dilmaç, B. (2020). *Değerler eğitimi*. Pegem Akademi.

- Uncu, Ü. (2008). *Öğretmen ve eğitim yöneticilerinin değer yönelimlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi (İstanbul ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uslu, E. (2011). *Sosyo-ekonomik bir olgu olarak kentsel suç; Bakırköy ve Küçükçekmece örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uygur, S.S. (2019). Ergenlerin bilinçli farkındalığının yordanmasında başa çıkma stilleri, empati ve duygusal düzenlemenin rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 9(55), 1247-1279.
- Uzun, Z. (2015). *Suç ve değer ilişkisi: Suça sürüklenmiş çocuklar üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Veugelers, W. (2000). Different ways of teaching values. *Educational Review*. 52(1), 37- 46.
- Vito, G.F., Maahs, J.R. & Holmes, R.M. (2007). *Criminology: Theory, research and policy*. Jones & Bartlett Publishers.
- White, H.R. & Gorman, D.M. (2000). Dynamics of the drugs-crime relationship. *Criminal Justice*. 1, 151-218.
- Wilson, J.Q. & Herrnstein, R.J. (1998). *Crime & human nature: The definitive study of the causes of crime*. The Free Press.
- Xie, S., Xu, J., & Gao, Y. (2020). Bullying victimization, coping strategies and depression of children of China. *Journal of Interpersonal Violence*. 1-26.
- Yağbasan, Y. (2010). *Çocuk suçluluğunun toplumsal nedenleri ve cezai sorumluluğu*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Yasuma, N., Watanabe, K., Matsunaga, A., Nishi, D. & Kawakami, N. (2019). Personal values in adolescence and suicidality: A cross-sectional study based on a retrospective recall. *BMC Psychiatry*. 19, 1-12.
- Yaman, H., Taflan, S. & Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 7(18), 107-120.

- Yapıcı, A. & Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206.
- Yapıcıkardeşler, E. (2007). *Öğretmenlerin değer yönelimleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 499-522.
- Yavuzer, H. (2006). *Çocuk ve suç*. Remzi Kitabevi.
- Yerlikaya, E.E. (2009). *Üniversite öğrencilerinin mizah tarzları ile algılanan stres, kaygı ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yeşil, R & Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Yıldız, M. & Dilmaç, B. (2012). Öğretmen adaylarının sahip oldukları değerler ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerini incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 122-134.
- Yıldız, M., Dilmaç, B. & Deniz, M.E. (2013). Öğretmen adaylarının sahip oldukları değerler ile benlik saygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 12(3), 740-748.
- Yıldız, M., Güç, K. & Erdem, S. (2015). Stresle başa çıkma tutumlarının insani değerler açısından incelenmesi: Kamu kurumu çalışanları üzerine bir çalışma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 25(1), 41-62.
- Yıldız, R., Öcal, O. & Yıldırım, E. (2010). Suçun sosyoekonomik belirleyicileri: Kayseri üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 36, 15-31.
- Yıldız, Z. (2004). Eğitim düzeyi ile suç türü arasındaki ilişkinin araştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 38, 279-291.
- Young, T.R. & Arrigo, B.A. (2019). *The dictionary of critical social sciences*. Routledge.

- Yörükoğlu, A. (1996). *Gençlik çağı ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar*. Özgür Yayınları.
- Zencirkıran, M. (2017). *Sosyoloji*. Dora Basım-Yayın Dağıtım.
- Zimmer-Gembeck, M.J. & Skinner, E.A. (2008). Adolescents' coping with stress: development and diversity. *Prevention Researcher*, 15, 3-7.
- Zuckerman, M. & Gagne, M. (2003). The COPE revised: Proposing a 5-factor model of coping strategies. *Journal of Research in Personality*, 37, 169-204.
- Zülfüqarov, Ş., Nağıyeva, T., Əfəndiyev, T., Abbasəli, F. & Sadıxadə, O. (2007). *Azərbaycanda gənclərin vəziyyəti haqqında: Analitik hesabat*. UNESCO.

EKLER

Ek 1: Kişisel Bilgi Formu

Değerli katılımcılar, yüksek lisans tez çalışmasının gereği olarak bir araştırma yapmaktayım. Araştırmanın gerçekleştirilmesi ve sonuçlara ulaşılabilmesi için sizlerin verilerine ihtiyaç duymaktayım. Elde edilen verilerden ve sonuçlardan yalnızca araştırma amaçlı yararlanılacak ve bireysel değerlendirme yapılmayacaktır. Ekte verilen ifadelere bağlı olarak cevabınızın yanındaki () içine X işareti koyunuz. Hiçbir sorunun doğru veya yanlış cevabı yoktur ve lütfen soruları boş bırakmayınız. Kimliğinizi belirtmeden en doğru bilgiyi vermeniz araştırmanın bilimselliği ve gerçekçi sonuçlar ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

İçten vereceğiniz yanıtlarla yapacağınız katkılar için şimdiden teşekkür ederim.

Danışman: Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ

Araştırmacı: Seda KIYAK

BÖLÜM I

1. Yaş:.....
2. Cinsiyet: () K () E
3. Sınıf: () 1.sınıf () 2.sınıf () 3.sınıf () 4.sınıf
4. Ailede kaçınıcı çocuksunuz? () İlk () İkinci () Üçüncü
() Dördüncü ve üzeri
5. Babanızın eğitim durumu: () Okur-yazar değil () Okur-yazar
() İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu
() Lise mezunu () Üniversite mezunu
() Yüksek lisans - doktora
6. Annenizin eğitim durumu: () Okur-yazar değil () Okur-yazar
() İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu
() Lise mezunu () Üniversite mezunu
() Yüksek lisans - doktora
7. Anne baba: () Beraber () Boşanmış ya da ayrı
8. Sosyo-ekonomik düzeyinizi nasıl algılıyorsunuz? ()Düşük ()Orta ()Yüksek

Ek 2: İnsani Değerler Ölçeği

Aşağıda insani değerlerle ilgili bir seri ifade bulacaksınız. Lütfen sizin düşüncenizi en iyi temsil eden ifadeyi, sağında yer alan dereceleme göre işaretleyiniz. Örneğin birinci ifadeye tamamen katılıyorsanız maddenin sağında 5'i daire içine alınız. Toplam 42 madde bulunmaktadır. Lütfen her bir maddeyi dikkatlice okuyun ve düşünce veya inancınızı en iyi temsil eden ifadeyi daire içine alınız. Her Zaman 5'i Sık Sık 4'ü Ara sıra 3'ü Nadiren 2'yi Hiçbir Zaman 1'i daire içine alınız. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.	Hiçbir Zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık Sık	Her Zaman
1. Yaptıklarımın sorumluluğunu alırım.	1	2	3	4	5
11. Dostlarımla işim düştüğü zaman görüşürüm.	1	2	3	4	5
16. Başkalarına saygılı olma açısından çevreme örnek olmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
23. Hak ederek kazandığım para beni mutlu eder.	1	2	3	4	5
33. Dünyada meydana gelen savaşlar beni huzursuz eder.	1	2	3	4	5
42. Arkadaşlarımla yapmış olduğu hataları hoş karşılamam.	1	2	3	4	5

Ek 3: Suça Karşı Tutumlar Ölçeği

Aşağıda belirtilen durumlar size göre ne kadar yanlış? (Kendinize en uygun olan seçeneği yuvarlak içine alarak işaretleyiniz).	Çok Yanlış	Yanlış	Biraz Yanlış	Hiç Yanlış Değil
1. Mazeretsiz okuldan kaçmak?	0	1	2	3
5. Değeri 50 TL olan şeyleri çalmak?	0	1	2	3
7. Bir binaya veya bir yere hırsızlık amacıyla girmek?	0	1	2	3
8. Sahibinin izni olmadan zevk için arabayı alıp yarış yapmak?	0	1	2	3
11. Bir kimseden para ya da bir şey almak amacıyla silah, güç ya da kaba kuvvet kullanmak?	0	1	2	3

Ek 4: Ergenler için Başa Çıkma Ölçeği

Aşağıda verilen ifadelerden sizin için en uygun olanı işaretleyiniz.	Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman
1) Yaşadığım problemi başka şeyler düşünüp başka şeyler yaparak unutmaya çalışırım.	0	1	2	3
6) Sorunun çözümü için başkalarının da fikrini alır ve uygun bir çözüm bulmaya çalışırım.	0	1	2	3
8) Kendi kendime sakin olmaya yönelik telkinde bulunur kendimi sakinleştirmeye çalışırım.	0	1	2	3
9) Olayın hiç yaşanmamış olmasını diler keşke değiştirebilseydim diye düşünürüm.	0	1	2	3
11) Yapabileceğim hiçbir şey olmadığını düşünüp durumu kabullenmeye çalışırım.	0	1	2	3

Ek 5: Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü İzin Yazısı

T.C.
KONYA VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 83688308-605.99-E.16350331
Konu : Araştırma İzni (Seda KIYAK)

09.11.2020

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 21.01.2020 tarihli ve 2020/2 sayılı Genelgesi.
b) 09/10/2020 tarihli ve 48178250-300-E.16154 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Seda KIYAK'ın "Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler İle Suça Karşı Tutumları ve Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler" konulu araştırmasını uygulama talebi incelenmiştir.

Araştırmanın; Karatay, Meram ve Selçuklu ilçesinde bulunan ekli listede adı yazılı ortaöğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilere eğitim öğretimi aksatmamak ve ilgi (a) Genelgede belirtilen açıklamalara uyulması kaydıyla uygulanmasında sakınca görülmemektedir. Müdürlüğümüze bağlı eğitim kurumlarındaki çalışmaların 2020-2021 eğitim öğretim yılı içerisinde tamamlanması zorunludur. Araştırma kapsamında yürütülecek çalışmaların 2020-2021 eğitim öğretim yılında tamamlanmaması durumunda Müdürlüğümüzden tekrar izin alınması gerekmektedir.

Araştırmada Müdürlüğümüz tarafından onaylanarak gönderilen veri toplama araçlarının kullanılması, elde edilecek kişisel verilerin gizliliği hususuna dikkat edilmesi ve araştırma sonucunun çalışma bitiminden itibaren 30 gün içerisinde CD ortamında bir nüsha olarak Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir.

Bilgilerinizi ve adı geçene tebliğini arz ederim.

Seyit Ali BÜYÜK
İl Milli Eğitim Müdürü

Ek:

- 1-Genelge (3 Sayfa)
- 2-Anket Formu (4 Sayfa)
- 3-Okul Listesi (2 Sayfa)